

TIDLIGERE TOPPIDRETTSUTØVERES ERFARINGER FRA IDRETTSKARRIEREN OG VEIEN UT AV DEN

Johanne Monsen Tjemsland

Masteroppgave

Våren 2021

Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har vært en givende og spennende reise som nå er slutt. Å få bruke et år på å skrive om noe som jeg virkelig interesserer meg for har vært et privilegium. Covid-19 har til tider satt sitt preg på arbeidsmoral og motivasjon, men hva er vel mestring uten motgang.

To år som masterstudent i Bergen har vært en fantastisk avslutning på en studenttilværelse med mye flytting. Introduksjonen til sosiologi skjedde ved Universitetet i Stavanger, hvor Turid Rødne inspirerte med sin entusiasme for faget. Bachelorgradsoppgaven ble imidlertid skrevet ved Universitetet i Tromsø, før flyttelasset ble fraktet til Nygårdshøyden. På tross av mye hjemmekontor og amputerte sosiale sammenkomster har vi rukket å reise på studietur til Paris, der Michel Wierworka fortalte om De gule vestene og Johs Hjelldrekket og fortalte om parisisk historie.

Ellers har hverdagen på loftet med kull-19 vært kaotisk, morsom og veldig koselig.

Takkerunden starter med de seks tidligere toppidrettsutøverne som stilte opp til intervju, og delte sine erfaringer. Deres deltakelse i prosjektet har vært uvurderlig. Deretter vil jeg takke Randi Marie Berntsen ved Idrettscampus Bergen som strakk seg langt for å hjelpe meg å finne aktuelle informanter.

Min veileder, Professor Ann Nilsen, fortjener en stor takk for gode diskusjoner, råd og for å ha holdt meg på rett spor. I tillegg til de mange hyggelige samtalene vi har hatt.

I midten av oppgaveskrivingen var jeg så heldig å få en trainee-stilling ved Idrettens Karrieresenter. Jeg vil takke daglig leder Karianne Gulliksen for samtaler omkring toppidrett, utdanning og arbeid, for drøfting av funn og for muligheten til å jobbe med noe så tett knyttet opp til prosjektet.

Den fine gjengen på loftet, Tone, Mathilde, Malene, Trude, Hans Marius og Steffen. Takk for utallige lunsjpauser, latterkramper, gode råd og et godt arbeidsmiljø.

Tusen takk til snille moster Elisabeth for korrekturlesing, og helt til slutt vil jeg takke mamma og pappa for emosjonell og økonomisk støtte, og min kjære Martin for motivasjon, heiarop og hjelp med strukturering.

Sammendrag

Denne studien undersøker tidligere toppidrettsutøvere i tre forskjellige kohorter og deres erfaringer fra idrettskarrieren, veien ut og livet etter idretten. De siste årene har pensjonerte toppidrettsutøvere fått mer oppmerksomhet i media og fortellingene har i hovedsak fokus på utfordringene ved å legge opp. Mye forskning på temaet er psykologisk vinklet og legger vekt på toppidrettsutøverens livsaspekter og hennes bruk av ressurser for å håndtere overgangen ut av idretten. I denne studien blir problematikken satt i et sosiologisk lys, i et livsløpsperspektiv, med fokus på *når* utøverne var aktive. Den overordnede problemstillingen er: *Hvilke erfaringer har tidligere toppidrettsutøvere fra sine lønnede idrettskarrierer og livet etter i lys av den historiske konteksten de stod i? Hvilke forskjeller og likheter er det mellom kvinner og menn i tre ulike kohorter?*

Jeg har gjennomført intervjuer av seks tidligere toppidrettsutøver, hvorav en kvinne og en mann la opp på 90-tallet, en mann og en kvinne la opp på 2000-tallet og en mann og en kvinne la opp etter 2010. Intervjudataen ble analysert komparativt i en *Grounded Theory*-tilnærming, hvis fokus er teorigenerering i motsetning til teoritesting.

Studien viser de forskjellige erfaringene og opplevelsene tidligere utøvere har fra sin tid som aktive toppidrettsutøvere med tanke på det å leve som toppidrettsutøver, støtteapparatet de hadde og forholdet de hadde til utdanning. I tillegg viser studien forskjeller i det å legge opp, på tvers av kohort og på tvers av kjønn.

Generelt tyder studien på at det å leve som toppidrettsutøver har blitt lettere, eller mer lukrativt enn det det var på 80- og 90-tallet. Det kommer også frem at det er store forskjeller mellom det å være utøver i idretter med store kommersielle interesser og å være utøver i idretter som står svakt i sponsormarkedet. Jeg skiller mellom kontraktsutøvere og frilansutøvere, og forskjellene mellom disse viser seg mer distinkte enn forskjellene på tvers av kohort. Et annet hovedfunn er kjønnsforskjeller i det å legge opp.

Studien er et bidrag til forskning på toppidrettsutøvere og kanskje særlig til forskning som handler om sosiale forskjeller blant denne gruppen. Funnet ved forskningen på veien ut av idrettskarrieren viser tydelige kjønnsforskjeller og disse funnene kan være et springbrett for videre forskning på denne problematikken.

Antall ord i hovedteksten: 35 000

Innhold

Forord	i
Sammendrag	ii
Kapittel 1: Innledning.....	2
1.1 Formål og bakgrunn.....	2
1.2 Problemstilling.....	3
1.3 Studiens oppbygging	3
Kapittel 2: Kontekst - Norsk toppidrett.....	5
2.1 Idrettens organisering og finansiering	6
2.2 Toppidrettshistorien.....	7
2.2.1 Profesjonalisering – Prosjekt 88 og Olympiatoppen	7
2.3 Toppidrett som yrke - Fra amatør til lønnsinntaker.....	10
2.3.1 Inntektsulikhet i toppidretten – kommersialisering og sponsorer	13
2.3.2 Kjønnspolitikk og likestilling i toppidretten	15
2.4 Støtteordninger for toppidrettsutøvere.....	17
2.4.1 Dual-career, kombinasjon toppidrett – utdanning/jobb	17
Kapittel 3: Forskningsdesign og metode	20
3.1 Livsløpsperspektiv.....	20
3.2 Rekruttering, utvalg og case	22
3.3 Grounded Theory.....	24
3.4 Biografisk intervju.....	24
3.5 Forskningsetiske refleksjoner	27
3.6 Analyse	27
3.6.1 Komparativ case-analyse	28
3.6.2 De tidlige toppidrettsutøverne i sine kohorter	29
3.6.3 Livslinjer og analyseverktøy	30
Kapittel 4: Veien inn i toppidretten.....	34
4.1 Introduksjon til idretten - Familie, nærmiljø og forbilder	34
4.2 Å satse – naturlig fortsettelse og klare valg.....	36
4.2.1 Indre motivasjon – en forutsetning for å lykkes	38
4.3 Ofring – «gevinsten er så mye større enn at du ofrer noe».....	39
4.4 Sammenligning	40
4.4.1 Introdusert gjennom familie og venner.....	40
4.4.2 Geografiske forskjeller.....	41
4.4.3 Satsing.....	41

Kapittel 5: Erfaringer fra toppidrettskarrieren	43
5.1 Prosjekt 88 - Ingrid og Kjetil som case	43
5.1.1 Å leve av idretten – satsing på eget ansvar	43
5.1.2 Støtteapparat – familie og et sentralisert Olympiatoppen.....	45
5.1.3 Utdanning – enten eller	46
5.2 En toppidrett i endring - Lise og Håkon som case	49
5.2.1 Å leve av idretten – resultat og kontrakt.....	49
5.2.2 Støtteapparat – «også glemmer man mennesket opp i det».....	50
5.2.3 Utdanning - et «ikke-tema».....	52
5.3 Flere muligheter? – Mari og Sindre som case	53
5.3.1 Å leve av idretten – forutsigbarhet i kontrakter	54
5.3.2 Støtteapparat – «man blir ivaretatt»	56
5.3.3 Utdanning – avtaler og begrensede tilbud.....	57
5.4 Sammenligning.....	60
5.4.1 Kontraktutøvere og frilansere	60
5.4.2 Støtteapparat – variasjon mellom idrett	61
5.4.3 Utdanning – avbrudd og manglende tilrettelegging.....	62
Kapittel 6: Veien ut av toppidretten	65
6.1 Å legge opp på 90-tallet – tilbake til idretten	66
6.1.1 Kjetil og Ingrid legger opp – fritt valg?	66
6.1.2 Livet etter – tilbake i idretten.....	71
6.2 Å legge opp på 2000-tallet – gründerne	73
6.2.1 Håkon og Lise legger opp – 90-tallskohorten i ny drakt?.....	73
6.2.2 Livet etter – sterk idrettsidentitet	76
6.3 Å legge opp etter 2010 – bedre forberedt?	79
6.3.1 Mari og Sindre legger opp – planlagt og ønsket	79
6.3.2 Livet etter – forberedelser og nettverk.....	81
6.4 Sammenligning.....	83
6.4.1 Karriereavbrudd som prosesser og brå hendelser	83
6.4.2 Kjønnsulike overganger	85
6.4.3 Fra ingen til noe oppfølging.....	86
6.4.4 Den nye karrieren – fortsatt i idretten	87
6.4.5 Individuell/lagidrett – forskjell i forutsigbarhet.....	87
Kapittel 7: Avslutning	88
7.1 Tema for videre forskning	92

Litteraturliste	94
Vedlegg	100

Kapittel 1: Innledning

1.1 Formål og bakgrunn

Formålet med denne studien har vært å skaffe mer kunnskap om toppidrettsutøveres erfaringer fra toppidrettskarrieren og overgangen til livet etter med henblikk på den historiske konteksten de har vært aktive i. Disse erfaringene vil oppleves forskjellig fra utøver til utøver. I en komparativ analyse leter jeg etter fellestrekk og distinkte forskjeller på tvers av tre kohorter og på tvers av kjønn.

Bakgrunnen for temaet bunner i en personlig fascinasjon for når idrettslige ambisjoner triumfer planer for utdanning og arbeid. Som 17-åring var det klare målet mitt å drive med volleyball på toppnivå og andre tanker om fremtiden var ikke-eksisterende. Etter en bachelor i sosiologi som gav meg flere perspektiver på verden og tilværelsen, gjorde jeg den typiske retrospektive analyse av egen oppvekst som jeg tror de fleste sosiologistudenter kan kjenne seg igjen i. I oppsummeringen av eget liv tenkte jeg på de beste og flinkeste på toppidrettsgymnaset som hadde reelle muligheter for proffkarrierer, og som etter videregående fortsatte med volleyball. Hva skulle de gjøre når de sluttet med volleyball? Hva om de skader seg og ikke kan spille lenger? Når jeg så sluttet med volleyball selv opplevde jeg et tomrom der hvor treninger, kamphelger, samhold, tilhørighet og forventninger hadde ligget. Selv uten at jeg på noe tidspunkt har hatt idretten som lønnet yrke. Derfor ble jeg nysgjerrig på de betalte utøverne som har viet store deler av livet sitt til idretten og som har opplevd å skifte karriere etter det som i mitt utvalg er i gjennomsnitt 14,8 år som toppidrettsutøvere.

Det er flere eksempler på historier i media om toppidrettsutøvere som har slitt i overgangen ut av idrettskarrieren (Fløttum, 2016; Lie, 2015; Bugge, 2016; Bugge 2020). Toppidrettsutøveres erfaringer knyttet til overgangen går under det Mills (1959) kaller for *issues*. Issues i Mills' forstand er det som gjør en problemstilling sosiologisk relevant. Han formulerer det slik: «An issue is a public matter: values cherished by publics is felt to be threatened.». Verdien som offentligheten her verdsetter, er toppidrettsutøvere som identitetsskapere, representanter for nasjonalflagget og skapere av underholdning og spenning. Når toppidrettsutøvere sliter med overgangen til livet etter idretten kan det derfor kalles et public issue, i motsetning til personal troubles (Mills, 1959, s. 8).

1.2 Problemstilling

Problemstillingen studien undersøker er: *Hvilke erfaringer har tidligere toppidrettsutøvere fra sine lønnede idrettskarrierer og livet etter i lys av den historiske konteksten de stod i? Hvilke forskjeller og likheter er det mellom kvinner og menn i tre ulike kohorter?*

Forskningsspørsmålene er revidert ettersom analysen fikk en naturlig kronologisk rekkefølge som livsløp. Under alle tre spørsmålene gjelder sammenligning på tvers av kohort og kjønn:

1. *Hvordan ble de tidligere utøverne introdusert for sin idrett, og hvilke erfaringer har de fra starten av sin satsing?*
2. *Hvilke likheter og forskjeller er det i erfaringene utøverne har fra selve idrettskarrieren med henblikk på det å leve som toppidrettsutøver, studier og støtteapparat?*
3. *Hvilke erfaringer har tidligere toppidrettsutøvere med overgangen til livet etter idrettskarrieren?*

1.3 Studiens oppbygging

Kapittel 2 er oppgavens kontekstkapittel. Informasjon om norsk idrett blir presentert, samt historiske prosesser og begreper som er relevant for å forstå tidsepokene de ulike utøverne hadde sine aktive idrettskarrierer i.

Kapittel 3 tar for seg studiens forskningsdesign og metodevalg. Med et livsløpsperspektiv er det gjennomført kvalitative, biografiske intervjuer. Analysen er gjort gjennom en Grounded Theory-tilnærming (Glaser & Strauss, 1967).

Kapittel 4 handler om de tidligere utøvernes introduksjon til idretten, *veien inn i idretten*. De seks forskjellige beretningene vitner om mye likheter og de fleste ble introdusert for idretten gjennom familie eller nærmiljø. Det snakkes også om satsing og ofring.

Kapittel 5 handler om de tidligere utøvernes *erfaringer fra idrettskarrieren*. Her er det flere forskjeller å finne, både på tvers av kohortene og på tvers av type idrett. Forskjellene handler om muligheter for, og syn på å kombinere utdanning og idrett, størrelse og kvalitet på støtteapparat og hvordan utøverne har blitt avlønnet.

Kapittel 6 tar for seg utøvernes erfaringer knyttet til det å legge opp, eller *veien ut av idretten*. Her belyses grunnene for at utøverne la opp, hvorvidt det var frivillig, forventet, planlagt eller det motsatte. Flere av utøverne la opp på grunn av familierelaterte årsaker. Andre grunner var

skader eller mangel på motivasjon. Kapitlet handler også om tiden etter de la opp, hva de har arbeidet med og hva de arbeider med i dag. Flere jobber i idrettsrelaterte yrker i dag og noen endte opp som gründere.

Kapittel 7 er oppgavens avslutning. Her samles trådene fra analysen og studiens hovedfunn blir presentert. Avslutningsvis foreslår jeg noen temaer for videre forskning.

Kapittel 2: Kontekst - Norsk toppidrett

Toppidrett defineres av Olympiatoppen:

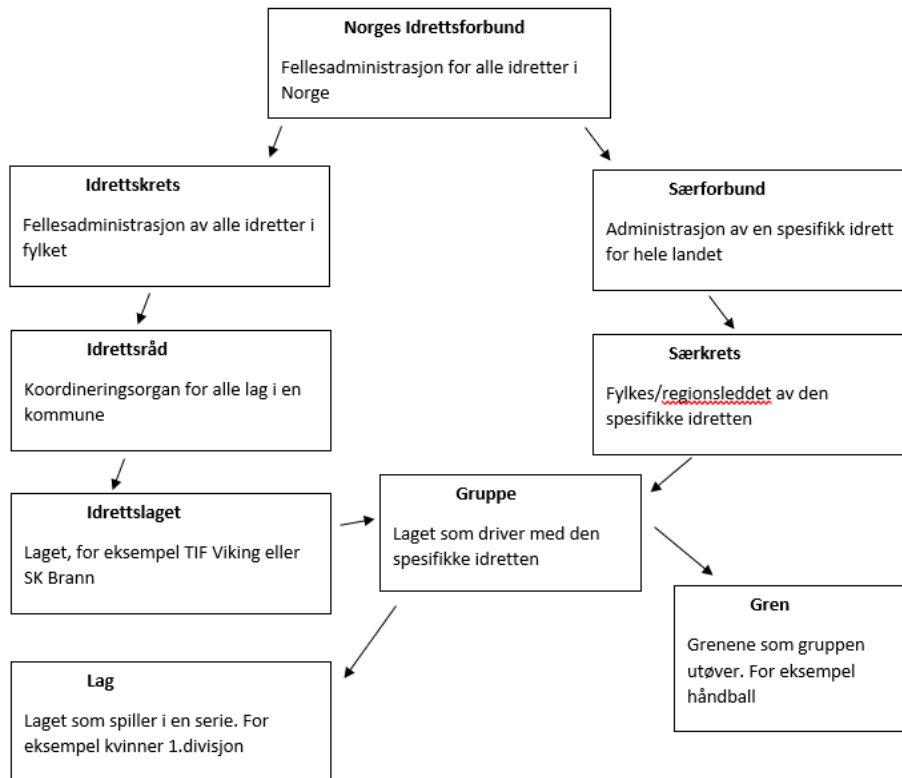
«[...] som trenings- og forberedelsesarbeid på linje med de beste i verden, avhengig av den enkelte idretts egenart og utbredelse. Arbeidet fører til jevnlige prestasjoner på internasjonalt toppnivå. Idretten er for disse utøverne en hovedbeskjeftigelse.»

(Strategiutvalg for idrett, 2016, s. 16)

Den profesjonelle idretten er ung i Norge. Veien frem til den organiserte toppidretten er preget av flere epoker innen både politikk, media, samfunnsøkonomi og Olympiske leker. For å forstå dagens toppidrett må man tilbake til 60-tallet for å skimte starten på en profesjonaliseringsprosess for norsk toppidrett. Det er interessant hvordan noen toppidrettsutøvere har blitt til yrkesutøvere og lønnsinntakere gjennom organisering og en politikk som etter hvert har akseptert toppidrett som noe å etterstrebe. Toppidrettsutøvere er en spesialisert gruppe som har stor allmenn interesse og som ifølge toppidrettsrapporten fra 2013 beskrives som:

«[...] symboler på fellesskapet, stoltheten og identiteten som idretten har gitt nordmenn av alle generasjoner. Derfor er toppidrettsutøvere viktige identitetsskapere, forbilder og inspirasjonskilder for det norske folk og for bredden av norsk idrett. Derfor er toppidrett en viktig del av den norske idrettsmodellen.» (Norges Idrettsforbund [NIF], 2013, s. 11).

2.1 Idrettens organisering og finansiering

Figur 1. NIFs organisering. Figur laget etter Likestilling- og diskrimineringsombudet (2008, s. 23)¹

I Stortingsmelding nr.14 (1999-2000) begrunnes statsstøtte til toppidretten:

«Staten vil støtte norsk toppidrett økonomisk slik at grunnlaget for et etisk og faglig kvalifisert toppidrettsmiljø sikres, og at toppidretten fortsatt kan framstå som en kulturell identitetsskaper i det norske samfunn.» (Det kongelige kulturdepartement, 2000, s. 6).

Siden Norsk Tipping AS ble opprettet i 1946, har en del av overskuddet blitt satt av til idrettsformål. Staten fastslo etter 2.verdenskrig at idretten trengte økonomisk støtte, men slet med å finne rom for det i statsbudsjettet. I stedet ble Norsk Tipping AS opprettet, et spillselskap som i utgangspunktet fordelte overskuddet på både idretts- og vitenskapelige formål. Fordeling av overskuddet hos Norsk Tipping betegnes som *tippetøkkelen*.

¹ Særforbund blir mye omtalt i studien og er sentralt i analysedelen. Eksempel på særforbund er basketballforbundet, innebandyforbundet, klatreforbundet.

I 2019 ble 64% eller 2 861 459 000 kroner av overskuddet gitt til idrettsformål (Norsk tipping, 2019). Tilskuddet til NIF er fordelt på fire poster: 1) Grunnstøtte NIF sentralt og regionalt, 2) Grunnstøtte særforbund, 3) Barn, ungdom og bredde og 4) Toppidrett. For 2020 mottok toppidretten 163 millioner kroner av NIF fra spillemidlene (Kulturdepartementet, 2020)

Merverdiavgiftskompensasjon og grasrotandelen er andre inntektskilder for idretten. Førstnevnte er en ordning som kan søkes om av frivillige organisasjoner og skal gi kompensasjon for merverdiavgift på varer og tjenester kjøpt av organisasjonen det siste året. Denne ordningen ble opprettet i 2010, og i 2019 var ordningen på 1,685 milliarder kroner (Kulturdepartementet, 2020). Også Grasrotandelens opprettelse i 2009 har styrket den økonomiske støtten til idretten. Siden gevinstautomater ble forbudt i 2007, ble Grasrotandelen et godt substitutt med økonomisk støtte til lokale idrettslag. De som spiller på Norsk Tippings spill, kan gi en andel til lokale idrettslag. Grasrotandelen har blitt en viktig finansieringskilde for mange idrettslag. Idrettslagene mottok i 2019 376,2 millioner kroner (NIF, 2019, s. 63).

2.2 Toppidrettshistorien

I en periode på 20 år foregikk det en revolusjon i norsk idrett. Fra 1965 til 1985 steg medlemstallet i NIF fra 430 000 medlemmer til 1,6 millioner. Økningen startet ifølge NIF (2009) i 1967 da TRIM-kampanjen² gjorde mosjonering populært. Skillet mellom breddeidretten og toppidretten ble her mindre. På denne tiden var det fremdeles vanlig å se sport live, selv om sport hadde hatt TV-tid de siste 10 årene. TV-sendinger økte idrettens popularitet, og idretten kunne etter hvert regnes som en underholdningsindustri.

2.2.1 Profesjonalisering – Prosjekt 88 og Olympiatoppen

Den første stortingsmeldingen som inkluderte idretten, ble lagt frem av Korvald-regjeringen i 1973. Her ble det lagt vekt på at idretten skulle være for alle, og at det var nødvendig med en politikk innen idretten. Etter denne meldingen fulgte en debatt knyttet til toppidretten. Harald B. Skaset som var forfatter av kapittelet i stortingsmeldingen ytret nemlig kritikk mot toppidretten og advarte mot en idrettskultur basert på endimensjonale, ekstreme prestasjonsnormer. Tilsvaret kom fra Bratteli-regjeringen i 1974 som med frasen «også enere hører med til alle» la til rette for at toppidretten ble akseptert i politikken. Denne ble grobunn

² Se <https://www.idrettsforbundet.no/om-nif/historikk/>

for innføringen av statsstipend til toppidrettsutøvere som ble en del av statsbudsjettet fra 1978 (Goksøyr, 2008, s. 135).

Frem til 1980 var det bred enighet om at idrett skulle være noe man drev med etter arbeidsdagen var slutt. Man skulle drive med idrett for idretten i seg selv. Penger skulle holdes utenfor og idretten skulle slik være moralsk forsvarlig og sunn. Betaling av idrettsutøvere skjedde lenge «under bordet», og det var ikke før i 1984 at Fotballtinget åpnet for «non-amatører» i norsk fotball. En «non-amatør» kunne tjene så mye penger som forbundet synes var passende, men utøveren måtte fortsatt ha arbeid utenfor fotballen som sin hovedaktivitet (Goksøyr, 2008, s. 150).

Det var stor uenighet knyttet til opprettelsen av et eget organ for toppidrett. Likevel var det enighet om at toppidretten trengte tilskudd, som idrettsanlegg, økonomiske midler og treningsfasiliteter for å kunne hevde seg i internasjonale konkurranser.

Prosjekt 88

1984 ble et gjennombrudd for norsk toppidrett. Nylige svake OL-resultater førte til *Prosjekt 88*, som var et samarbeidsprosjekt mellom Norges Olympiske Komite [NOK] og NIF.

Olympiatoppen (2019) viser til Kjørmo og Rimejorde sin forklaring på Prosjekt 88:

«[...] en felles, norsk toppidrettssatsing med OL i 1988 som mål, kalt «Prosjekt 88». [...] Kort oppsummert var formålet å få satt norsk toppidrett på kartet igjen etter et heller magert utbytte i vinter-OL i 1984. [...] Man gikk også inn med økonomisk støtte til utøvere for å sikre deres mulighet til å satse toppidrett».

Hovedmål i prosjekt 88 lød slik: «Prosjekt 88 skal i samarbeid med særforbundene arbeide for en nivåheving av norsk toppidrett slik at flere norske toppidrettsutøvere kan hevde seg i verdenstoppen.». Et av delmålene som skulle bidra til at dette hovedmålet ble nådd var: «Utbygge og utvikle det faglige nivå og utøvernes støtteapparat». Et annet delmål sier: «Gjennom forskning, utvikling og fremtidsrettet tenkning kartlegge krav til toppidretten, hva angår prestasjoner og således nødvendig trening, materiell og støtteapparat» (Henriksen, 2006, s. 46-47).

Prosjekt 88 fikk større handlingsfrihet enn det NOK hadde hatt de foregående årene. En styringsgruppe bestående av representanter fra NIF, NOK og særforbundene ble opprettet. Prosjektet fikk et eget budsjett og ansvar for fordeling av statlige stipender til utøvere. Det ble lagt langsiktige planer for toppidretten og det ble inngått samarbeidsavtaler med skoler,

militære og arbeidsplasser. Det ble også satt lys på talentutvikling, kosthold og medisinsk støtteapparat. Mye arbeid ble lagt ned i prosjektet som skulle heve norsk toppidrettsnivå (Surdal, 2006, s. 16).

Et nytt skuffende 1988-OL resulterte i en evaluering som tilstod at Norge trengte et eget organ for toppidrett. I Prosjekt 88s sluttrapport ble det konkludert med følgende:

« [...]

1. Vi trenger et toppidrettsorgan
2. Toppidrettsorganet organiseres fortsatt som et prosjekt, men med en klar målsetting om permanent organisering i løpet av 1990
3. Toppidrettsorganet knyttes til NIF og NOK, og ledes av et styre på 5 personer. Det ansettes nødvendig administrasjon
4. Vi trenger et sterkt toppidrettsorgan med støtte-, styrings- og kontrollfunksjoner

[...]» (NIF, 2013, s. 51)

I sluttrapporten for Prosjekt 88 ble det også lagt vekt på utøvernes livssituasjon, som er særlig relevant i forbindelse med denne studien. NIF (2013) siterer fra rapporten:

«P-88 har hatt som mål at utøvere skal gis en helhetlig utvikling, dvs. at toppidrettskarrieren må kunne kombineres med utdanning/studier, overgang til arbeid/yrke, samt avtjening av verneplikten (førstegangstjenesten og repetisjonsøvelse). Gjennom slike opplegg vil utøveren kunne få sikkerhet og trygghet som gir grunnlaget for en stabil og harmonisk livsførsel – selve forutsetningen for toppidrett.»

Olympiatoppen

Dermed ble prosjekt 88 i samme år omdøpt til Olympiatoppen og det som startet som et prosjekt ble senere en permanent organisering.

Olympiatoppens hovedkvarter ligger på Sognsvann i Oslo. Fra 1980-tallet har senteret kunnet tilby idrettsfaglige tjenester til utøvere og trenere, og Toppidrettssenteret har blitt en av flere institusjoner hos Olympiatoppen. Nå inngår også et stort nettverk av forskningsinstitusjoner, særforbund, klubber og sponsorer (Surdal, 2006, s. 20). For eksempel har NTNU et Senter for toppidrettsforskning (SenTIF). Noen av Olympiatoppens sponsorer er i dag Norsk Tipping, Tine, Gjensidige, SAS og Sparebank 1.

Olympiatoppen er den avdelingen av NIF som har ansvar og myndighet til utvikling av norsk toppidrett, både for funksjonsfriske utøvere og utøvere med funksjonsnedsettelse. De har ansvar for å kvalitetssikre unge talenter treningstilbud og at de beste utøverne gis et treningstilbud på linje med internasjonalt toppnivå (Strategiutvalg for idrett, 2016, s 66).

Ansvarer blir fordelt til Olympiatoppens regionale avdelinger, hvis oppgaver er:

«De regionale avdelingene har som oppdrag å utvikle og formidle relevant kompetanse i regionene og gjennom dette være sentrale bidragsyttere i å kvalitetssikre prioriterte særidretters toppidrettsarbeid. Den viktigste målgruppen for OLTs regionale avdelinger er morgendagens toppidrettsutøvere og deres trenere, ledere og miljøer» (Olympiatoppen, 2019).

De regionale avdelingene ble satt i gang i prøvedrift i 1998 og skulle gjøre slik at også utøvere ute i distriktene kunne dra nytte av arbeidet og tjenestene som var utført rundt Toppidrettssenteret i Oslo (NIF, 2013, s. 54). I dag finnes det sju regionale avdelinger av Olympiatoppen fordelt på landsdelene.

Siden Olympiatoppen ble opprettet i 1988 har norsk toppidrett hatt gode resultater. Meld. St. 26 (2011-2012), *Den norske idrettsmodellen* peker på et systematisk utviklingsarbeid, samarbeid mellom ulike idretter og fellesskapsløsninger lagt til rette av Olympiatoppen (Det kongelige kulturdepartement, 2012 s. 92). Sagt på en annen måte har norsk toppidrett gått gjennom en profesjonaliseringsprosess. Siden 1989 har for eksempel norsk idrett (et samarbeid mellom Olympiatoppen, Skiforbundet, Skiskytterforbundet og NTNU) brukt 20 millioner kroner for å forske på hvordan man får best mulig gli, på skøyter, på ski, i båt (Rafoss & Tangen, 2017, s. 159).

2.3 Toppidrett som yrke - Fra amatør til lønsmottaker

Fra 1990 tillot NIF profesjonell idrett i Norge. Da hadde idrettsutøvere mulighet til å konsentrere seg om en ensporet idrettskarriere (Goksøyr, 2008, s. 150). Kanskje dette kan være med på å forklare de gode resultatene i vinter-OL i årene som fulgte³.

For å kunne drive med idrett profesjonelt må utøveren tjene penger på det. Måten utøvere tjener penger avhenger av særforbundenes markedsinntekter, som igjen avhenger av utøvernes/lagets resultater og prestasjon. For utøvere i særforbund som står svakt i sponsormarkedet kan toppidrettsutøverens økonomiske situasjon være tøff (NIF, 2019, s. 59-

³ I OL i 1992 i Albertville reiste Norge hjem med 9 gull og til sammen 20 medaljer og i Lillehammer i 1994 kapret Norge 10 gull og til sammen 26 medaljer (Team Norway, 2020).

60). Rafoss & Tangen (2017, s. 162) poengterer at idretten har blitt en betydelig økonomisk virksomhet og at store kommersielle interesser er knyttet til den. Sponsorer, individuelle utøverkontrakter og premiepenger baserer seg på resultater og prestasjon.

I denne studien har jeg intervjuet utøvere som har hatt spillerkontrakter som har gitt dem en *relativ* forutsigbarhet i arbeidet som toppidrettsutøver. Jeg sier relativ fordi slike spillekontrakter ofte er for korte perioder. De i utvalget som har spillerkontrakt, driver med idretter som har store markedsinntekter og som står sterkt i sponsormarkedet. Disse driver også med lagidretter.

På den annen side har jeg snakket med en lagutøver som har vært del av et særforbund uten store markedsinntekter og som har hatt et svakt fotfeste i sponsormarkedet. Hennes situasjon lignet mer på de individuelle utøvernes yrkessituasjon.

Individuell toppidrettsutøver er avhengig av utøverstipend fra Olympiatoppen, og avhengig av gode resultater for å vinne premiepenger. I tillegg til dette kan individuelle utøvere tjene på personlige sponsorer.

Med dette har jeg valgt å trekke et skille mellom *kontraktsutøvere* og *frilansutøvere*.

Opprettelsen av Norske idrettsutøveres sentralorganisasjon [NISO] i 1995 står sentralt i det som skiller kontraktsutøvere fra frilansutøvere. NISO bestod i starten kun av fotballspillere som organiserte seg. Med årene har fagforeningen kjempet frem en rekke rettigheter for fotballspillere, men også etter hvert håndball-lag og ishockeylag. Disse rettighetene er for eksempel vilkår i standardkontrakter, pensjonsordninger og yrkesskedeforsikringer. Å være yrkestoppidrettsutøver i håndball, fotball og ishockey er dermed noe annet enn å være individuell utøver, eller utøver i lagidretter med lave kommersielle interesser.

Kontraktsutøverne spiller på kontrakt som er forhandlet med klubben de spiller for, mens frilanserne som sagt er avhengige av premiepenger, stipend fra Olympiatoppen og sponsorer.

Olympiatoppens utøverstipend

En inntektskilde for toppidrettsutøvere er Olympiatoppens utøverstipend. Hos Olympiatoppen finnes et hierarki som bestemmer i hvilken grad særforbundene får støtte. Dette hierarkiet er basert på resultater. OLT har følgende prinsipper for økonomisk støtte: 1) Først prestasjoner og resultater, deretter støtte 2) Særforbund må være kvalifisert med minst ett utøver- eller lagstipend før de får støtte fra OLT (Surdal, 2006, s. 21).

Olympiatoppen har støtteordninger for både individuelle utøvere og lag. Det er mulig å søke om tre typer stipend, A-stipend (120 000 kroner), B-stipend (70 000 kroner) og U-stipend (60 000), avhengig av prestasjoner og inntekt. «Olympiatoppens støtteordninger skal bidra til å gi forutsetninger for at de beste norske utøverne (og unge utøvere) utvikler seg til å bli best i verden.» (Olympiatoppen, 2019).

I 2019 ble det innvilget 64 utøverstipend og 4 lagstipend til vinteridrettene og 103 utøverstipend og 3 lagstipend til sommeridrettene. Dette utgjorde 18 993 898 kroner (Norges idrettsforbund, 2019, s. 67). Gode resultater legger økonomisk press på Olympiatoppen, da stipendordningen er resultatbasert. Særforbundene for håndball, fotball, ski, friidrett, gymnastikk/turn og svømming er de særforbundene som samlet sett mottok mest tilskudd i 2019.

Kontraktutøvere – resultatet av kommersialisering og fagorganisering

At idrettskvinner og menn skulle kunne påvirke avgjørelser i NIF var ikke et tema før Norske Fotballspilleres sentralforening i 1980 foreslo at spillerne skulle ha en spillerrepresentant i Norges fotballforbund [NFF] som en del av den samfunnsmessige demokratiseringsprosessen. Fotballforbundet motsatte seg dette med argumentet om at «organisasjonens vanlige kanaler måtte følges, og de gikk gjennom klubbene og de valgte klubbrepresentanter». I tillegg mente NFF at dersom spillerne skulle tas inn, betydde det at også dommere og trenere måtte tas hensyn til (Goksøyr, 2008, s. 165).

I 1995 organiserte fotballspillere seg som sagt i LOs sentralorganisasjon for norske idrettsutøvere [NISO] etter at profesjonell kontraktfotball ble innført. Dette gjorde at fotballspillere i løpet av 1990-tallet kunne kalle seg både fagforente, og personlig næringsdrivende (s. 166).

Som man kan se var fotballen tidlig ute i profesjonaliseringsprosessen som preget norsk toppidrett. Et element av alvor ble tillagt idretten da utøvere ble til investeringsobjekter gjennom kontrakter, juridiske avtaler og penger. Forventninger til prestasjoner gjorde at det å trene to ganger daglig ble vanlig, og utøverne utviklet seg til 24-timersutøvere. Dette ble igjen mulig nettopp fordi prestasjoner = penger. Håndballforbundet på sin side «kjøpte» kvinnespillerne sine fri fra arbeid med kompensasjon for tapte inntekter for å kunne drive frem landslagssatsingen (Goksøyr, 2008, s. 166).

2.3.1 Inntektsulikhet i toppidretten – kommersialisering og sponsorer

Tidligere toppidrettsjef i Olympiatoppen, Tore Øvrebø, skriver i en kronikk at flere norske toppidrettsutøvere lever under fattigdomsgrensa. Han forteller at:

«[...] en rekke landslag er fattige, de har nærmest null kommersiell interesse, og omtrent ingen sponsormidler. Mange av disse landslagene, som vi forventer skal prestere i Tokyo om to år, holdes i gang blant annet ved hjelp av prosjektstøtte fra Olympiatoppen. Det være seg padling, triatlon, roing, svømming, kampsport, bryting, seiling, osv.» (Øvrebø, 2018)

På den annen siden klarer utøvere seg bedre på landslag når deres idrett er kommersielt interessante. Her peker Øvrebø på langrenn, friidrett, alpint, skiskyting, hopp, fotball og håndball (Øvrebø, 2018)

Profesjonaliseringen av særlig fotball var del av en internasjonal kommersialiseringsbølge der mediedekningen av idrett ble totalendret. NRKs monopol på kringkasting ble opphevet i løpet av siste halvdel av 1980-tallet. Dette gjorde at flere kommersielle TV-kanaler dukket opp på skjermen. De nye kanalene viste idrett med en baktanke om at publikum skulle trekkes til reklamen som var kanalenes hovedinntekter (Goksøyr, 2008, s. 150). Idretten snudde på dette maktforholdet, og så etter hvert seg selv som et produkt som kunne selges til høystbydende. Konkurransen mellom kanaler gjorde at prisene kunne skrus opp. Dette har gjort at det har blitt store forskjeller mellom ulike idretter i Norge.

De siste 20-30 årene har idretten altså blitt mer og mer kommersiell. Idrettens finansiering lener seg i større grad på sponsorer ved salg av markeds- og medierettigheter. Skiforbundet regnes som en forgjenger for sponsorvirksomhet i Norge. De opprettet et leverandørnettverk, eller Skipooler, for langrenn og alpint i 1976-1977 som skulle gi inntekter til Skiforbundet, samt skape eksportmuligheter for norske skifabrikk (Øderud, 2009, s. 16).

På 80-tallet ble kommersielle sponsoravtaler vanlige i Norge. Næringslivet så verdien i sponsoravtaler som profilering av bedrifter. På denne måten kunne bedriftene også presenteres for utypiske målgrupper. Sponsoravtaler tok virkelig av under OL i Lillehammer i 1994. Telenor og Statoil var to store norske sponsorer for mesterskapet. Visa, Kodak, Volvo og Coca-Cola var internasjonale. OL-sponsingen ble sett på som viktig for de gode resultatene som kom ut av mesterskapet og flere norske bedrifter kastet seg på sponsebølgen som et middel i markedsføring (Øderud, 2009, s. 16).

På utøvernivå kan utøvere skaffe seg ressurser i form av penger, utstyr og tjenester i bytte mot reklamering og promotering for sponsoren. Sponsorere ser etter utøvere som gir best mulig reklame, og det er de utøverne som får mye medieoppmerksomhet og som kan vise til gode resultater som er mest attraktive for sponsorene. Sponsorere kan betale ut bonuser til utøvere som når resultatmål, og kan slik være store inntektskilder for toppidrettsutøvere.

Inntektsulikhet og markedsverdi på tvers av idrett og kjønn

NRK (Lie, 2017) utførte en undersøkelse av inntekten til eliteutøvere, 55 menn og 55 kvinner. Undersøkelsen viser at i 2016 var det et lønnsgap mellom kvinnelige og mannlige toppidrettsutøvere på 100 millioner kroner. Her er lønn fra klubb, bidrag fra forbund, premiepenger, sponsormidler og stipender medregnet. Annen inntekt, for eksempel fra egne bedrifter er ikke medregnet. I 2015 tjente mennene samlet sett 131 millioner kroner, mens kvinnene tjente litt under 31 millioner kroner. Her trekkes håndballandslagene frem, der en herrespiller tjente en halv million kroner mer enn en kvinnespiller. Den eneste idretten i undersøkelsen der kvinner tjener mer enn menn er på det norske profflaget i golf, der en kvinne tjener i gjennomsnitt 2,1 millioner mer enn en mann på profflaget (Lie, 2017).

NRK foreslår noen forklaringer på lønnsforskjellene. Blant annet kan noe av forskjellene forklares med bedre prestasjoner på herresiden. I denne undersøkelsen kan menn vise til 91 gullmedaljer i OL- VM- og EM, mens kvinnene kan vise til 70. Det er mye å hente i premiepenger. Men selv premiepenger er kjønnnet. NRK viser her til golf, skihopping og sykkel som idretter der forskjellene i premiepenger er enorme (Lie, 2017).

Den største forskjellen er i fotball og alpint. Mannlige fotballspillere på landslaget tjener i gjennomsnitt 6,4 millioner mer i året enn en kvinne på landslaget (Lie, 2017). Dette kan ha noe å gjøre med den markedsverdien de mannlige toppspillerne har internasjonalt. Mannlige fotballspillere blir «traded» og har ofte individuelle kontrakter med avtalte prestasjonsbonuser. På øverste nivå bruker klubbene penger på å beholde de beste spillerne. Forskjellen på herre- og kvinnefotball kan henge sammen med medieoppmerksomheten som herrefotball har hatt i mange tiår. Medieoppmerksomhet tiltrekker seg sponsorer som igjen øker pengestrømmene til den mannlige delen av fotballen.

Et illustrerende eksempel på den kjønnete inntekten er hoppkvinnenes situasjon. Fordelingen av premiepenger under VM 2021 var fordelt slik:

«Premiepenger, kvinner: 2 renn til sammen gir ca. 453.492 kroner [...]

Premiepenger, menn: 2 renn til sammen gir ca. 1 292 400 kroner [...]» (Christiansen, Rognerud, Bløndal & Saude, 2021).

Premiepengene i de internasjonale konkurransene blir fastsatt av de internasjonale særforbundene, i dette tilfellet FIS. Skipresident Erik Røste forklarer hvordan premiepenger blir bestemt ved å peke på hva de store TV-stasjonene er villig til å betale. I tillegg uttaler renndirektør i FIS seg i artikkelen og sier at «hvis vi spør en arrangør om å øke pengepremiene og de taper penger på det, så vil vi ikke finne noen som vil arrangere renn for kvinner.» (Christiansen m.fl., 2021). Noen endringer har skjedd. I Raw Air 2019 fikk menn og kvinner like mye betalt per renn. Kvinner får likevel ikke per 2021 delta i øvelsen skiflyging.

Ulikhetene handler altså i stor grad om markedsverdi og medieinteresse. Et annet tydelig eksempel på dette er fotballen. Herrefotballen har større *markedsverdi* enn kvinnefotballen, som gjør at mer av pengestrømmen drypper på herrene.

Von der Lippe (2004) argumenterer for at markedsverdien til kvinner og menn er basert på vidt forskjellige grunnlag. I sin artikkel, med underoverskriften «Sporten som dominerende maskulin eksponeringsindustri», sier Von der Lippe at

«mannsidretten er implisitt symbol på idretten i mediene, mens kvinnelige utøvere ofte blir rekonstruert som det annet kjønn. Dette får ulike uttrykk. Også i sporten er det en tendens til å produsere kvinner som dekor og stereotyper».

Med et feministisk perspektiv gjør hun en analyse av klesdiskursen av sandvolleyball, med OL i 2004 som case. Uniformene kvinnene brukte under konkurransen, var bestemt av det internasjonale volleyballforbundet. Von der Lippe mener at årsaken til at kvinnene skal være så lettkledde, handler om markedsverdi.

2.3.2 Kjønnspolitik og likestilling i toppidretten

For å forstå endringen som har skjedd for kvinner i idretten må man tilbake til 1975 da likestillingskampen tok til for alvor. Det var først i 1975 at Holmenkollstafetten og Birkebeinerrennet åpnet for at kvinner kunne delta. I 1978 ble likestillingsloven vedtatt på Stortinget. På 70-80-tallet ble kvinner flere ganger kategorisert som tilhørende «idrettens spesielle grupper; kvinner, barn og funksjonshemmede». I 1985 ble det opprettet et utvalg for kvinner, samt en kvinneansvarlig konsulent i NIF. Utvalget hadde som mål at «kvinner og menn i praksis skal sikres like muligheter til idrettslig utfoldelse, lederoppgaver og

tillitsverv». Det ble øremerket 1 million kroner til dette tiltaket. I 1994 ble dette utvalget nedlagt med den begrunnelse at likestillingsarbeidet skulle innlemmes i den alminnelige virksomheten i NIF. Hele organisasjonen skulle dele ansvaret for kjønnsbalanserte prioriteringer, verdier og erfaringer (Likestilling- og diskrimineringsombudet, 2008, s. 19-20).

I ettertid har flere kvinneprosjekter vært igangsatt. Kvinneprosjektet (1995-2000) var det første av Olympiatoppens satsingsprosjekter som var rettet mot kvinner. Prosjektets formål var at 20% av ledere, trenere og støtteapparat i OL i Nagano i 1998 og Sydney 2000 skulle være kvinner. Kvinneprosjektet startet opp i 1995 og varte til 2000 og ifølge Olympiatoppen ble målet nådd, selv om ingen av landslagstrenerne under begge de olympiske lekene var kvinner (Tveito, 2017, s. 14). Kvinneprosjektet skulle også øke andelen kvinnelige utøvere i toppidretten. Det ble ikke gjennomført noen evaluering av dette prosjektet, og det er lite informasjon om hvordan likestillingsarbeidet ble håndtert i organisasjonen.

Etter Kvinneprosjektet fulgte en lengre periode uten noe dokumentert satsing på kvinner i norsk idrett. I 2003 ble det igjen satt lys på temaet, og Fasting & Sand (2009) viser til Idrettspolitisk dokument for perioden 2003-2007 der det fastslås at «det er nødvendig med særskilte planer for å sikre jenter og kvinners fremtidige plass i norsk idrett både som aktive, som ledere og som trenere. Alle organisasjonsledd bør selv lage strategier for å oppnå dette». (s. 11).

Fra 2003 har flere prosjekter rettet mot kvinner vært igangsatt ⁴ Andre prosjekter som har kommet etter 2003 er Olympiatoppens satsingsprosjekt Kvinneløftet (2006-2014) der målet var at minst 30 % av ledere og trenere skulle være kvinner i perioden 2008-2012 (Goksøyr, 2008, s. 161). I senere tid kan NIF vise til mentorprogrammer for kvinner som ønsker seg en lederposisjon i idretten.

Kvinneprosjekter i dag

I januar 2021 ble verdiprojektet Like Muligheter opprettet. Prosjektet er et samarbeid mellom flere sponsorer og har som mål å utjevne forskjeller i idretten og bidra til at kvinner i bredde- og toppidretten har samme muligheter som menn. Det er også lagt vekt på at tiltakene skal være konkrete nok til at de er gjennomførbare. Prosjektet koordineres av et privat selskap, og beskrives som en dugnad for likestilling i idretten. Altså er ikke dette et initiativ fra NIF, men

⁴ Spesielt i regi av særforbundene. Se kapittel 4 i Fasting, K., Sand, T., Sisjord, M. K. & Borch, T. B. (2008) for eksempler på tiltak/prosjekter.

fra flere næringslivsaktører⁵. Noen dager før denne studiens ferdigstilling ble eksempelvis det kvinnelige og det mannlige skihopplandslaget slått sammen til et unisex-landslag. Dette vil ha betydning for kvinnes deltakelse i konkurranser.

Mye tyder på at det har skjedd en endring i sponsormarkedet, og at næringslivsaktører i dag er mer opptatt av verdiprosjekter enn tidligere⁶.

I skrivende stund pågår også en doktorgradsavhandling om maktforskjeller, eksklusjon og ulikestilling i idrettsorganisasjonen⁷.

2.4 Støtteordninger for toppidrettsutøvere

2.4.1 Dual-career, kombinasjon toppidrett – utdanning/jobb

EU-kommisjonen kom i 2012 med en rekke retningslinjer til spørsmålet om kombinert idrettskarriere, eller «dual-career». Kommisjonen trekker frem at det å arbeide eller å ta utdanning parallelt med idrettskarrieren vil virke styrkende for utøvere når dagen kommer der de skal legge idrettsutstyret på hylla. Dette støttes av Lavalley (2019) som fant at det å kombinere idrettskarriere med utdanning eller arbeid er styrkende for idrettsprestasjoner og kan lette overgangen til livet etter idrettskarrieren. I tillegg poengterer kommisjonen at jo mer ensopret fokus utøverne har på idrettskarrieren, desto mer sårbare er de i møte med livet etterpå (European Commission, 2012, s. 24).

Allerede i høringene som ledet opp til Prosjekt 88 ble planlegging av utdanning nevnt som et tiltak for å løfte utøverne og dermed også toppidretten: «Tiden etter utøvsperioden sikres ved at utdannelse- og arbeidssituasjon planlegges og følges opp i utøverperioden». Lite tilsier at kombinasjonen idrett/utdanning var et målrettet fokusområde før på Idrettstinget i 2011. Formuleringen av målet lød: «utøverne sikres et helhetlig trenings- og utdanningstilbud både sentralt, regionalt og lokalt» (NIF, 2011-2015, s. 11).

På videregående utdanningsnivå har Norge flere toppidrettsgymnas. For eksempel Norges Toppidrettsgymnas, Wang Toppidrett, Voss Gymnas, Hovden VGS med flere. Ved disse linjene er det lagt til rette for at elevene skal kunne kombinere idretten sin med studiespesialisering.

⁵ Aasland, Graff & Partners har satt i gang prosjektet med støtte fra Coop, Thon og LO.

⁶ Informasjon fra personlig korrespondanse med koordinator for Like Muligheter, Svein Graff.

⁷ <https://www.nih.no/forskning/prosjekter/forskningsprosjekter-ved-nih/kjonn-og-makt-i-norsk-idrett--pa-menns-premisser/>

Når det kommer til høyere utdanning er det nedfelt i Universitets- og høyskoleloven (2005, § 4-3) at utdanningsinstitusjoner skal tilrettelegge for studenter med særskilte behov. Dette er ikke en spesifikk lov for toppidrettsutøvere, men er et grunnlag som toppidrettsutøvere kan søke høyere utdanning på. Olympiatoppen oppfordret sine utøvere i 2010 til å søke opptak med spesiell vurdering, men poengterte at universitets- og høyskolesektoren er selvstendig når det kommer til tilrettelegging og vurdering. I 2018 ble det lagt frem et representantforslag på Stortinget om bedre tilrettelegging for toppidrettsutøvere og utdanning. Dette ble ikke vedtatt. Myndighetene blander seg med andre ord ikke inn, men lar universitets- og høyskolesektoren ta selvstendige vurderinger (Olympiatoppen, 2010).

Olympiatoppen samarbeider i dag med 18 universiteter/høyskoler om tilrettelegging for utøvere. Utøvere som er knyttet til Olympiatoppen kan ved disse utdanningsinstitusjonene få tilrettelagt studiene slik at det kan kombineres med toppidretten. For eksempel har Norges Idrettshøgskole en kvoteringsordning der «eliteutøvere og/eller tidligere utøvere som kan nyttiggjøre seg av sin idrett i trener- og lederarbeid» gjennom Olympiatoppen kan søke seg inn på 1.år bachelor, 2.år bachelor eller masterprogram i idrettsvitenskap (Olympiatoppen, 2019). For å kunne søke til slike ordninger må utøveren møte kvalitetskrav for toppidrettsstatus ⁸.

Olympiatoppen har også startet et program som heter «Neste steg» i samarbeid med Forsvarets Høyskole og Forsvarets veteran-tjeneste som skal lette overgangen til sivile yrker etter karriere som toppidrettsutøver eller som elitesoldat (NIF, 2019, s. 58)

I tillegg finnes *fleksible studiemuligheter* som er tilrettelagte utdanningstilbud som gjør at studenten ikke nødvendigvis må være fysisk til stede, men kan delta digitalt og også i stor grad velge når og hvor hen vil delta. For toppidrettsutøvere kan slike fleksible muligheter gjøre at de kan kombinere utdanning med trening og konkurranse. Disse tilrettelagte mulighetene varierer som sagt fra utdanningsinstitusjon til utdanningsinstitusjon i tråd med prinsippet om universitetenes/høyskolenes autonomi.

EU-kommisjonen (2012) gir eksempler på hvilke ordninger forskjellige medlemsland har for toppidrettsutøvere som ønsker å arbeide. I Danmark har de et såkalt «golden network» som er en samling av bedrifter som tilbyr fleksible jobber til toppidrettsutøvere, slik at de kan

⁸ Se Olympiatoppen (2019d)

https://www.olympiatoppen.no/fagomraader/utdanning_og_karriere/toppidrettogstudier/studiesteder/avtaler_og_ordninger/media52099.media

kombinere jobb og idrett. På lignende vis har Tyskland en samling av bedrifter som tilbyr trainee-stillinger og stillinger som kan kombineres med idretten (s. 23-24).

EU-kommisjonen mener utøvere må trenes opp til å forstå arbeidsmarkedet og hvordan de kan være et positivt bidrag i arbeidssammenheng. Veien å gå er, ifølge kommisjonen, gjennom sponsorer som ideelt sett skulle kunne tilby en avtale om karrieremuligheter til idrettsutøvere som passer bedriftens profil. Dette er noe de mener at sportsorganisasjoner bør utarbeide ved å kunne tilby «pakker» til sponsorer, som økt reklameeksponering og andre insentiver (s.24).

I Norge tilbyr Adecco karriererådgivning til aktive toppidrettsutøvere. De bidrar med et stort nettverk av bedrifter og kartleggingssamtaler. I tillegg ble Idrettens Karrieresenter opprettet i 2015. IKS er et samarbeid mellom Idrettens helsesenter, NISO (Norske Idrettsutøveres Sentralorganisasjon) og Norges fotballforbund. Hos IKS kan toppidrettsutøvere få hjelp i form av kurs, karriereveiledning og hjelp til å skaffe jobb under eller etter idrettskarrieren (NISO, 2020). Også Olympiatoppen har tilbud om karriereveiledning for toppidrettsutøvere.

Kapittel 3: Forskningsdesign og metode

Dette kapittelet tar for seg forskningsdesignet og metoden i studien. *Livsløpsperspektivet* er sentralt. Det er gjennomført *biografiske intervjuer* for å samle personlige erfaringer fra ulike kontekster. I analysen har jeg forholdt meg til en variant av Glaser & Strauss' *Grounded Theory* (1967).

3.1 Livsløpsperspektiv

I søken på litteratur knyttet til overgangen ut av idrettskarrieren er mye fra psykologisk forskning. Stambulova, Alfermann, Statler & Côtè (2009) har laget en oversikt over forskningsfeltet om atletisk utvikling og overganger innen psykologi. Tidligere modeller og studier har hatt fokus på idrettskarrieren alene, mens de senere har hatt et holistisk perspektiv som har hatt fokus på hele mennesket. Fokuset ligger nå på livsløpet til, og multiaspekter ved utøverens liv, både i og etter idrettskarrieren. Overgangen skal ikke forstås som en isolert hendelse, men som en prosess. Utvikling og overgangen ut av idrettskarrieren er påvirket av flere områder i utøverens liv.

Å ta utdanning i tillegg til idretten er for eksempel vist å virke styrkende på idrettsprestasjoner, i tillegg til at utøveren takler overgangen bedre når han er forberedt (Lavellee 2019; Bundgaard 2018). Retningen som forskningsfeltet har tatt, støtter opp om begrepet om helhetsutøveren som ifølge Rimeslåttén & Rimejorde (2019) ble innført med Prosjekt 88. Dette er et begrep som handler om å utvikle hele utøveren, og dermed ha fokus på flere aspekter ved utøverens liv enn utelukkende idretten.

Chroni, Pettersen & Dieffenbach (2020) viser til Taylor & Ogilvie (1994) som ser på atletisk pensjonering som en overgang eller prosess som skjer gjennom livet (s.3). Som en respons på kritikken av det thanatologiske og sosialgerontologiske synet på atletisk pensjonering⁹ har teoretikere kommet med ulike modeller på overgangsproblematikken. En av disse modellene er Schlossberg's overgangsmodell som har virket inspirerende for senere idrettsspesifikke overgangsmodeller. Schlossberg skiller mellom tre ulike typer av overganger. «Forventede overganger» er livshendelser vi er forberedt på, for eksempel det å pensjonere seg, gifte seg eller å bli forelder. «Uforventede overganger» er på den annen side uforutsette hendelser som

⁹ *Thanatologi* i sammenheng med atletisk pensjonering handler om hvordan gruppe-medlemmer behandler en person som har forlatt en gruppe. Ifølge dette konseptet kan atletisk pensjonering stilles på linje med «sosial død» som kjennetegnes med sosial isolasjon og avvísning fra den tidligere gruppen. *Sosialgerontologi* legger vekt på aldring og mener at livskvalitet avhenger av karakteristikk ved idrettskarrieren. Innen sosialgerontologi finnes flere teorier som blant annet ser på pensjonering som en samfunnsfunksjon (Taylor & Ogilvie, 1994, s. 3).

utgjør en overgang, for eksempel å havne i en ulykke eller å bli forfremmet på jobb. Til slutt er de overgangene som ikke finner sted, men som man forventer (Anderson, Goodman & Schlossberg, 2011).

Schlossberg sin modell har fått anerkjennelse blant sportsteoretikere og forskere, da den ses på som en god modell som favner over den spesifikke problemstillingen om atletisk pensjonering (Chroni, Pettersen & Dieffenbach, 2020, s. 752).

Et sosiologisk livsløpsperspektiv fokuserer mer på kontekst og har et holistisk syn utover enkeltmennesket. Mills' (1959) mener at samfunnsvitenskapen undersøker problemstillinger som er i krysningen av biografi, historie og samfunnet og at historie er elementet som gjør menneskets psykologi sosiologisk relevant (s. 143). Et livsløpsperspektiv betyr ifølge Brannen & Nilsen (2011):

«that people's lives are looked at processually in the context of the society they live in, the structural characteristics of society at different times in their lives such as the gender and class structure, and also the size of the cohort to which they belong». (s. 609)

De refererer her til Giele & Elder som har vært viktige for forskningsfeltet livsløpsforskning. Giele & Elder (1998) definerer livsløp som «[...] a sequence of socially defined events and roles that the individual enacts over time.» (s. 22). Elder poengterer at menneskelig utvikling må forstås som livslang, og i *kontekst av tid og sted* og at en temporalhistorisk dimensjon dermed er sentral i studiet på livsløpsdynamikker. Dette underbygger han med at dynamikkene i livsløpet utvikler seg både gjennom livstiden vår, men også i historien (Elder, 1985, s. 45). Elders teori bygger på fire grunnprinsippene for livsløpsanalyse: «[...] historical and geographical location, social ties to others, personal control, and variations in timing.» (Giele & Elder, 1998, s. 4).

Elder (1985) skiller også mellom «baner» og «overganger». Baner og overganger representerer muligheten for kortsiktig og langsiktig analyse i livsløpsforskningen (s. 31) Overganger er her en avgrenset endring i status. Overganger henger sammen med baner som er langsiktige mønstre av stabilitet og endring. Elder beskriver dualiteten mellom begrepene: «transitions are always embedded in trajectories that give them distinctive form and meaning.» (s.31).

Litteraturen ved Mills (1959), Elder (1985) og Giele & Elder (1998) og legger en god basis for hvor fokuset i oppgaven skal ligge.

3.2 Rekruttering, utvalg og case

I rekrutteringsprosessen fikk jeg god hjelp fra Idrettscampus Bergen som jeg nærmest kunne «bestille» informanter av. Kravene jeg hadde til informantene, samt et informasjonsskriv om prosjektet, ble sendt til Idrettscampus Bergen som etter hvert gav meg en liste med informanter som jeg kunne ta kontakt med. Kravene jeg hadde til informantene var følgende:

1. Utøverne har hatt en lønnet idrettskarriere
2. Tre kvinner og tre menn
3. En kvinne og en mann som la opp på 90-tallet, en mann og en kvinne som la opp på 2000-tallet og en mann og en kvinne som la opp etter 2010.
4. Kan ha drevet med individuell idrett eller lagidrett.

Kravene til informantene gjorde at hver enkelt av utøverne utgjorde en «case» og at studien på den måten kan kalles en casestudie. Ragin (1992, s. 6), viser til Becker som oppfordrer forskeren til kontinuerlig å spørre seg «what is this a case of?» (s. 6) og i denne studien er informantene case av *tidligere mannlig eller kvinnelig toppidrettsutøver innen enten lagidrett eller individuell idrett, som har lagt opp på ulike tidspunkt*.

Denne type utvalg kalles strategisk utvalg, da utvalget er gjort med den hensikt å belyse bestemte prosesser og karakteristikk ved toppidrettskarrieren og det å pensjonere seg fra idrettskarrieren (Silverman, 2014, s. 60). Casene ble i tråd med livsløpsprinsipper delt inn i tre ulike kohorter. Ryder (1965, s. 845) definerer kohort som: «[...] as a aggregate of individuals (within some population definition) who experienced the same event within the same time interval.». Den hendelsen utøverne i kohortene har til felles er at de har lagt opp i samme tiår og har vært aktive i samme perioder.

Kriteriene utelukker ikke parautøvere og det er av tilfeldige årsaker at ingen i utvalget tilhører denne gruppen toppidrettsutøvere. Jeg tror også at den historiske konteksten for parautøvere er såpass forskjellig fra funksjonsfriske utøvere at dette fortjener en egen komparativ undersøkelse.

Da intervjumetoden og oppgaven generelt bygger på et livsløpsperspektiv ønsket jeg for det første at utøverne på et tidspunkt må ha hatt idretten som et yrke. Ens arbeid tar opp store deler av hverdagen og spesielt for toppidrettsutøvere som også kalles 24-timersutøvere. Hadde utøverne vært hobby- eller amatørutøvere ville man ikke fått vite like mye om

utfordringer i det å «pensjonere» seg eller hvordan hverdagen endret seg. I tillegg er det interessant å sammenligne hvordan avlønning av toppidrettsutøvere har utviklet seg over ulike historiske kontekster.

For det andre ønsket jeg lik fordeling av kvinner og menn. Dette for å kunne sammenligne på tvers av kjønn, men også internt i kohortene. Lik fordeling av kjønn gjør det for eksempel mulig å analysere informantenes opplevelse av likestilling i toppidretten.

For det tredje ble de ulike kohortene delt inn etter trekk ved norsk toppidrettshistorie. Store endringer skjedde på 90-tallet i form av en profesjonalisering av toppidretten. Noen av utøverne jeg har snakket med var aktive før profesjonaliseringen skjøt fart og har god innsikt i hvordan det var å være utøver før «den moderne toppidretten». Da er det interessant å sammenligne utøvernes erfaringer før og etter profesjonaliseringen.

Til slutt satte jeg ikke noe krav til type idrett. Den posten lot jeg være åpen fordi det ville lette rekrutteringsarbeidet.

Også av hensyn til utøvernes anonymitet er ikke hvilken type idrett utøverne har drevet med, nevnt. Konsekvensen av dette kan være at historisk kontekst som er relevant i de ulike idrettene ikke blir belyst. Særforbundene er sammensatt av både frivillige og lønnede ansatte og er svært forskjellig driftet. Også her bestemmer resultatene den økonomiske støtten og det er forskjell i graden av autonomi innad i særforbundene. Trekk ved særforbundene, som for eksempel ledelsen i en gitt periode, endringer, resultater og deres forhold til fagforening kan ha forklaringskraft og kunne kanskje ført diskusjonen om utøvernes beretninger i en annen retning.

På grunn av dette har det vært spesielt relevant å skille mellom individuell idrett og lagidrett. Definisjonen på lagidrett og individuell idrett er basert på Olympiatoppens oversikt over stipendtildelinger (Olympiatoppen, 2019c). Dette skillet har virket operasjonaliserende for skillet jeg trekker mellom *kontraktsutøvere* og *frilansutøvere*. Etter intervjuene er jeg av den oppfatning at individuelle idretter ligger mer på grensen til å være lagidrett enn det det gjorde før. Dette er fordi individuelle idretter ofte opererer som «team». Dette kan man se for eksempel i skisporten. Utøvere går individuelle renn, men er et team av utøvere som trener sammen og som deltar i samme mesterskap.

I samråd med veileder kom vi frem til at seks informanter var et passende antall å rekruttere til intervju. Av disse seks var fem av informantene «ordnet» av Idrettscampus Bergen. Det ble noe utfordrende å få tak i siste informant. Jeg gjorde forsøk på å kontakte utøvere selv, uten hell. Det var til slutt gjennom eget nettverk at jeg fikk tak i siste informant.

Kjetil	La opp i 1996	Individuell idrett
Ingrid	La opp i 1998	Lagidrett
Håkon	La opp i 2003	Lagidrett
Lise	La opp i 2006	Individuell idrett
Mari	La opp i 2013	Lagidrett
Sindre	La opp i 2015	Lagidrett

Tabell 1. Informantene. Navnene er oppdiktet for å møte kravet om anonymitet.

Caseutvelgelsen i kvalitativ forskning har betydning for generalisering og overførbarhet av forskningens funn. Casene er som vist nøye valgt ut basert på flere kriterier. Selv om de tidligere utøvernes opplevelser ikke er representative for alle toppidrettsutøvere, så vil det være noen felles opplevelser eller erfaringer i de ulike kohortene. Da er det hensiktsmessig å se til Brannen & Nilsen (2011) som viser til Gomm, Hammersly & Fosters syn på generalisering i kvalitativ forskning. Gomm et al. legger ansvaret for generalisering hos leseren. Forskerens rolle er her å overbevise og å gi «tykke nok» beskrivelser som gjøre det mulig for leseren å trekke linjer til andre case eller situasjoner (s. 606).

3.3 Grounded Theory

Studien bygger ikke på bestemte teorier, men har en *Grounded Theory*-tilnærming. Grounded Theory-tradisjonen var Glaser & Strauss' (1967) tilsvar på en samtidssosiologi der verifikasjon og bekreftelse av teorier var det viktigste. Grounded Theory handler om teoriutvikling i stedet for teoritestning og om «arriving at theory suited to its supposed uses.» (s. 3). I stedet for å ta utgangspunkt i allerede bestemte teorier eller kategorier, er det dataene som bestemmer analyseprosessens retning. Gjennom analysen identifiseres egenskaper ved casene som kan sammenlignes og begrepsliggjøres. Målet er å ikke ha forutinntatte teoretiske ståsteder.

3.4 Biografisk intervju

For å innhente informasjon om utøvernes egne erfaringer, opplevelser og synspunkter knyttet til egen idrettskarriere og slutten på den, var det hensiktsmessig å ty til en biografisk intervjuform. Nilsen (2008) definerer biografiske beretninger som: «a story told in the present about a person's experiences of events in the past and her or his expectations for the future.» (s. 83). Biografiske intervju legger til rette for at informanten kan fortelle om livet sitt og sine egne erfaringer.

Nilsen (2008) viser til Plummer som klassifiserer livsberetninger etter lengde, dybde og forskerens deltakelse i historien. Først skilles det mellom lange og korte livshistorier. Lange historier er historier om hele livet til en person, mens de korte gjerne handler om spesielle tidspunkt eller hendelser i løpet av livet. Videre klassifiserer han livsberetninger etter dybde, ved «comprehensive, topical or edited life stories» (s.83). For mitt prosjekt er særlig «topical life stories» relevant, da disse går i dybden på bestemte områder eller problemer i personens livsløp. De bestemte områdene som var i fokus i intervjuamtalene var idrettskarrieren, arbeidskarrieren, skole og utdanning, endringer, overganger og synspunkter knyttet til hvilke tiltak som finnes for toppidrettsutøvere. Ut fra Plummers klassifiseringer kan man dermed si at intervjuene i denne studien er ute etter lange livshistorier, men med fokus på bestemte livshendelser/prosesser.

Intervjuguiden

Intervjuguiden er utviklet med inspirasjon fra Schlossbergs overgangsmodell (Anderson, Goodman & Schlossbergs, 2011). Det ble lagt vekt på hvilke type overgang utøverne har hatt, en forventet eller uforventet overgang, hvordan utøverne erfarte overgangen, hvilke kontekst overgangen stod i, og hvordan overgangen påvirket utøvernes liv (s. 47-48). I tillegg er noen av spørsmålene generert på bakgrunn av idrettshistorisk kontekst. For eksempel ble utøverne som var aktive på 90-tallet spurt om hvordan de opplevde toppidrettens profesjonaliseringsprosess.

Spørsmålene i intervjuguiden skal som sagt ha den hensikt i å lede samtalen, og har fungert som en god «huskeliste». I de to første intervjuene ble intervjuguiden brukt i større grad enn i de fire siste. Etter to intervjuer løsrev jeg meg mer fra de nedskrevne spørsmålene og fulgte heller de naturlige oppfølgingsspørsmålene. På den måten kan man si at spørsmålene ble tilpasset hvert av intervjuene.

Intervjusituasjonen

Plummer skiller også mellom ulike måter forskeren deltar i historiefortellingen på. «Researched accounts» er beretninger som forskeren har bedt informanten om å fortelle (Nilsen, 2008, 83). Disse står i kontrast til en naturalistisk tilnærming der informanten snakker så fritt som mulig uten for mye innblanding av forskeren. Intervjuene er i hovedsak preget av «researched accounts», da jeg på forhånd hadde undersøkt de tidsperioder utøverne var aktive i.

Intervjuene varte mellom 50 og 80 minutter. Jeg opplevde intervjusituasjonene som positive og det var tydelig at utøverne var vant til å fortelle om sine idrettskarrierer. Min egen bakgrunn som idrettsutøver vil jeg si virket som en fordel i intervjusituasjonen da jeg har en grunnforståelse for hvordan det er å leve som en toppidrettsutøver og har på lik linje med informantene, kjent på høye ambisjoner i tenårene.

Covid-19 satte sitt preg på datainnsamlingen. De tre første intervjuene foregikk som fysiske møter enten på universitetet eller på kafé. Smittevernshensyn i forbindelse med pandemien gjorde at tre av intervjuene ble gjennomført digitalt. Jeg foreslo for disse informantene at vi enten kunne ta det på telefon eller over videomøte på Zoom. To av disse ble gjennomført over telefon. De digitale intervjuene fungerte overraskende bra. Hvordan en digital variant har påvirket intervjuet er usikkert, men jeg opplevde det som en positiv ting som la til rette for «tankestrøm». En ulempe er at kroppsspråket forsvinner og dermed kanskje viktige nyanser i svarene. Intervjuet som ble gjennomført over Zoom fungerte også bra, men med noe dårligere flyt i samtalen på grunn av dårlig internettforbindelse i en liten periode. Det ble gitt muntlig samtykke i de digitale intervjuene.

Den semi-strukturerte intervjuguiden fungerte som en «checklist» for meg som intervjuer. I intervjusituasjonen prøvde jeg å la informantene snakke så fritt som mulig og informerte dem om intervjuformen på forhånd slik at de ikke skulle begrense seg i svarlengde. Der interessante temaer kom opp prøvde jeg å følge opp med spørsmål for å vite mer. Som Kvale & Brinkmann (2015, s. 171) foreslår brukte jeg flere ganger taushet som en form for oppfølgingsspørsmål. Av erfaring kommer det mye informasjon ut av å holde ut den «pinlige» stillheten. Mer aktive former for oppfølgingsspørsmål ble brukt når det kom opp temaer som jeg ikke hadde forventet på forhånd.

Plummer kaller beretninger der forskeren selv reflekterer rundt sin rolle og deltakelse, og hvordan hun bidrar til å konstruere eller produsere historien for «reflexive stories» (Nilsen, 2008, 83). Etter hvert av intervjuene gjorde jeg en vurdering av min rolle i intervjusituasjonen. Jeg opplevde blant annet at jeg ble noe bundet til intervjuguiden, og at det noen ganger ble brå overganger til nytt tema. I tillegg ble noen av spørsmålene reformulert til ledende spørsmål, noe jeg prøvde å være bevisst på å ikke gjøre. Dette tror jeg ikke har hatt særlig innvirkning på informantenes fortelling da jeg opplevde at samtlige informanter hadde klare oppfatninger om egen idrettskarriere og egne utfordringer.

3.5 Forskningsetiske refleksjoner

Da prosjektet ikke behandlet noen rådgivningspliktige personopplysninger ble prosjektet meldt til og godkjent av RETTE. Prosjektet er utført på en forskningsetisk måte, og prinsippet om konfidensialitet har blitt særlig vektlagt da informantene lett kan gjenkjennes etter idrettsgren- eller prestasjoner. Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora [NESH] (2016, s. 16) sier at informasjon om personlige forhold skal behandles konfidensielt og fortrolig. Måten kravet om konfidensialitet er møt på i prosjektet er gjennom anonymisering av data og endring av personopplysninger som ikke er av relevans for prosjektet. Eksempler på dette er endring av navn, alder og antall barn. I tillegg er type idrett redusert til lagidrett/individuell idrett og bosted til bygd/by.

Informantene ble informert om at de ikke ville kunne gjenkjennes og ble gitt et samtykkeskjema som de signerte før intervjuet. De som ble intervjuet digitalt gav muntlig samtykke. Her fulgte jeg NESH (2016, s.14) sine retningslinjer om at samtykket skal være fritt, informert og uttrykkelig.

Videre sørget jeg for at datainnsamling foregikk på en etisk forsvarlig måte. Jeg brukte båndopptaker under intervjuene og disse lydfilene ble overført til data ved hjelp av UiBs sikre skrivebord (SAFE). På denne måten ble dataene håndtert innenfor de rammer og løfter jeg på forhånd hadde gitt informantene i informasjonsskrivet om prosjektet.

Covid-19 pandemien bød på nye problemstillinger med tanke på gjennomføring av digitale intervju. Sammen med veileder ble det diskutert i hvilken grad løsningen med digitale intervju ville være etisk riktig. Vi kom frem til at så lenge det fungerte å bruke båndopptaker og ikke bruke «filmefunksjonen» til Zoom, så ville det være godt nok. I tillegg kategoriseres prosjektet som et prosjekt med lav personvernulempe ifølge NSD ¹⁰.

3.6 Analyse

Parallelt med gjennomføring av intervjuene gjorde jeg meg notater av mulige analysekategorier som enten ble styrket eller svekket etter det neste intervjuet. Da intervjuene ble transkribert ble logiske kategorier mer synlige og noen umiddelbare tanker etter transkribering var kategorier som for eksempel: kjønn og likestilling, enkle overganger, krevende overganger og garderobekultur. I tråd med Grounded Theory-prinsipper ble disse revidert og modifisert gjennom hele analyseprosessen. Etter drøfting med veileder og med

¹⁰ <https://www.nsd.no/personverntjenester/oppslagsverk-for-personvern-i-forskning/personvernulempe>

henblikk på livsløpsperspektivet som teoretisk rammeverk ble de endelige analysekategoriene delt inn som- i første analysekapittel, **veien inn i idretten**: *Introduksjon, satsing, indre motivasjon og ofring* – i andre analysekapittel, **erfaringer fra toppidrettskarrieren**: *å leve av idretten, støtteapparat og utdanning* – og i tredje analysekapittel, **veien ut av idretten**: *Å legge opp og livet etter*.

3.6.1 Komparativ case-analyse

Komparative analyser innen kvalitativ forskning vektlegger som oftest en helhetlig forståelse av hvert case i studien. Hvert case har en klar avgrensning og antallet case er ofte få (Grønmo, 2004, s. 385). I denne studien har seks case blitt sammenlignet på bakgrunn av individuelle biografiske intervjuer. De biografiske intervjuene fanger den enkelte informantens beretninger og erfaringer og er unike. Derfor er det viktig å finne de «riktige personene» å sammenligne med. Brannen & Nilsen (2011) viser til Berthaux som uttrykker at:

«[...] the analyst need to find the «right persons» to study, ask the relevant questions and identify the implicit sets of rules and norms, the underlying situations, processes and contradictions that have both made actions and interactions possible and that have shaped them in specific ways.» (s. 610)

Hver fase av utøvernes idrettskarriere har blitt sammenlignet på tvers av kohorter og på tvers av kjønn. I første fase (veien inn i idretten) var det minst forskjeller mellom kohortene, mens forskjellene blir flere i andre fase (livet som toppidrettsutøver). Disse forskjellene handlet mye om den historiske konteksten som toppidretten var i. Under sammenligning av livet etter idrettskarrieren viser det seg også forskjeller basert på kjønn.

Flere begreper som brukes i analysen brukes på en sensitiverende måte. Herbert Blumer (1969) skiller mellom definitive og sensitiverende konsepter. Definitive konsepter er presise beskrivelser på hva en samling av objekter har til felles. De forteller deg hva du ser, ofte etterprøvd og verifisert, som for eksempel menneskekroppen, hva den er og hva den består av. I kontrast opererer sensitiverende konsepter som veiledende begreper og gir heller en retning å se i. Blumers eksempler på sensitiverende begreper er blant annet kultur, institusjoner og personlighet (s. 147-148). Eksempler på begreper som brukes sensitiverende i analysen er enkle overganger, krevende overganger, garderobekultur og ofring.

3.6.2 De tidligere toppidrettsutøverne i sine kohorter

For å kunne gjøre en komparativ analyse på tvers av tid var et av utvalgskriteriene en fordeling mellom å ha lagt opp på 1990-tallet, 2000-tallet og etter 2010. Her blir det gjort en kort presentasjon av utøverne innen de forskjellige kohortene.

90-tallskohorten

Kjetil er 53 år gammel og har tre barn. Han har en 16 år lang profesjonell idrettskarriere innen individuell idrett å se tilbake på. Kjetil la opp i 1996, 30 år gammel. Kjetil var blant de første toppidrettsutøverne som fikk stipend fra Olympiatoppen. Han var altså aktiv både før og etter at profesjonaliseringen av toppidretten skøyt fart. Han har tatt mange år med utdanning og kan vise til både en hovedfagsgrad og en bachelorgrad. I dag jobber han i et idrettsrelatert yrke, men har vært innom en helt annen sektor hvor han opplevde å miste jobben. Han havnet tilbake i idretten da han ble ansatt av sitt tidligere særforbund. Kjetil er enda aktiv i idretten da alle hans barn har vært/er aktive.

Ingrid er 51 år gammel og har tre barn. Hun var profesjonell utøver i lagidrett i 10 år, og la opp i 1998, 29 år gammel. Hun har 5 år med utdanning som er preget av flere avbrudd. Ingrid opplevde at hun måtte velge mellom utdanning og satsing, og at en kombinasjon ikke var mulig. Hennes idrettskarriere er også påvirket av familieetablering, og hun uttrykker at det ikke var lagt til rette for at hun kunne fortsette idrettssatsingen sin samtidig som hun var forelder. I dag jobber Ingrid som profftrener og er i tillegg gründer i sammenheng med idretten. I tillegg til å være profftrener og gründer er Ingrid aktiv i idretten gjennom at alle hennes barn driver med samme idrett.

2000-tallskohorten

Lise er 46 år gammel og har to barn. Hun er gründer og har en deltidsjobb i offentlig sektor. Hennes profesjonelle idrettskarriere varte i 16 år til hun la opp i 2006, 32 år gammel. Lise drev med en individuell idrett og har mange medaljer å se tilbake på. Hun ble introdusert for idretten gjennom sin familie, og gikk senere på toppidrettsgymnas. Etter at hun la opp startet hun sin egen bedrift, samtidig som hun tok små idrettsrelaterte oppdrag ved siden av. Lise har tre år med utdanning som hun har tatt etter hun la opp. Utdanning var et «ikke-tema» i løpet av idrettskarrieren. I dag driver hun bedriften sin, og er ikke engasjert i idretten. Som Ingrid opplevde Lise at det å kombinere idrett og foreldrerollen var vanskelig, og det var det som fikk henne til å legge opp.

Håkon er 50 år, har tre barn og er gründer med flere selskaper. Han var aktiv i lagidrett i 18 år, og har den lengste idrettskarrieren i utvalget. I 2003 la han opp som 33-åring. Grunnen til at han la opp var sliten kropp og familieetablering. Som Lise, så var det ikke viktig for Håkon å ta utdanning i løpet av idrettskarrieren sin. Han har fire år med utdanning med flere avbrudd. Laget til Håkon hadde avtale med en utdanningsinstitusjon som han benyttet seg av. I dag driver Håkon sine egne bedrifter og er engasjert i idretten som trener og gjennom sine barn. Han har et ønske om å jobbe som betalt trener i fremtiden.

2010-tallskohorten

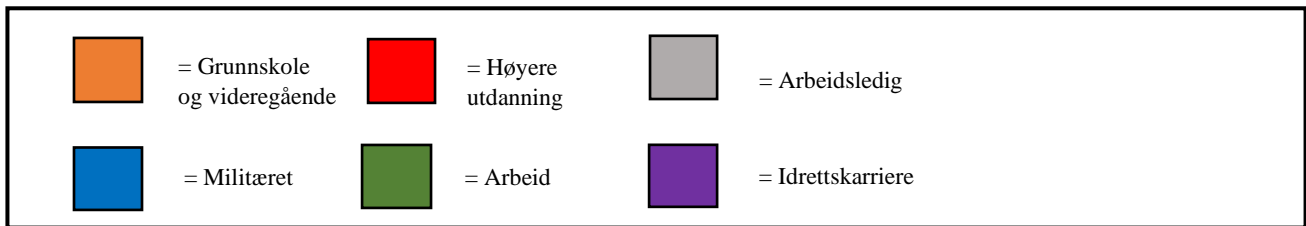
Mari er 35 år gammel og har to barn. Hun la opp i 2018, 28 år gammel, etter en 17 år lang toppidrettskarriere innen lagidrett. Hun deltok i sitt siste internasjonale mesterskap i 2013. Etter det fikk hun sitt første barn. Hun fortsatte med idretten etter at hun fikk sitt første barn, men gav seg helt i 2018. Grunnen til at hun la opp var graviditet og hun følte at hun hadde oppnådd det hun ville. Mari har 2,5 år med utdanning som hun tok etter at hun la opp. I løpet av karrieren tok hun ikke utdanning. Hun startet på en utdanning, men den lot seg ikke kombinere med idretten. I en periode jobbet hun litt på siden. Mari fikk seg jobb gjennom en sponsor, og jobber i samme selskap i dag. Hun er ikke aktiv i idretten i dag.

Sindre er 39 år og har to barn. Han la opp i 2015 etter en 17 år lang proffkarriere innen lagidrett. Grunnen til at han la opp var en langvarig skade. Sindre er den som har lengst utdanning i utvalget med 10 år. Han startet på hovedfag samtidig som han var aktiv, og fullførte etter at han hadde lagt opp. Deler av utdanningen hans ble dekket av klubben han spilte i. I dag har han en idrettsrelatert lederstilling, men har vært innom en sektor utenfor idretten i et par år. Han er ikke aktiv i idretten i dag utenom i jobbsammenheng.

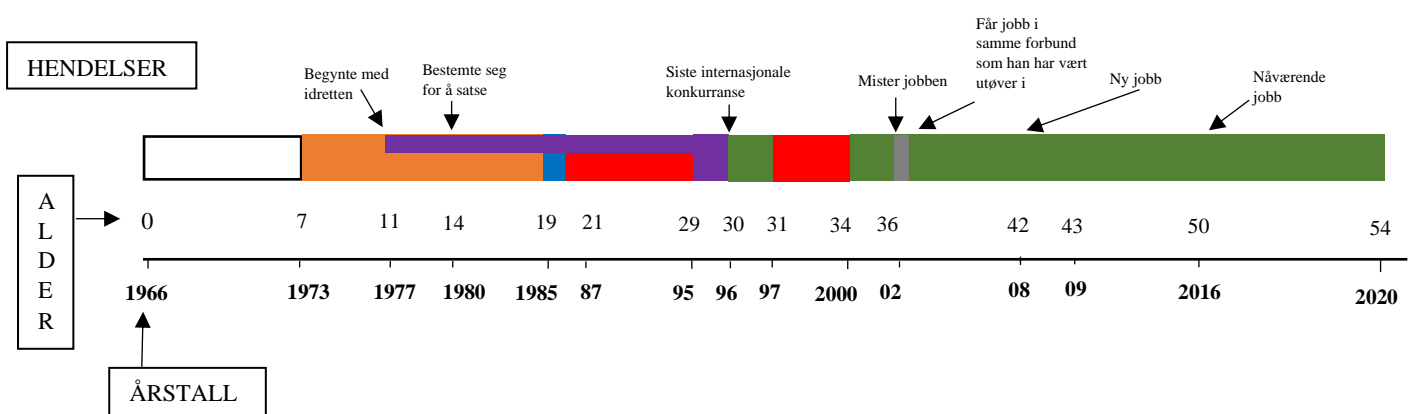
3.6.3 Livslinjer og analyseverktøy

Inspirert av Brannen & Nilsen (2011, s. 611) har jeg laget livslinjer for hver av utøverne som en måte å kontekstualisere hvert case i analysen. Livslinjene gir også en grafisk fremstilling av forskjellige faser i utøvernes liv. Viktige hendelser som for eksempel karriereavbrudd eller det å få barn vises i en kronologisk rekkefølge, og kan som Brannen & Nilsen påpeker brukes som et analyseverktøy ved siden av intervjuer. Livslinjene har ikke blitt aktivt brukt i analysen, men arbeidet med dem gjorde at jeg ble godt kjent med datamaterialet og ga et godt overblikk av hvert case.

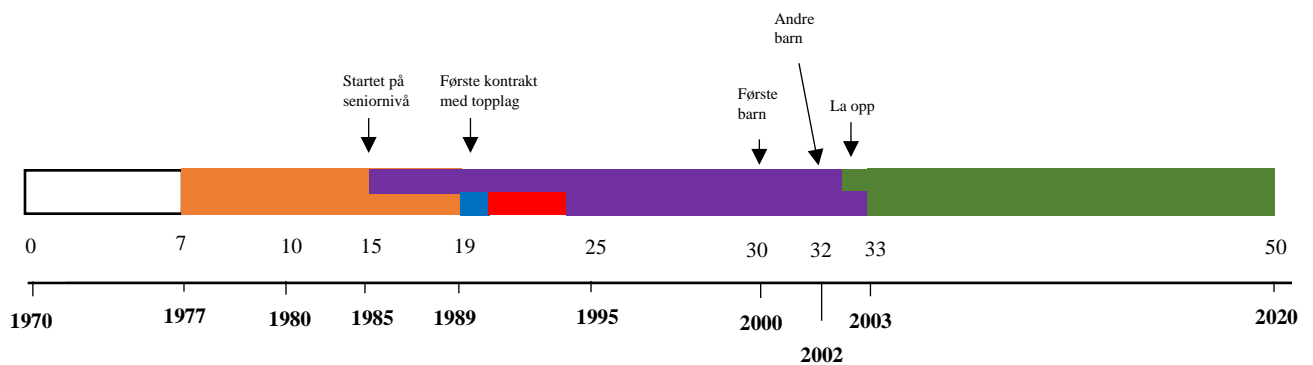
FASE

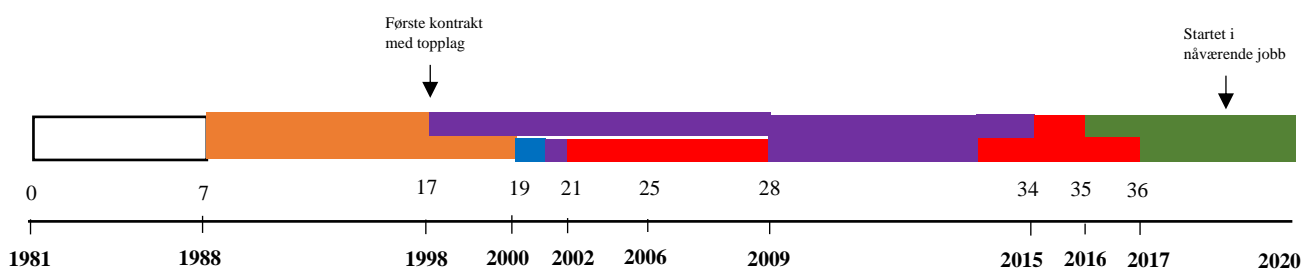
«Kjetil» - mann, individuell idrett, la opp på 90-tallet

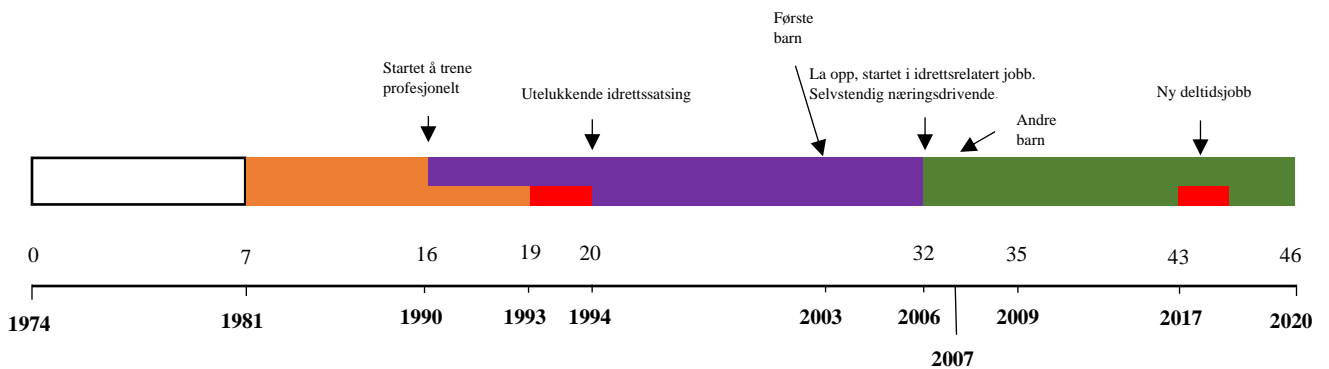
«Håkon» - mann, lagidrett, la opp på 2000-tallet

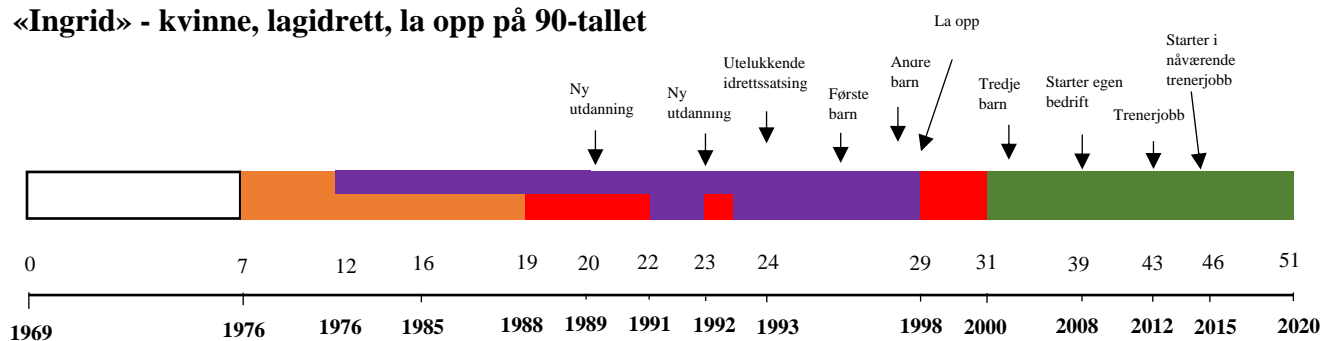
«Sindre»- mann, lagidrett, la opp i 2015

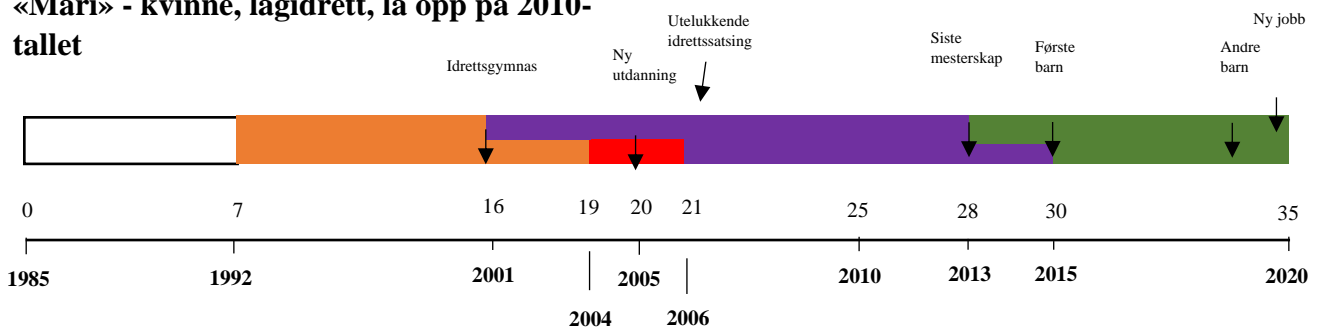
«Lise» - kvinne, individuell idrett, la opp på 2000-tallet

«Ingrid» - kvinne, lagidrett, la opp på 90-tallet

«Mari» - kvinne, lagidrett, la opp på 2010-tallet

I tillegg til livslinjer har jeg laget en tabell med nøkkelinformasjon om utøverne. En systematisk oversikt over alder, når de la opp, lengde på karriere, antall år i arbeid, antall år i utdanning og når de ble foreldre gjør informasjonen fra datamaterialet lett tilgjengelig. Tabellen har også blitt brukt i analysen når for eksempel utdanningslengde har blitt sammenlignet på tvers av kohortene.

Utøver, alder	La opp i	Antall år i idretten, profesjonelt	Antall år i arbeid	Antall år med høyere utdanning	Ble far/mor
Kjetil, 54	1996, 30 år	16	21	9	1998, 2000, 2004
Ingrid, 51	1998, 29 år	10	20	5	1994, 1997, 2003
Håkon, 50	2003, 33 år	18	18	4	2000, 2002, 2005
Lise, 46	2006, 32 år	16	14	3	2003, 2007
Mari, 35	2018, 33 år	17	7	2,5	2015, 2018
Sindre, 39	2015, 34 år	17	4	10	2010, 2012

Kapittel 4: Veien inn i toppidretten

Det er flere trekk ved veien inn i idretten som utøverne har til felles. For det første har familie og nærmiljø hatt stor betydning for introduksjonen de hadde til idretten, og kanskje også for at de ble værende i idretten. For det andre snakker samtlige utøvere om indre motivasjon som avgjørende for toppidrettssatsingen, og de færreste av informantene følte at de ofret noe. Videre kommer det frem ulike opplevelser av det «å satse». For noen var det en naturlig fortsettelse heller enn et valg som ble tatt på et tidspunkt. Andre viser til første senior- eller landslagsuttak som starten av satsingen, mens en informant husker at han bestemte seg for å satse da han var 14 år. Denne delen av analysen drøfter hvordan veien inn i idretten var for de tidligere toppidrettsutøvere.

4.1 Introduksjon til idretten - Familie, nærmiljø og forbilder

Ingrid i 90-tallskohorten startet med idretten sin på 80-tallet. På spørsmål om hvordan hun ble introdusert for idretten forteller hun om et ambisiøst bygdemiljø:

«Jeg ble introdusert for det i [klubb] og på den tiden, her er det jo snakk om på 80-tallet, så var det en sterk klubb og hadde faktisk flere landslagsspillere. Dette er jo en bitteliten bygd på [sted], bodde 2000 stk, men hadde et veldig, veldig sterkt [idrettsmiljø] med gode trenere og, altså vi ble introdusert til det via skolen. Det var jo der vi møtte det og veldig, veldig ambisiøst miljø var det allerede den gangen på 80-tallet, det var der det startet. Alle mine venninner på skolen og i klassen begynte med [idretten hennes] [...] Det har vært en kontinuitet i arbeidet så lenge de ressurspersonene var der. Akkurat nå ligger det brakk fordi de ressurspersonene ikke er der lenger [...] og da dør det litt ut, eller at en velger andre idretter å gå inn i. Så det er jo avhengig av nøkkelpersoner som står på for noen andre og får bygget opp et miljø og får det til å blomstre.»

Som Ingrid forteller, var det en gruppe ressurspersoner eller ildsjeler som holdt liv i det ambisiøse miljøet i bygda.

Bakken (2019) sine analyser fant at andelen som deltar i organisert ungdomsidrett er høy uansett om ungdommene bor i små eller store kommuner, men at en litt høyere andel er med i de aller største kommunene. Den organiserte idretten står altså sterkt de fleste steder i Norge (s. 92). Det som ikke tas i betraktning i Bakkens analyse er bredden av idretter i små og store kommuner. I Ingrids tilfelle drev «alle» hun kjente med samme idrett. Mye av breddeidretten

er basert på frivillighet, og her har store frivillige krefter vært i sving. Ut fra det Ingrid forteller virker det som at hennes idrett var den som var mest populær i bygda. Hun nevner heller ikke andre idretter. Det kan se ut som at graden av frivillighet er med på å bestemme idrettens popularitet. Som Ingrid uttrykker det: «det er avhengig av at noen er villig og har lyst til å bygge et sånt miljø og få midler og sånt for å lykkes med det.». I kontrast kan man i byene se et bredere utvalg idretter, da større innbyggertall betyr flere frivillige.

Der Ingrid ble introdusert for idretten gjennom sitt nærmiljø, forteller resten av utøverne i utvalget om introduksjon gjennom familie eller venner:

Kjetil: «Ja, vi bodde rett ved siden av [klubben] og det var eldre brødre som begynte med det også ville man prøve på det. Så ja, så ble det til at man ... i og med at det er så kort vei sant, altså vi har gangavstand og sånt, så [...].»

Lise: «Jeg hadde i utgangspunktet en pappa som drev med det også hadde jeg to eldre søstre som synes det var veldig gøy og jeg synes ikke det var så veldig gøy, men likte jo å være i lag og gjøre det de gjorde. Så det ble egentlig bare sånn at jeg ble med på lasset så etter hvert så drev vi på i [sted] og der var det ikke sånn som det er nå. Da var det kaldt vann i dusjen hvis du kom sist [...].»

Håkon: «[...] jeg har blitt fortalt at jeg har en søster som bor i [land] som hadde en kjæreste som spilte på et ganske bra nivå i [land] og når de var hjemme på ferie og jeg var sikkert ikke mer enn 2-3 år så spilte han mye [sport] med meg. Og etter det så har jeg liksom vært bitt av basillen da. [...] Men det hadde kanskje kommet uansett, men jeg har alltid vært veldig interessert i [idretten] og veldig opptatt av å, hva skal jeg si, ikke bare gå på trening og å være sammen med andre, men jeg har og kost meg veldig mye med å trene selv.»

Sindre: «[...] jeg husker det var en kar som var et par år eldre og faktisk hadde [utstyr] liksom. Det var ingen av oss, de rundt som hadde [utstyr] [...] Han var populær og han ville vi være med liksom. Så, begynte å spille, husker det som om det var i går, begynte å spille med han ja ... Da var jo liksom interessen der, også havna man jo inn i lag da etter hvert da. Fulgte interessen.»

Mari: «Det er gjennom familie egentlig. Jeg hadde en mor og to søstre som spilte. Jeg har alltid vært med i [arenaen] fra jeg kunne ligge i vognen egentlig. Så begynte jeg å

spille da, da var jeg 7. Da hadde jeg allerede sikkert vært med i alle [arenaene] i hele [fylket] [...].»

Persson et al. (2019) fant at det er store variasjoner mellom familier når det gjelder foreldres forventning til barnas deltakelse i idrett. Foreldres interesse har ifølge undersøkelsen mye å si for om barn blir værende i organisert idrett. Av de ungdommene som sier at idrett ikke er viktig i familien, deltar 10 prosent i idrettslag. Av de ungdommene som oppgir at idrett har vært viktig i familien deltar 70 prosent i idrettslag. Familiens interesse ser også ut til å ha hatt stor betydning for utøverne jeg har intervjuet. Informantene ble introdusert for sin idrett enten gjennom familie, venner eller andre de så opp til. Selv om det er variasjoner hos informantene har alle til felles at de kommer fra en idrettsinteressert familie.

Dette samsvarer med tall fra Gilberg & Breiviks undersøkelse *Hvorfor ble de beste best?* (1998). 18 av de mestvinnende utøverne i Norge på den tiden ble spurt om blant annet hvorfor de valgte å satse på idrett hvorav 38,5 prosent svarte familie. En høy andel svarte også miljøet/venner, med 26,9 prosent (s. 32).

4.2 Å satse – naturlig fortsettelse og klare valg

Den aldersperioden i ungdomsårene der flest velger å gi seg med organisert idrett er ifølge Persson, Espedalen, Stafansen & Strandbu (2019) i alderen 14 til 16 år. Undersøkelsen tar også for seg spørsmålet om ungdoms egne grunner for at de sluttet med organisert idrett. Ungdommene som har blitt spurt har ofte sammensatte grunner, som handler om tilhørighet og identitet. Det å drive med idrett kan plutselig ikke passe inn i hverdagen deres lenger, krav om trening og oppmøte blir for strengt, og det blir i tillegg et tidspress på andre arenaer enn idretten. Noen synes idretten blir kjedelig, andre slutter fordi venner slutter (Persson et al., 2019).

Utøverne jeg har snakket med har alle blitt i idretten og i den alderen der ungdommer flest gir seg, er da de har bestemt seg for å satse. Gjennomsnittlig alder for beslutning for å satse på en spesifikk idrett var 14,4 år blant utøverne i Gilberg & Breiviks undersøkelse (1998, s. 31). Utøverne jeg har intervjuet var mellom 14 og 19 år da de startet satsingen.

De tidligere utøverne har ulike opplevelser med det «å satse». Noen bestemte seg i tidlig alder, mens andre «gled» over i en profesjonell karriere. På spørsmål om når de startet sin satsing svarer informantene:

Ingrid: «Nei, du ble på en måte dratt inn i det og etter hvert som du mestrer det mer og mer og andre får ambisjoner for deg fordi du er god til noe, så bygger du på det. Så mitt valg fra jeg reiste derfra [bygd] og de årene jeg var 12-19 så var det naturlig for meg å gå videre med [idretten]. Så da reiste jeg til [by], så var jeg der i 4 år. For da var [lag] et lag i toppen [...] og der fra utviklet det seg videre til å ja, så reiste jeg til [land] og var der og spilte, fikk tilbud der fra [universitet], så jeg reiste dit. Og reiste da tilbake til Norge, var fortsatt i [by], så fikk jeg profftilbud som jeg sa nei til også begynte [idretts]satsingen rett etterpå. Så det er på en måte den veien det har gått, fra det lille ambisiøse miljøet i [bygd] videre til andre ambisiøse miljø.»

Kjetil: «Altså jeg startet med [idretten] når jeg var 11 år og, men jeg skjønnte nok ganske kjapt at fra jeg var sånn 14 år så var jeg ganske tydelig på at dette ville jeg drive på med og ja, det var det som var, altså da var det slutt på å reise på ferieturer med foreldrene på sommeren og sånt [...]»

Lise: «[...] Også ble det jo mer og mer alvor da, jeg begynte når jeg var 9 år og jeg begynte på norsk toppidrettsgymnas når jeg var 16 år i [sted], flytta hjemmefra som 15,5 åring, eller fylte vel akkurat 16. Og siden den gangen har jeg vel egentlig ikke bodd hjemme. [...] jeg kom inn på landslaget i 1995, så gav jeg meg i 2006».

Håkon: «Det gjorde jeg egentlig aldri [bestemte seg for å satse], men jeg var ... jeg elska jo alt av sport og aktivitet og eh, jeg gikk med aviser, sykla 13 km hver dag med avisene for eksempel. Så var det orienteringsløp [...] Vindsurfing så gjorde jeg det, så var det volleyball ... elska, var med på skolelaget der, basketball, alt. Var med på alt. [...] jeg var bare aktiv hele tiden og var i superform bare for alt jeg gjorde til dagen.»

Mari: «Jeg har jo alltid sagt at jeg skulle spille på landslaget. Det var en trener som sa til meg en gang at jeg hadde skrevet et julekort til henne at jeg skulle være på landslaget da jeg ble stor. Tror ikke jeg var sånn særlig bevisst på det, men da jeg ble 14 år så tror jeg at, jeg ble tatt ut på regional landslagssamling og sånne ting, at jeg kunne komme ganske langt.»

Sindre: «Jeg tror egentlig aldri jeg bestemte meg for det, tror egentlig det bare ble sånn. Det var, jeg kan egentlig aldri huske på noe tidspunkt at jeg tok et valg egentlig, fordi at man havna inn på et eller annet kretslag i 14års alderen [...] og plutselig en dag så fikk man tilbud fra en toppklubb og så var det... det var jo egentlig ikke noe

valg å ikke... å si nei til det liksom [...] så det var på en måte, valgene gav seg litt selv, om å bli [toppidrettsutøver].»

4.2.1 Indre motivasjon – en forutsetning for å lykkes

Indre motivasjon blir et tema i samtale om satsing og beskrives som noe fundamentalt for å bli best. Kjetil forteller om et i utgangspunktet profesjonelt miljø, som tapte seg da de beste utøverne sluttet, og at han etter hvert måtte trene på eget initiativ:

«Det var et godt miljø, også forsvant nesten hele treningsmiljøet. Så det var opp til meg selv. Ja, jeg fikk et program så var det bare å gjøre det også... så du blir ganske selvstendig husker jeg, tror ikke det hadde funket i dag.»

Håkon forteller hvor viktig den indre «driven» er og knytter den til at han alltid har hatt en glede for all type aktivitet. I senere tid, som trener, har han sett mange unge utøvere uten indre drive, men med engasjerte foreldre:

«De er kanskje kjempegode på sitt nivå når de er 13,14,15 år, men ungene har ikke den driven som jeg ser foreldrene har på siden. [...] Og det er klart det er vondt å se på, fordi jeg vet at på et eller annet tidspunkt så kommer skuffelsen hos faren og ungen for at han ikke skal klare å leve opp til det faren vil. Så, men, men... og du er nødt til å ha den indre driven for å komme hele veien»

Ingrid ser det på samme måte: «[...] hvis ikke du har den indre driven for at du vil noe mer, så detter du av lasset rett og slett. Da finner du ikke glede, du finner ikke lysten, du finner ingenting til å bruke så mye tid og krefter på noe.»

Lise mener at sjansen for å lykkes er halvert om du er motivert av det ytre:

«Jeg hadde kun indre motivasjon, ingen ytre motivasjon i det hele tatt. Hvis ikke så hadde jeg aldri klart å holde på med det. Jeg var fryktelig nysgjerrig på hvor langt jeg kunne dra det og hvor god jeg kunne bli. Det var det eneste jeg tenkte på. Jeg synes ytre motivasjon, den skapte bare et press som jeg ikke var komfortabel med.»

Mari beskriver motivasjonen sin slik: «Jeg har alltid synes det har vært kjekt å spille, jeg har konkurranseinstinkt og har ønsket å bli best. Det har ligget latent i meg da. Det tror jeg har hjulpet meg en del på veien.»

Sindre er mer tosidig når det kommer til spørsmålet om han har hatt en sterk indre motivasjon:

«[...] Jeg kan telle på en hånd de gangene i løpet av karrieren sin så måtte man av og til ta en sånn «hvorfor holder jeg på med dette?». Det kunne være typ ved skader eller med tap eller spesielle hendelser så måtte man kanskje spørre seg om hvorfor og om man skal holde på med det. Men det er veldig få ganger det har vært tilfellet altså. Stort sett så var, jeg for min del, inne i en sånn flyt som gjorde at jeg stilte aldri spørsmålstegn ved om jeg hadde lyst til å fortsette med dette her.»

4.3 Ofring – «gevinsten er så mye større enn at du ofrer noe»

Det er vanlig å tenke at toppidrettsutøvere går glipp av mye når de velger å satse på idretten. Da jeg skrev ned spørsmålet «følte du at du ofret noe for idrettskarrieren?» i intervjuguiden hadde jeg en forventning om at samtlige utøvere ville bekrefte dette og samtidig uttrykke en form for savn etter det de hadde gått glipp av. I stedet vitner svarene om sterk motivasjon knyttet til idretten. Det virker som at utøverne med glede valgte bort festing, venner og skole eller at det ikke var noe de tenkte på før i ettertid. Jeg fikk også et slags forslag om å droppe ordet «offer» og heller erstatte det med «investering» eller «prioritere».

For Lise var det ikke «ofring» et tema:

«Alt handler om hva vi måtte gjøre for å bli best mulig. Det var liksom ikke ofre ditt og ofre datt, men fra jeg var 16 år til jeg var 28-30 år så var jeg kanskje i seng to ganger etter klokken 23 i året. [...] Alt dreide seg om å bli best mulig.»

Håkon og Kjetil så ikke før i ettertid hva de hadde gått glipp av:

Håkon: «[...] men jeg ser det nå etterpå. Både med egne unger og ungdom, så var jeg jo nesten en «nerd» da i forhold til... russetiden ga jeg blaffen i sant, det var ikke interessant for meg. Gå ut å drikke, jenter og alt sånt liksom, kom i andre rekke.»

Kjetil: «Nei, ikke der og da synes jeg. Det var jo mitt eget valg, det var ingen som presset meg, men man ser jo litt i ettertid, etter man har sluttet at den store sosiale omkretsen har man ik... jo den har man, men den har man med dem man var utøver med på landslaget. Problemet er at de bor i [sted], de bor i [sted], de bor i [sted]. [...] jeg ser i dag at man skulle vært litt flinkere til å dyrke venner utenfor idretten [...]»

Ingrid, som selv er del av et trener-team svarer at hun føler at hun har vunnet noe heller enn at hun har ofret noe. Hun gir også et eksempel fra sin barndom i idretten, ressurspersonene og ildsjelene som holdt liv i idrettslaget og viet mye tid til det. Ingrid ser på dette som en langtidsinvestering og er noe hun selv har tatt med seg videre, som utøver og som trener.

«Når du ser det litt i perspektiv, så har du tatt med deg noe som gjør at du og føler at du er i stand til å gi det videre og har den ressursen med deg at, fy fader, hvis vi skal bygge noe, så må vi faktisk investere litt i det. Og ja, du kan kalle det et offer, men jeg tror gevinsten er mye større enn at du ofrer noe.»

På lignende vis følte ikke Sindre at han ofret noe: «Jeg gjorde egentlig ikke det altså. Jeg vil heller si at jeg gikk... jeg følte meg ganske heldig som fikk lov til å holde på med det. Kanskje de første årene når kompisene går på fest og litt den biten der [...]»

Den eneste som erkjenner at hun ofret noe for idretten er Mari. Likevel ville hun ikke gjort noe annerledes:

«Ja, jeg gjør jo det, men samtidig så føler jeg at det ikke er noe jeg ville gjort annerledes. Ofrer jo familie og venner og altså, du kan ikke være like sosial som de som ikke driver med dette på høyt nivå. Også reising, på det verste var det kanskje 180 reisedøgn i året. Da blir på en måte laget og landslaget en familie, det er liksom de du har. Kjernefamilien.»

4.4 Sammenligning

4.4.1 Introdusert gjennom familie og venner

Som vist ble de fleste utøverne i utvalget introdusert til idretten gjennom familie eller venner. Det er lite forskjeller mellom kjønnene og mellom kohortene. Samtlige utøvere kommer fra idrettsinteresserte familier som ifølge Strandbu, Bakken & Stefansen (2019) har stor betydning for deltakelse i ungdomsidrett.

Eriksen & Seland (2018) gjorde kvalitativ studie av 13-åringer som fant store kjønnsforskjeller i hvordan gutter og jenter gir uttrykk for sine idrettslige ambisjoner på. Nesten alle guttene ville satse på idretten sin, mens det var svært få av jentene som ønsket det. En mulig forklaring som blir presentert her er samfunnsmessige forventninger til kjønn og hvordan disse virker inn på den enkeltes opplevelse av muligheter. I en annen undersøkelse av Persson et al. (2019) ble jenter og gutter spurt om hvorfor de sluttet med idretten. Her er det flere jenter enn gutter som sluttet på grunn av manglende muligheter.

Det kommer ikke frem kjønnsforskjeller i det de tidligere toppidrettsutøverne forteller om sin satsing. Dette kan ha med å gjøre at mulighetene var godt lagt til rette for utøverne jeg har snakket med, da disse etter hvert endte opp som toppidrettsutøvere. Det er viktig å ha i mente at dette er en veldig selektert gruppe innen idretten. Denne gruppen har kommet seg gjennom

nåløyet som toppidrettsutøvere og det kan være grunnen til at det er lite fortellinger om sosiale forskjeller på dette stadiet. Man må skille mellom det at barn begynner med masseidrett og at de faktisk har kommet inn i toppidrett. Faktorer som er synlige for idrettsutøvere generelt, som for eksempel at det ifølge Bakken (2019) er fem ganger så mange fra lavere sosiale lag som aldri har vært med i organisert idrett sammenliknet med ungdom fra høyere sosiale lag (s. 91) er overskygget av at studiens utgangspunkt er i *toppidretten*. Kjønnsulikheten blir tydeligere blant informantene i slutten av toppidrettskarrieren.

4.4.2 Geografiske forskjeller

Dimensjonen av geografisk forskjeller er interessant. Kraften av frivillighet er synlig i det Ingrid forteller om idrettsmiljøet i bygda si. Både Ingrid og Kjetil forteller om små, men talentfulle idrettsmiljøer, men sier ikke noe om andre idretter i bygdene sine. Kjetil startet med idretten delvis på grunn av nærhet til fasiliteter og Ingrid startet fordi det var det «alle» drev med. Selv om Bakken (2019) sin analyse viser små geografiske forskjeller i deltakelse i ungdomsidretten, diskuteres ikke dimensjonen av utvalg av idretter.

I kontrast til Kjetil og Ingrid forteller for eksempel Håkon om alle idrettene han var innom i barndommen. Han nevner vindsurfing, volleyball, basketball og bordtennis. Kanskje kan tilgjengeligheten av antall idretter ha noe med *hvor* man bor. Håkon kommer fra en by med langt større innbyggertall enn bygdene både Kjetil og Ingrid er vokst opp i.

4.4.3 Satsing

Heller ikke når det kommer til satsing ser det ut til å være tydelige mønstre med tanke på kjønn eller kohort. Mari og Kjetil står i kontrast til hverandre i utvalget, både i kjønn og i hver sin ende av historisk kontekst. De er de eneste som forteller om satsing som *et valg*. Kjetil bestemte seg da han var 14 år og Mari har «alltid» visst at hun skulle spille på landslaget. Lise i 2000-tallskohorten sier ingenting om satsing som et valg, men forteller at hun gikk på toppidrettsgymnas. Dette kan tolkes som at hun tok et valg om å satse, da slike gymnas er for de som ønsker å drive toppidrett.

Ingrid, Håkon og Sindres satsing var mer naturlige fortsettelser og de sier «du ble på en måte dratt inn i det», «jeg tror egentlig aldri jeg bestemte meg for det» og «det gjorde jeg egentlig aldri».

Det er fristende å spørre om utøverne ikke føler seg utvalgte og selvstendige når de i så tidlig alder tar valget om å satse alle sine kort på en idrett. Det fortelles om tidlig fraflytting

hjemmefra, satsing på eget initiativ og flytting til utlandet. Selvstendigheten kan også henge sammen med den sterke «indre motivasjonen» det fortelles om som igjen er et slags forsvar mot det å «ha ofret noe».

Beretningene fra utøverne viser ingen form for anger knyttet til satsingen sin. Det som ligner mest på anger er Kjetils refleksjon om at «man skulle kanskje vært flinkere til å dyrke venner utenfor idretten.» Offeret ser for øvrig ut til å ha vært «verdt» det. Håkon var ikke interessert i det andre livet; festing, drikking og russetid. Lise kaller ofring for et «ikke-tema» og at det handlet om å bli best mulig, mens Ingrid omdøper begrepet ofring til «investering» eller «prioritering». Mari erkjenner å ha ofret familie og venner, men ville ikke gjort noe annerledes. Toppidrettsutøverenes syn på ofring er forskjellige, men samtidig ganske like. Holdningen er jevnt over at *ja, jeg har ofret noe, men jeg angreer ikke.*

Kapittel 5: Erfaringer fra toppidrettskarrieren

Dette kapittelet tar for seg erfaringene til utøverne i de tre kohortene hver for seg.

Fortellingene deres vitner først og fremst om en utvikling i norsk toppidrett. Jeg har valgt å fokusere på når og hvordan utøverne kunne leve av idretten, hvilke støtteapparat de hadde rundt seg og hvilket forhold de har hatt til utdanning. Til slutt blir utøvernes erfaringer sammenlignet på tvers av kohortene.

5.1 Prosjekt 88 - Ingrid og Kjetil som case

Utøverne som la opp på 90-tallet fikk kjenne på at toppidretten var i endring fra starten av deres idrettskarriere. Ingrid var 15 år og Kjetil 19 år da startskuddet gikk for Prosjekt 88, samarbeidet mellom NOK og NIF som ble startet opp i 1984 etter svake OL-resultater og som skulle løfte norsk toppidrett. Gjennom prosjektet skulle utøvere bli tilbudt blant annet «en økonomisk stressløs situasjon» (Henriksen, 2006, s. 47) og talentutvikling, kosthold og medisinsk støtteapparat stod i fokus (Surdal, 2006, s. 16). I etterkant av Prosjekt 88, fra 1990, ble det tillatt å være profesjonell idrettsutøver i Norge. Det betød at idretten kunne være ens hovedbeskjeftigelse.

5.1.1 Å leve av idretten – satsing på eget ansvar

Det er synlig i datamaterialet at Ingrid og Kjetil i 90-tallskohorten var aktive da toppidretten var i en tidlig fase av utviklingen, og ifølge dem var ikke idrett et attraktivt yrke «enda». Idretten Ingrid drev med hadde ingen lang resultathistorie å vise til og var lite kommersiell. Ingrid var aktiv eliteutøver lenge før hun startet på satsingen sin mot OL. Det var etter flere år i norsk toppserie og et aktivt utenlandsopphold at særforbundet kom med et tilbud om satsing mot OL i 1991. Da hun fikk tilbudet, måtte hun velge mellom utdanningen hun hadde startet på og idretten. Ingrid valgte idretten. I løpet av satsingen fikk hun gode resultater i EM og ble raskt kvalifisert inn i verdensserien. Ingrid forteller om denne tiden:

«[...] plutselig var vi ranket [plassering] i verden uten at vi på en måte hadde skjont hva som hadde skjedd. Også bare, når du først har gått på det toget så kan du liksom ikke stoppe opp og vi hadde ingen erfaring. Altså vi hadde ikke med oss folk med erfaring, [trener] var ikke erfaren, folk rundt oss var ikke erfarne. Vi måtte på en måte prøve og feile for å si det sånn, det var litt der vi var. Litt prøving og feiling, masse gøy ting og masse utfordringer. Så det gikk veldig fort fra vi startet satsingen til det fikk resultater. Uten et system, uten et støtteapparat som skjønnte tegningen.»

Med en fulltidssatsing mot OL valgte Ingrid og laget hennes bort utdanning og arbeid. Satsingen i 1991 dro med seg en slags prosjektstøtte fra særforbundet som Ingrid betegner som en miniatyrsum. Etter hvert som resultatene kom, kom også støtten fra Olympiatoppen i henhold til deres prinsipper for økonomisk støtte (Surdal, 2006, s. 21). På spørsmål om når hun kunne leve av idretten sin sier Ingrid:

«Leve av det? Ja, det er vel første gang [som trener]. Når vi flyttet dit [der hun jobbet som trener], kunne vi leve av [idretten]. [...] Før det så kunne vi ikke leve av [idretten]. Før, når jeg spilte aktivt, så kunne jeg jo på en måte leve av det, men det var ikke noe lukrativt for å si det sånn [...]»

[...]

«[...] det var litt penger i det allerede da [...] det var mulig å gjøre det uten å gå konk. Men jeg kunne ikke legge meg opp en formue i den fasen der.»

Ingrids erfaringer gir et bilde på en lite strukturert toppidrett, en toppidrett i sin spede begynnelse. Satsingen deres startet riktig nok året etter at det var tillatt å ha idrett som hovedbeskjeftigelse.

For Kjetil sin del handlet livet for det meste om idretten fra han var 14 år. Han fikk tilrettelagt militærtjenesten sin på grunn av kontakter i forsvaret. Dermed fikk han trent mye i løpet av det året. Militærtjenesten ble etterfulgt av en travel konkurranseperiode i 1987 hvor han valgte bort utdanning for å satse mot OL i 1988. Kjetil forteller om hvordan det er å leve av idretten sin:

«Altså du får eventuelt stipend fra Olympiatoppen, men det er ikke så mye. Jeg fikk mitt første stipend i 87-sesongen [...] så gjelder det jo å få sponsoravtaler sant og [særforbundet] har ingen penger å gi ut. [...] Men den gangen der, så skulle du vinne VM før du på en måte kunne leve av [idretten]. Jeg kan ikke si at jeg levde av [idretten], men i forhold til at jeg studerte i så mange år så hadde jeg veldig lite studielån i forhold til det andre studenter har. Men det er klart, hadde jeg ikke [drevet med idretten] og jobbet i stedet for så hadde jeg sikkert tjent mer [...] også må du selvfølgelig ha litt kontakter og ha folk som jobber for deg. Vi har utøvere i dag som lever av å [drive med denne idretten]. De har ikke prestasjoner, men de kommer gjerne fra et lite sted der de er veldig kjente eller så har de noen familiemedlemmer som er markedssjef og har et stort kontaktnett som gjør at du får avtaler litt her og der.»

Kjetil poengterer her at sosialt nettverk kan ha noe å si for hvem som kan leve av idretten og at å komme fra en liten plass og å ha et engasjert nærmiljø kan gjøre det lettere å få sponsorer. Slike forhold kan virke avgjørende i ikke-kommersielle idretter, da disse ofte drives av frivillighet og engasjement. Der pengene i dag renner inn til for eksempel skisporten fra TV-rettigheter og sponsorer, er de ikke-kommersielle idrettene avhengig av et engasjert nærmiljø. Dette gjelder for utøvere i dag òg mener han.

Kjetil forteller hvordan det fungerte med sponsorer da han var aktiv:

«Noen hadde, la oss si at [særforbundet] ansetter [utøver] da, så fikk jo [særforbundet] en sponsor. Så var det [utøver] som profilerte den sponsoren mest da, men [særforbundet] eier bare utøverne når de er på landslagsoppdrag, landslagsstevner og internasjonale stevner. Men så vil jo gjerne sponsorene ha en bit av utøveren på NM og sånt, men da må den utøveren få en egen avtale slik at han får en del av potten da kan du si.»

Fra dette leser jeg at dersom utøveren ikke er på oppdrag for landslaget/forbundet men for en klubb, kan han/hun selv tjene penger ved egne sponsoravtaler. Dersom utøveren er på landslagsaktivitet, er utøveren «eid» av forbundet og sponsorinntektene går dermed til forbundet.

5.1.2 Støtteapparat – familie og et sentralisert Olympiatoppen

En utøver, eller et lags støtteapparat vil naturligvis variere i kvalitet på tvers av idrettsgrener og nivå. Som Ingrid fortalte i kapittelet «Veien inn i idretten» er det avgjørende med ildsjeler som går den ekstra distansen for å lage og opprettholde et godt idrettsmiljø. Med støtteapparat menes de ressurspersonene utøverne har rundt seg som har den hensikt å, på hver sin måte, gjøre utøveren bedre i idretten sin. Det kan for eksempel være hovedtrener, materialforvalter, reiseansvarlig eller fysioterapeut.

Kjetil og Ingrids erfaringer er at de hadde lite eller ingen støtteapparat rundt seg når det kom til treningshverdagen og konkurranser. Hva Olympiatoppen skulle stille til disposisjon av støtte og tjenester kan se ut som at ikke var helt avklart i slutten av 80-tallet og starten på 90-tallet. Kjetil ler når jeg spør om han kan fortelle om støtteapparatet han hadde rundt seg:

«Det var ingenting. Nei, altså vi hadde jo, vi bodde jo borte i [by]. Vi hadde en landslagssjef, men det var og han var jo, var ikke en fulltidsansatt sjef. Det var en trener, vi hadde en [utenlandsk] trener i mange år og han bodde i [land]. Det var ikke

noe støtteapparat å snakke om i det daglige, det var ingenting. [...] det var selv å gå ut å trene og det var en helt annen verden enn det er i dag. Det var stort sett ingen støtteapparat, annet enn når du kom på noen samlinger, men mesteparten av de samlingene måtte vi betale selv [...] hadde du tatt en medalje på OL-øvelse i dag så hadde du jo blitt... så hadde Olympiatoppen gjort alt for deg.»

Ingrid forteller at de hadde tilgang til ressurser hos Olympiatoppen, men at de ikke visste hvordan de skulle ta dem i bruk. På denne tiden var ikke de regionale avdelingene til Olympiatoppen etablert, og tjenestene Ingrid og laget hadde tilbud om var sentralisert i Oslo. Først i 1998, da Ingrid la opp ble Olympiatoppens regionale sentre opprettet som et resultat av en økt satsing på unge talenter i prosjektet «Morgendagens helter». Et mål i denne satsingen var å nå ut til unge talenter i distriktene. Med regionale avdelinger har ressursene blitt tilgjengelige rundt om i hele landet, ikke bare i Oslo slik det var før opprettelsen av de regionale sentrene (NIF, 2013, s. 53-54). Ingrid forteller om støtteapparatet hun hadde:

«[...] de ressursene vi hadde rundt oss var familie og [ekte]menn holdt jeg på å si. Så var forbundet inne med en liten investering akkurat for satsingen, men det var en symbolsk sum sånn hvis du ser det i retrospekt. [...] Når vi kom inn i Olympiatoppen-programmet, det Kvinneprosjektet, det var, jeg husker ikke når det var igjen, etter noen år. Vi fikk fysio og vi fikk tilgang på Olympiatoppens sine ressurser. Men den gangen, vi visste ikke hvordan vi skulle benytte oss av det i forhold til nå. [...] Vi hadde, jo vi hadde ressurser fra Olympiatoppen og vi hadde mentaltrenere og psykologer, vi hadde fysio, vi hadde ressurser på testing, vi hadde ressurser på styrke, men ikke i den grad vi ser i dag. Det var steinaldernivå i forhold til hvordan det er nå»

Kvinneprosjektet var det første av Olympiatoppens satsingsprosjekter som var rettet mot kvinner. Prosjektets formål var å øke andelen kvinnelige ledere, trenere og støtteapparat. Samt øke andelen kvinnelige utøvere i toppidretten (Tveito, 2017, s. 14).

5.1.3 Utdanning – enten eller

Universitets- og høyskolesektoren er selvstendige når det kommer til tilrettelegging av undervisningsopplegg. I dag er det et utstrakt samarbeid mellom Olympiatoppen og utdanningsinstitusjoner i Norge. Utøvere kan søke om toppidrettsstatus og slik få tilrettelagt studieløpet etter for eksempel konkurranseperioder (Olympiatoppen, 2019d).

I Kjetil og Ingrids aktive periode i idretten var ikke tilrettelegging for idrettsutøvere et fokus. Det var først på Idrettstinget i 2011 at utdanningstilbud ble nevnt som et mål i sammenheng

med toppidretten (NIF, 2011-2015, s. 11). På 90-tallet måtte utøverne velge utdanning etter hvilken utdanning som ikke krevde obligatorisk oppmøte.

Kjetils utdanning ble ikke tilrettelagt toppidrettskarrieren hans. Han forteller om sitt studieløp etter militærtjenesten var fullført:

«Også begynte jeg å lese etter det da og fikk jo litt sjokk da jeg begynte [...]. Også begynte jeg på, vet ikke hvorfor, noe som het [studie]. Det var høsten 87 og her var vi til prøve-OL i [land] og var borte i tre uker så dro vi på samling i [land] i november og var borte i to uker og jeg kom hjem til jul og hadde knapt åpnet en bok. Så skjønnte jeg at dette studie her, det ... det var jo liksom to forelesninger i uken, sant og som jeg satt med fremmede. Er forholdsvis introvert tror jeg og jeg kom ikke inn i miljøet. Så var det OL i 88 og jeg så at vår samlingsplan, det nytter ikke altså. Så jeg hoppet av på våren. Tenkte bare at det her går ikke, jeg har ikke sjans for jeg har ikke lest knapt noen ting av pensum. Jeg var ikke moden for den, hva skal jeg si, den litt frie rollen, at du må ta taket selv. [...] Det var jeg ikke klar for altså, så jeg hoppet av da.»

Kjetil begynte altså på ett studie som ikke krevde obligatorisk oppmøte, men med en travel aktivitetsplan ble det for vanskelig å kombinere. Det var heller ikke noe tilrettelegging for han fra universitetets side. Etter en periode med utelukkende idrettssatsing fikk han ny motivasjon til å studere og ønsket en strukturert studiehverdag:

«Altså det å ikke bruke hodet til noen ting, det likte jeg ikke. Jeg ville ha noe annet enn [idretten] Også kjente jeg jo det at fader, det å gå på universitetet, jeg var ikke helt moden for det, jeg må ha noe mer, et studie som er litt mer sånn strukturert sånn at det ikke bare er opp til deg selv. Så begynte jeg på [skole] da på høsten 88 og leste der, sånn [studiet]. [...] Men så var jo det ganske dyrt, og jeg hoppet over til universitetet og tok med meg fagene. [...] Men så var det liksom, jeg visste ikke hva jeg ville bli. Var helt sånn «hva skal jeg bli?», men jeg visste at jeg skulle [drive med idretten], så jeg begynte på grunnfag i [studie] og tok grunnfag og mellomfag [...]. Så begynte jeg på master, altså hovedfag i [studie] [...] jeg tok det slik at jeg var ferdig med [studiet] i 95. Da [drev jeg idrett] fortsatt, visste ikke helt hva jeg skulle gjøre.»

Hans utdanningsretning var av teoretisk art, som kan ha noe å si for at gjennomførelse av studiet var mulig. For Ingrid var forholdene noe annerledes. Hun startet på en utdanning ved universitetet som krevde praksis. Hun fikk ikke tilrettelagt studieløpet og opplevde at hun måtte velge:

«[...] jeg spurte skolen, kan jeg få fryse det året og gå videre om et år eller to fordi vi har en unik mulighet nå til å satse på idretten vår for å nå et OL. Men så opplevde jeg jo at det var ikke mulig. Du ble stilt overfor et valg, du må velge. [...] men akkurat, jeg tror det skjedde en utvikling utover 90-tallet som gjorde det lettere å satse og at skolene var mer innstilte på at her må vi prøve å legge til rette for at vi faktisk har folk her som er så gode at de kan ta OL-medalje og det må man åpne for muligheten til. Jeg føler det var veldig mye mer lukket, ja var kanskje i en endring der. For jeg ser jo nå at det er mange universiteter og mange høyskoler som prøver å legge til rette for studenter som har eller som er i den posisjonen så de kan drive toppidrett da [...] Jeg ble veldig skuffet den gangen, at jeg ikke fikk lov til å fortsette på det studiet [...] at ok, du kan gjøre begge deler, du kan ta det litt på egenhånd og du kan komme innom av og til, at det var et tilrettelagt studium.»

Ingrids studieprogram krevde praksis noe som kan ha gjort det vanskeligere for henne å fortsette. Flere ganger i intervjuet med Ingrid uttrykker hun frustrasjon knyttet til mangelen på tilrettelegging:

«[...] [idretten] var på en måte sentral for valg, for alle valg. Da, på den tiden da det ikke var tilrettelagt for at du kunne gjøre det her i tillegg, så måtte du velge.»

«[...] det er irriterende i retrospekt, men jeg har på en måte hatt interessen for [faget], så jeg beholdt den delen, men jeg har ikke utdanning. Det er kjedelig.»

Felles for Kjetil og Ingrid er at de begge hadde et ønske om å ta høyere utdanning ved siden av toppidretten. Dette kan ha å gjøre med at 90-tallskohorten ble toppidrettsutøvere før det i det hele tatt var «lov» til å ha toppidrett som yrke. Det var først fra 1990 at NIF tillot profesjonell idrett i Norge. I 2000-talls kohorten, ved Lise og Håkon, var ingen av dem interessert i å ta utdanning, som kanskje kan være en følge av profesjonaliseringen. De hadde muligheten til kun å konsentrere seg om idrettskarrieren, mens Kjetil og Ingrid var i større grad nødt til å utvikle en yrkeskarriere parallelt med idretten. Kjetil reflekterte over hva han skulle bli og da han var ferdig med hovedfag visste han ikke helt hva han skulle gjøre.

Kjetil og Ingrid møtte begge på utfordringer i å leve som toppidrettsutøvere. De forteller om svake støtteapparat både fra særforbund og fra Olympiatoppen. De snakker om økonomiske situasjoner som var «lite attraktive» og begrensninger i utdanningsmuligheter. Både Kjetil og Ingrid har begge valgt bort utdanningen på et tidspunkt fordi det ikke har latt seg kombinere med aktivitetsplanene deres.

5.2 En toppidrett i endring - Lise og Håkon som case

Lise og Håkon som begge la opp på 2000-tallet var aktive i en tid da den norske toppidretten var i forandring. Media fikk en helt ny betydning for idretten og de kommersielle TV-kanalene kjempet etter hvert om retten til å vise kamper og mesterskap på sine kanaler. Omsetningen i Tippeligaen økte fra 150 millioner til 1015 millioner fra 1993 til 2005. TV2 betalte for eksempel 1 milliard kroner for rettighetene til å vise norsk toppfotball fra 2006 til 2010 (Goksøyr, 2008, s. 151).

Håkon og Lise har ganske ulike idrettsbakgrunner. Materialet viser at Håkon har hatt en mindre risikofylt tilværelse, med mer stabilitet og et større støtteapparat. Lises beretninger vitner likevel om en utvikling i tilbudet fra Olympiatoppen sett i sammenligning med 90-tallskohorten. Håkon og Lise har til felles at de hadde lite fokus på utdanning. For Lise var utdanning «et ikke-tema».

5.2.1 Å leve av idretten – resultat og kontrakt

Håkon fikk kontrakt i 1990, merkeåret for profesjonell toppidrett. På spørsmål om når han kunne leve av idretten svarer han:

«[...] det var egentlig når jeg kom til [klubb] da jeg var 20 år. Så var jeg jo student og fikk litt penger av [klubb], men ikke nok til å leve av, men jeg trengte ikke så mye heller, jeg var jo alene. Jeg tror jeg hadde 4000 kroner i måneden eller noe sånt de første to årene [...] spilte på den toårskontrakten jeg hadde. Så fikk jeg tilbud om ny kontrakt [...] også var du plutselig inni det, proffaktuell og det ene med det andre. Da var du liksom etablert.»

Jeg prøver å nøste opp i det innviklede spørsmålet om hvor inntektene kommer ifra og Håkon gir meg forklaringen på hvordan en kontraktutøver lever av idretten:

Håkon: «[...] i [klubb] er du vanlig lønsmottaker som i hvilket som helst firma. Du får 100 000 i måneden hvis du har en god kontrakt, og du får 40 000 eller 50 000 og blir trukket i skatt som en vanlig lønsmottaker.»

Intervjuer: «Hva med sponsorer da? Er de for klubben?»

Håkon: «I Norge er det sånn at det er for klubben. Men det var jo sånn at vi for eksempel spiste på [restaurant] og betalte ingenting. Gikk vi ut på byen så fikk vi gratis halvlitere. Nå drakk ikke jeg så mye alkohol, men det betalte du ikke for, sant.

[Butikk] gav oss gratis [varer]. Så du betalte ikke for noen ting. Det tror jeg er strammet litt inn nå, men det var før. Det var veldig mye sånn give aways som du fikk i tillegg. [...] Klipping, frisør for eksempel, betalte aldri for det. Det er jo sånne ting plutselig må betale for når du er ferdig. [...] og summerer du det sammen og skal begynne å betale for de tingene her med arbeidspenger som du har beskattet så blir det ganske så høy inntekt du går glipp av bare med sånne give aways.»

For Lise sin del kom den økonomiske støtten gjennom stipender fra Olympiatoppen, premiepenger og sponsoravtaler på samme måte som Kjetil og Ingrid i 90-tallskohorten. Lise debuterte på landslaget i 1995, da Ingrid enda var aktiv og deres erfaringer knyttet til det å leve av idretten har likheter. Lise kunne leve av idretten fra 1998:

«[...] hadde ingen annen inntekt enn premiepenger og de 60 000 vi fikk av forbundet for å være utøver. Jeg var jo selvfølgelig avhengig av å vinne, så begynte jeg å vinne litt fra 2000 og da fikk jeg sponsorer. Du hadde ikke så mye å leve av sånn egentlig, men du hadde jo en gammel bil og på treningssamlinger så fikk du jo mat. Men du ble ikke kjemperik av det den gangen, det var nok mange som slet litt. [...] du må først ha vunnet noe for å bli Olympiatoppputøver sånn at, eller at de har ekstremt tro på deg så kan de ta deg inn. Da får du litt av Olympiatoppen og bittelitt fra forbundet òg når du var på landslaget»

På spørsmål om hun hadde private sponsorer sier hun:

«Ja, men det er jo sånn at du har lov å ha så og så mange merker på drakt og på [utstyr], men så har jo forbundet de fleste av dem. Så vi hadde vel ett eller to merker tror jeg, kanskje tre i slutten av karrieren min, som gikk til private.»

Oppsummert kom Lise sine inntekter fra særforbund, premiepenger, Olympiatoppen og sponsorer. Til forskjell fra Håkon som fikk sin lønn fra klubb.

5.2.2 Støtteapparat – «også glemmer man mennesket opp i det»

Når utøverne blir bedt om å beskrive støtteapparatet de hadde rundt seg blir det tydelig at utøverne som har spilt på kontrakt har hatt bredere støtteapparat. Utøverne som har vært avhengig av stipendstøtte, premiepenger og sponsorer forteller om mindre støtteapparat. Denne forskjellen er tydelig mellom Håkon og Lise:

Håkon: «[...] det ble jo drevet som en bedrift. Det var kontordame, de som betalte lønn, det var daglig leder og det var hovedtrener, hjelpetrener, keepertrener, massør,

baneansvarlig, materialforvalter som vasket klærne for deg. Og nå tror jeg det er enda mer, nå har du fysiotrener og analysesjef [...]

Lise: «Forbundet hadde jo en trener, og en sportsjef og [utstyrspersonell], det var fordelt på alle da. Så det var liksom, ja det var vel egentlig ikke så veld... du hadde jo samtaler før du ble god, men når du ble god så var det mange som ville snakke med deg.»

Når det er snakk om støtteapparat, er det relevant å snakke om mental trening og mentaltrenere. Dette er et tema Lise og jeg kommer inn på i intervjuet. Ut fra det Lise forteller var det fordommer knyttet til mental trening i hennes aktive periode. Lise ler når jeg spør om hun hadde mentaltrener og forteller om sine erfaringer:

«I begynnelsen når jeg begynte så var det nesten litt skam. Det var, hvis du hadde bruk for psykolog så hadde du ingenting der å gjøre, det var litt sånn den holdningen. Da kunne du komme hjem og legge deg på institusjon. Men jeg fikk, jeg jobbet med noen som het [navn] [...] og innimellom skal jeg innrømme at vi møttes hemmelig for jeg orket ikke å bli sett på som gal. Da ble det liksom i det skjulte, men når jeg hadde blitt kjent med h*n ... for meg så var h*n en teknikktrener rett og slett. Og det var på grunn av h*n at jeg egentlig fortsatte så lenge som jeg gjorde, heldigvis, for jeg hadde mine beste år når jeg jobbet med h*n.»

Intervjuer: «Så det var en skam knyttet til det altså?»

Lise: «Ja, skam eller det var liksom, det ble veldig sett på som at «hallo, klarer du ikke å ha kontroll på deg selv», liksom sånt. Det var ingen som sa det direkte, men det var liksom atmosfæren og miljøet og kulturen som var sånn. Så det var ikke sånn at noen var stygge med noen, det var liksom bare sånne kommentarer som ble slengt ut [...].»

Pensgård & Hollingen (2001) presenterer noen myter om mental trening for å forklare hva mental trening er. Blant annet sier de at det fremdeles (i 2001) er mange utøvere og trenere som tror at noe må være galt for at en skal begynne å arbeide med mental trening og at mental trening kun er for syke utøvere (s. 9). Denne holdningen til mentaltrening kan si noe om tidsånden og det generelle synet på mental helse på slutten av 90- og begynnelsen av 2000-tallet og er kanskje forsterket av at Lise drev med en individuell idrett i et individualistisk idrettsmiljø:

«Det var ingen som tenkte at vi skulle jobbe som team. Vi var veldig individualistiske og vi skulle jo alle, det var først når det nærmet seg 2000, kanskje OL i 98, da begynte det å bli litt sånn fokus på av vi skulle jobbe mer samlet som et team da.»

Håkon på sin side drev med lagidrett og var naturligvis del av et idrettsmiljø som var mer samarbeidspreget. Vi snakker ikke om spesifikt om mentaltrening, men kommer inn på temaet om samhold:

«Det sosiale, eh, det, liksom, du kan være teknisk, du kan løpe mye og du kan være taktisk god, sant. Det er de tingene alle tenker på. Men den sosiale faktoren som [lag] la inn som sitt fjerde element, som ingen andre i Europa, ingen hadde, den mener de nå i ettertid var kanskje den viktigste. Over 50 prosent av prestasjonen deres var på grunn av at de var så gode der. Og den blir veldig fort glemt. Hvorfor den blir det ... for det første tar det utrolig mye tid av de som er rundt [lag] og trenere og de som jobber med det. Nå tror jeg fokuset er flyttet veldig mye over på taktisk analyse. [...] også glemmer man mennesket oppi det. Men der er det så ekstremt mye å hente. Som jeg tror veldig mange glemmer.»

Håkon mener altså at det sosiale er noe som burde blitt brukt mer tid på og som kan heve idrettsprestasjonene, på samme måte som Lise snakker om at mental trening økte hennes prestasjoner.

5.2.3 Utdanning - et «ikke-tema»

På lik linje som for 90-tallskohorten, var enda ikke utdanning satt på dagsorden da Lise og Håkon var aktive. Det var først i 2011 at det at utøvere skal kunne kombinere idrett og utdanning ble et konkretisert mål på Idrettstinget (NIF, 2011). I dag er det et utstrakt samarbeid mellom Olympiatoppen og utdanningsinstitusjoner i Norge. Tilstandene var annerledes på 1990- og 2000 tallet. På spørsmål om hun tok utdanning i løpet av idrettskarrieren forteller Lise:

«Nei, det var ikke-tema, det hadde jeg hvert fall ikke tid til. Jeg tok vel, jeg prøvde meg i et halvt år, men jeg hadde jo aldri tid til å være på skolen og... det var vel egentlig ikke, fra min side, fokus på at det kom et liv etterpå, det var vel egentlig her og nå som gjaldt og det var jo heller ingen som på en måte pushet meg eller som sa at jeg burde gjøre det. Og da er du, når du er såpass ung så er du, du lever her og nå.»

Håkon:

«Litt. Og litt ikke. Jeg fullførte videregående ja, gikk på [navn på skole] også havnet jeg i [by]. Første året i militæret, det andre året gikk jeg på [navn på høyskole] og tok [fag]. [...] også fikk jeg en mye bedre kontrakt så da hoppet jeg litt av. Da trengte jeg ikke å gjøre noe annet. Også hadde vi en avtale med [utdanningsinstitusjon] så begynte jeg med [fag], gikk et år der, men fullførte ikke til master. Fordi jeg havnet i [land] en liten periode og det er egentlig det jeg har av utdanning. Nei, jeg gikk faktisk på universitetet et halvt år på [fag].»

Laget Håkon spilte på hadde en sponsoravtale med en utdanningsinstitusjon som gjorde at han og kollegaene hans fikk ta utdanning gratis ved denne institusjonen. På denne måten var det tilrettelagt for at de kunne ta utdanning parallelt med idretten. For Lise var situasjonen litt annerledes. På spørsmål om det var noe fokus på utdanning fra støtteapparatets side svarer hun:

«Nei, altså det kan jo være at det har blitt nevnt i en bisetning eller sagt det til meg og at det ikke har gått inn, det kan jeg ikke påstå at det ikke har vært. Men det har ikke vært et fokus sånn at det har gått innpå meg, sånn at jeg har skjønt at jeg må gjøre noe.»

Lise debuterte på landslaget i 1995 og Håkon i fikk proffkontrakt i 1990. Deres fokus på og holdning til utdanning kan dermed være formet av brytningen mellom amatør- og profesjonell idrett. Det at utøvere fra 1990 endelig kunne ha idretten som yrke kan kanskje ha gjort at de som var aktive etter dette i større grad fokuserte ensidig på jobben sin som toppidrettsutøver og ikke hva som kom senere.

5.3 Flere muligheter? – Mari og Sindre som case

I 2011 fikk fagforeningen NISO gjennom en rekke krav i forhandlinger med NHO Idrett som gagnet profesjonelle utøvere i ishockey, håndball og fotball. Disse endrede vilkårene kan ha hatt betydning for Maris og Sindres erfaringer til idrettskarrieren. Begge to la opp i 2015, som vil si at de var aktive både før og etter disse forhandlingene. Kravene som fikk gjennomslag handlet blant annet om standardkontrakter og oppsigelsesvern, ferie, stillingsprosent, og tilrettelegging for utdanning (NISO, 2020).

I intervjuene med Mari og Sindre skinner det gjennom en større trygghet i erfaringene med det å være yrkesutøver enn hos de andre kohortene. Begge har spilt på kontrakter som har

dekket det økonomiske behovet, og har dermed ikke vært avhengig av for eksempel premiepengene som Lise forteller om. På lik linje med Håkon som også spilte på kontrakt, viser Mari og Sindre til ressurssterke støtteapparat. Når det kommer til utdanning, har også Mari og Sindre møtt på utfordringer. Sindre har opplevd å måtte velge utdanning etter hva som lot seg matche med aktivitetsplanen hans, og Mari har opplevd å ikke kunne ta en utdanning på grunn av den obligatoriske praksisdelen av utdanningen som ikke har gått opp med reising og konkurranseaktivitet.

5.3.1 Å leve av idretten – forutsigbarhet i kontrakter

Mari sin toppidrettskarriere startet da hun gikk på idrettsgymnas, men det var først når hun flyttet til utlandet at hun fikk den økonomiske tryggheten til å drive 100 % med idretten. Hun hadde sin debut på landslaget i 2005 og hadde idretten som sin hovedbeskjeftigelse fra hun var 23 til hun var 30 år. Jeg spør henne om når i karrieren hun kunne leve av å drive idrett:

«Jeg vil ikke si at det, da jeg var 20, men jeg gjorde ikke så mye annet fra jeg var 20. Men det var litt sånn, [drev idrett] og hadde litt jobb på si for å kunne betale leien på leiligheten. Men da jeg flyttet til [land] da jeg var 23, da kunne jeg leve av det som en 100 % arbeidsjobb [...]»

Intervjuer: «Har du kunnet leve av det i Norge?»

Mari: «Ja, da jeg flyttet hjem fra [land] da var jeg 26, da var det mulig»

Videre spør jeg Mari om det var noen forskjell på hverdagen i utlandet og i Norge, og da kommer vi inn på dette med individuelle kontrakter:

«Altså, i [land] så var det litt, det var større mulighet for alle å leve av det da enn det det var i Norge. Sånn at vi kunne trene sammen på dagtid, man kunne være mye mer samlet da, enn i Norge. I Norge er det, det kan være et par spillere på hvert lag på de øverste lagene, altså de topp fire som kan leve av det. Resten er studenter eller folk i arbeid.»

Intervjuer: «Er det på grunn av forskjellige kontrakter?»

Mari: «Ja, hver spiller forhandler sin kontrakt. Enten selv, eller med foreldre eller agent da. Det kommer an på hvor god du er egentlig og hva tilbud du får.»

Mari skiller seg ut fra de andre kontraktutøverne, Håkon i 2000-kohorten og Sindre i 2010-kohorten, ved at hennes idrett i større grad har samarbeid med Olympiatoppen og har fått

stipendstøtte på grunn av gode resultater i internasjonale mesterskap. Idretten Håkon og Sindre har drevet med er en idrett hvor det er større kommersielle interesser for seriespillet på nasjonalt nivå heller enn på landslagsnivå. Dermed har de i mindre grad nytt godt av Olympiatoppens stipendordning.

Sindre fikk proffkontrakt som 17-åring og levde av idretten frem til han la opp i midten av 30-årene. Kontrakten han fikk da han var 17 tok ham til øverste divisjon, og han kom raskt inn i den profesjonelle idretten. Det er enkelt for Sindre å svare på når han kunne leve av idretten. Når han forteller om hvordan det fungerer med sponsorer i hans idrett forstår jeg hvordan han ble lønnet:

Intervjuer: «Ehm, er kontraktene på samme måte som en hvilken som helst annen arbeidstaker? Vanlige...»

Sindre: «Nei, de er egentlig ikke det. [...] Det er ingen faste ansettelser i [idretten hans]. [...] I [idretten hans] blir man ansatt i en klubb, så gir man fra seg retten til eget navn og bilde som betyr at det på en måte er klubben som har lov å klistre bildet av deg utenpå [arenaen] eller i reklamesammenheng og de kan selge det videre til sponsorer. Også får man på en måte lønn fra klubb for det.»

Sindre forteller også om hvordan lagidrettene skiller seg fra de individuelle idrettene når det kommer til kontrakter og sponsorer:

«I lagidrettene så er det som regel sånn at du får en grunnlønn også får du gjerne, hvis du har spilt 50 kamper, så får du en bonus for det, ehm også er det kanskje noen som har det sånn at om du blir tatt ut på landslaget så får du en type bonus for det. [...] Også når det kommer til individuelle idretter så er det jo litt annerledes for da har man, får man ofte midler fra Olympiatoppen i en type stipend også må man ofte søke inn sine egne sponsorer som utøverne søker om å få personlige sponsorer for det har man i større grad lov til. Det har du ikke lov til i lagidrettene. Så da har du på en måte, litt inntekter fra stipend, litt fra premiepenger og litt fra sponsorer. Men jeg var aldri borte i noe sånt, jeg var ansatt i en klubb også var det ikke noe mer enn det. Dette er litt norske forhold og, du kan si i utenlandske liga så er spillerne litt vanligere å selge, og å delta på private sponsoroppdrag da. Men i Norge er ikke det noe, det er ikke så vanlig.»

Her viser Sindre også hvordan «norske forhold» er annerledes enn i andre land, hvor enkeltutøvere i større grad blir «solgt» som merkevare. Dette samsvarer med hans beretning om forskjellen i samhold han opplevde i norske og utenlandske klubber han var en del av:

«[...] Jeg har spilt på lag som har vært, hva skal jeg si... ikke god stemning, men det har vært gode konkurransemiljø. Også oppdaget jeg jo at det kanskje var forskjell mellom kanskje skandinavisk, hva skal jeg si, lagfølelse, altså garderobestemning enn når jeg var i [land]. Da var det mer sånn individuell tilnærming. Litt større gjennomtrekk av spillere i mange europeiske klubber så tenker jeg at man ofte ikke får tid til å, hva skal jeg si, få relasjonene opp å gå på samme måte som man gjerne har i Skandinavia.»

5.3.2 Støtteapparat – «man blir ivaretatt»

Både Mari og Sindre forteller om omfattende støtteapparat på landslagsnivå og på nasjonalt toppnivå. Deres erfaringer minner om Håkons opplisting av ressurspersoner:

Mari: «[...] Når det er landslagssamling så er det en leder per spiller nesten. [...] I mesterskap for eksempel er det med fysio og lege, tre trenere, en keepertrener, en hovedtrener, en assistenttrener. Så har du mentaltrener/psykolog/psykiater, en av de tre. Også har du fysisk trener, kanskje to. Massør, to eller tre i analyse, hovedleder [...] også har du en teamadministrator.»

Sindre: «[...] du har en trener også har du en assistenttrener også har du gjerne en type talentutvikler, en lege, en fysioterapeut også har du en materialforvalter. Også keepertrener, det glemte jeg. Også er det mange som i tillegg har en type agent eller som bruker foreldrene sine.»

Det er disse ressurspersonene som ifølge Sindre er til stede i «det daglige virket» og utdyper at de beste klubbene i Norge innen hans idrett har gode støtteapparat. Mari mener at landslaget hun har vært en del av alltid har hatt et godt støtteapparat som alltid har vært et par hakk foran andre lag. På spørsmål om ressurspersonene i støtteapparatet er ansatt av særforbundet sier hun:

«De er ofte leid inn, som konsulenter. Trener, hovedtrener og keepertrener er direkte ansatt av [særforbund] mens resten er innleide konsulenter. For eksempel har [særforbund] avtale med [firma]. [...] Leger blir ofte litt håndplukket [...]. Olympiatoppen sender alltid med en mediesjef som har all kontakten med pressen.»

For Mari bestod støtteapparatet av ressurspersoner fra flere hold. Noen var ansatt av særforbundet, noen var innleide konsulenter, mens noen var sendt fra Olympiatoppen. Olympiatoppens bidrag kom da laget spilte på A-stipend. I Sindres idrett, som generelt har hatt lite tilknytning til Olympiatoppen er de fleste i støtteapparatet ansatt av klubbene.

5.3.3 Utdanning – avtaler og begrensede tilbud

I 2018 ble det lagt frem et representantforslag på Stortinget om å bedre tilrettelegging for toppidrettsutøvere i utdanning, men dette ble ikke vedtatt. Dette ansvaret har staten gitt til universitets- og høyskolesektoren som tar selvstendige vurderinger når det kommer til tilbud om tilrettelagte studier for toppidrettsutøvere. Disse tilbudene har blitt flere over tid, og nå kan de fleste utdanningsinstitusjonene for høyere utdanning gi toppidrettsutøvere et tilbud, dersom de møter kvalitetskravene for toppidrettsstatus¹¹.

Sindre mener at det først er de siste ti årene at universitets- og høyskolesektoren har satt fokus på tilrettelegging. Dette samsvarer med at det først var i 2011 at utdanning ble nevnt som et mål for toppidrettsutøvere på Idrettstinget (NIF, 2011-2015, s. 11). Selv har Sindre studert i mesteparten av idrettskarrieren sin. Han gikk fortsatt på videregående da han fikk proffkontrakt og uttrykker at det var godt tilrettelagt for å drive toppidrett på videregående, men at det ble vanskeligere når det kom til høyere utdanning. Han forteller hva han gjorde etter at han fullførte videregående:

«[...] Også tok jeg et par år uten noe for da var det på en måte nok trening og jeg hadde nok med å henge med. Også begynte jeg på universitetet i [by], og da tok jeg [fag]. Og det husker jeg, dette var jo tidlig 2000-tall og det var på en måte det eneste faget du kunne ta som ikke krevde oppmøte. Så var det en eksamensdato da, så jeg måtte bort å sjekke om den ikke krasjet med noe av [konkurranse] og da kunne jeg, det var egentlig faget jeg kunne melde meg opp til uten å følge undervisning eller være til stedet.»

Sindre valgte fag etter hva som var gjennomførbart og han forteller videre om hvordan utdanningstilbudet for toppidrettsutøvere har endret seg:

¹¹ Se Olympiatoppen (2019d)
https://www.olympiatoppen.no/fagomraader/utdanning_og_karriere/toppidrettogstudier/studiesteder/avtaler_og_ordninger/media52099.media

«Der har det skjedd mye til nå når man sitter hjemme og fleksibiliteten i utdanningen er jo stor som regel. Innenfor de fleste utdanninger. Så det var jo litt sånn vrient. Så jeg gikk og plukket fag på universitetet, så endret jo det seg etter hvert at man ble litt mer fleksible fra studiestedene og. [...] du klarer ikke å ta full utdanning når du holder på med toppidrettsutøver, sånn halvt løp er kanskje det beste da. [...] også er det å klare å sy det sammen på en god måte som matcher et toppidrettsliv, for det er jo litt sånn ... det kan være litt krevende. Det er mange institusjoner som strekker seg langt for det. Så det har skjedd en endring på feltet».

Da Sindre kom hjem fra å ha vært utøver i utlandet satt han seg igjen på skolebenken og fullførte en mastergrad. Denne delen av utdanningen hans fikk han gjennom en avtale klubben hans hadde med en utdanningsinstitusjon, og slapp derfor store deler av studielånet. Denne mastergraden begynte han på da han enda var aktiv og den ble overlappende til livet etter idretten.

Maris utdanningshistorie ser noe annerledes ut. Rett etter videregående tok hun et årsstudium gjennom et samarbeid mellom klubben hun spilte for og en utdanningsinstitusjon. Året etter startet hun på en ny utdanning. Hun forteller om sitt møte med universitetet som toppidrettsutøver:

«Jeg begynte på [utdanning] og gikk vel et halvt år før jeg fant ut at det ikke var gjennomførbart. Jeg hadde ikke lyst til å slutte med [idretten] når jeg var 20 år fordi jeg skulle ta en utdanning. Da måtte jeg heller finne noe annet og slutte på det, så endte jeg opp med å flytte til [land]. Der levde jeg det gode liv som fulltidsutøver og fikk trent ofte og var i god form og følte ikke at jeg ville bry hodet mitt med å drive med så mye annet. Så det var ikke før etter jeg fikk nummer èn [barn] at jeg tenkte på å gjøre noe med det.»

På lik linje med flere av de andre informantene så har Mari opplevd å måtte velge mellom å ta utdanning eller å drive med idrett, da det ikke har gått an å kombinere disse. Utdanningen hun startet på var altså ikke gjennomførbar da den krevde praksis. Disse praksisperiodene krasjet med landslagsaktivitet. Det ser ut som at det stadig er utfordrende å skreddersy praksisutdanninger til et toppidrettsliv:

«[...] jeg hadde ikke sjans til å fullføre første halvår en gang, fordi da var det praksis når jeg var på mesterskap. Når skulle jeg tatt de seks ukene? Kunne ikke tatt de i sommerferien.»

På spørsmål om det var noe fokus på livet etter idrettskarrieren fra støtteapparatets side sier Mari at:

«Nei, ikke noe stort fokus på det nei, men de la til rette for det, det gjorde de. Jeg har hatt eksamen under mesterskap jeg, på samling. Så de hadde godt samarbeid med ulike universitet, i hvert fall de store, [universitet] som jeg gikk på da, [universitet]. I og med at vi lå under Olympiatoppen så hadde de gode kontakter og da la de godt til rette for sånne ting.»

Ut fra det Mari forteller så ser det ut som at det var flere muligheter til å ta utdanning parallelt med idretten, men at å ta utdanninger som krever praksis er like vanskelig å få til som det var for Ingrid på 90-tallet. Hun forteller at det ble lagt til rette for at hun og andre utøvere kunne studere under mesterskap og at de gjennom Olympiatoppen hadde gode avtaler med flere utdanningsinstitusjoner.

Før Mari la opp i 2015 hadde hun allerede fått seg jobb. Denne fikk hun da hun trengte å ha noe å gjøre på dagtid når hun kom hjem fra utenlandsoppholdet sitt og startet i en norsk klubb. Denne jobben fikk hun gjennom en sponsor som trengte folk til å stå i kassen på et kontor. Hun forteller:

«[...] jobbet der i 1,5 år til jeg ble gravid og sa til sjefen at jeg skulle flytte hjem. Så spurte han hva jeg hadde tenkt å gjøre med jobb og sånt. Jeg fikk på en måte permisjonspenger så jeg var ikke avhengig av noen inntekt sånn sett. Men jeg hadde lyst å gjøre noe, jeg hadde ikke lyst å gå hjemme i seks måneder og ikke gjøre noe. Jeg hadde lyst å finne noe å gjøre, så han ringte til [samme firma i annen by] for meg da uten at jeg visste det, også endte det med at jeg begynte der på kundesenteret til [firma] i [by].»

Etter hvert i regi av arbeidsplassen fikk Mari ta en autorisasjon som stilte henne på lik linje med de som hadde en bachelorgrad:

«[...] Men der fikk jeg bare sånn vikariat gjennom bemanningsbyrå og det kan du bare ha i tre år. Også er det egentlig et krav fra [firma] at man skal ha bachelorutdanning for å få fast jobb, men så sa de at hvis jeg stod en sånn autorisasjonsordning gjennom [utdanningsinstitusjon] så jeg kunne få fast jobb som [stilling]. Så jeg fullførte den da, og da fikk jeg fast jobb etter de tre årene.»

Både Mari og Sindre har opplevd vanskeligheter med å kombinere toppidrettsliv og utdanning. Sindre valgte et fag som passet med timeplanen for trening og konkurranse. Mari måtte hoppe av studiet hun begynte på da hun ikke kunne gjennomføre praksisdelen. Begge to har benyttet seg av samarbeid mellom klubb og utdanningsinstitusjon. Mari har tatt et årsstudium på den måten, og Sindre har sluppet mye studielån på grunn av en avtale klubben hans hadde med en utdanningsinstitusjon. I jobben Mari fikk gjennom en klubbsponsor fikk hun tatt et autorisasjonskurs som gjorde at hun stilte likt med de som hadde bachelorgrad.

5.4 Sammenligning

5.4.1 Kontraktutøvere og frilansere

Det å leve av idretten ser ut til å ha blitt lettere over tid. I starten av 90-tallet var idretten et usikkert yrke med få rettigheter og lite økonomi. Olympiatoppen var i sin spede begynnelse, og økonomiske ordninger gjorde det mulig å leve av å være toppidrettsutøver, selv om det ikke var særlig lukrativt. Selv med medaljer i internasjonale mesterskap og flere gode plasseringer var det enda ikke mulig å tjene gode penger som toppidrettsutøver. Utøverne var i stor grad avhengig av gode resultater for å få stipendstøtte. Både Ingrid og Kjetil snakker som om de «overlevde» heller enn levde av idretten. De hadde nok inntekter til å ikke jobbe ved siden, men ikke nok til at de hadde noe særlig ekstra.

Sindre, som la opp i 2015 kunne leve som toppidrettsutøver allerede da han fikk kontrakt som 17 åring. Han driver med en idrett som har mye penger på grunn av kommersielle interesser og en idrett som gjennom fagforening tidlig kjempet frem bedre rettigheter knyttet til det å være yrkesutøvende idrettsutøver. Til kontrast har vi hørt fra Ingrid som fortalte at hun ikke kunne leve av idretten før hun selv ble trener. Hun var del av et satsende OL-lag i starten av 90-tallet og hennes historie gir et bilde på at toppidrettens utvikling enda var i startfasen. Ingrid var avhengig av stipend, premiepenger og sponsorer og hadde ingen kontrakt med hverken klubb eller særforbund. Hun kunne drive med idretten «[...] uten å gå konk. Men jeg kunne ikke legge meg opp en formue i den fasen der.».

Alle utøverne kan vise til svært gode idrettsprestasjoner. Det er likevel ikke gitt at gode resultater gir like gode muligheter for å leve av idretten. Lise, som går under det jeg kaller frilansutøver er en av dem som ikke har hatt kontrakt og som forteller om en tilværelse der hun levde på premiepenger og støtte fra forbund og at hun var «avhengig av å vinne». Hennes beretninger vitner om at det var lite penger å hente i hennes idrett, til tross for et høyt prestasjonsnivå.

For de som ikke har hatt kontrakter å lene seg på, kan det virke som at det har vært en viss grad av risiko i tilværelsen som toppidrettsutøver og mye tyder på at kontraktsutøverne har hatt de «tryggeste» arbeidsforholdene. Håkon beskriver kontrakten som han hadde med klubben som en vanlig arbeidskontrakt. I tillegg fikk han mye gratis («give aways» som han kaller det) i form av frisørtimer, restaurantbesøk og klær. Mari og Sindre, som også hadde kontrakt ser også ut til å ha hatt økonomisk trygge idrettskarrierer. I Maris idrett var det kun de aller beste som kunne leve av idretten i Norge uten å ha jobb eller å ta utdanning ved siden av. Hun har både kunnet leve fullt av idretten, men har også hatt jobb ved siden av i en periode.

Kjønnsforskjellene ved det å leve som toppidrettsutøver kommer tydeligst frem blant utøverne i utvalget i deres fortellinger om overgangen til livet etter idretten. Likevel viser en undersøkelse gjennomført av NRK (Lie, 2017) at det i 2015 var store lønnsforskjeller mellom kvinnelige og mannlige utøvere. I 2015 tjente mennene i undersøkelsen til sammen 131 millioner, mens kvinnene tjente til sammen 31 millioner. Grunnen til dette gir Saltvedt (2021) en god forklaring på, når han i en kommentar til NRK snakker om kjønnsulikheten i skihoppsporten:

«Kvinnelige hoppere har lavere markedsverdi enn de mannlige. Så enkel er verden. Og akkurat så komplisert. Slikt er nemlig selvforsterkende. Færre renn, mindre sponsoreksponering, mindre og dårligere TV-tid øker bare avstanden mellom hoppkjønnene».

Dette resonnementet kan overføres til andre idretter. Kommersielle krefter påvirker kjønnsulikheten i idretten, og kvinnelige utøvere har lavere markedsverdi enn mannlige. Dette gjelder for flere av idrettene som utøverne i utvalget har drevet med, selv om dette ikke kommer opp som et tema i intervjuene.

5.4.2 Støtteapparat – variasjon mellom idrett

Det er også store forskjeller når det kommer til kvalitet og størrelse på støtteapparat på tvers av kohorter, men også på tvers av type idrett. 90-tallskohorten hadde lite ressurser til rådighet i sine profesjonelle idrettskarrierer. Kjetil hadde ingen støtteapparat, mens Ingrid hadde støtte i familie der et familiemedlem stilte som trener. Heller ikke Lise hadde stort til støtteapparat. Her viser det seg et skille fra de tre andre informantene, som alle har drevet med lagidrett og som har spilt på kontrakt. Håkon, Mari og Sindre ramser alle opp store støtteapparat med mange ressurspersoner.

Ingrid forteller at hun og hennes lag fikk tilbud fra Olympiatoppen om blant annet treningsfasiliteter, medisinske tjenester og styrketrenere. Disse tjenestene var sentraliserte ved Toppidrettssenteret i Oslo som gjorde at de måtte reise dit for å ta i bruk ressursene. Året da Ingrid la opp ble Olympiatoppens regionale sentre opprettet som virket desentraliserende på ressurstilbudet fra Olympiatoppen.

Kjetil og Ingrid har opplevd overgangen til en profesjonell toppidrett og har vært aktive i en tid der et konkret tilbud til toppidrettsutøvere ikke var formulert enda. Kjetil og Ingrid i 90-tallskohorten fikk oppleve den underutviklede toppidretten, som blir særlig tydelig i sammenligning med både 2000- og 2010-kohorten.

Det er relevant å sammenligne Kjetil situasjon med Lise i 2000-kohorten for å undersøke forskjeller over tid, da begge drev med individuell idrett. På lik linje med Kjetil mottok Lise støtte fra Olympiatoppen. Lise var aktiv senere enn 90-tallskohorten og fikk merke de senere virkningene av profesjonaliseringsprosessen. Hun beskriver støtteapparatet sitt slik:

«Forbundet hadde jo en trener, og en sportsjef og [utstyrspersonell], det var fordelt på alle da. Så det var liksom, ja det var vel egentlig ikke så veld...»

Selv om Lise også snakker om et lite støtteapparat er det likevel større enn det 90-tallskohorten kunne vise til, og kan være et tegn på en mer utviklet toppidrett. Håkon, som er andre delen av 2000-tallskohorten, beskriver som nevnt et stort støtteapparat, men hans idrett fulgte en internasjonal profesjonaliseringsprosess noe atskilt og i forkant av den norske toppidrettens utvikling ellers. Dermed er det store forskjeller innad i denne kohorten.

Lise er den eneste som snakker om mental trening utover å nevne det som en ressurs. Hun forteller om en skam knyttet til å benytte seg av mentaltrenere, og at hun ikke ville «bli sett på som gal». Håkon, i samme kohort, snakker om et sosialt element som viktig for gode prestasjoner i lagidrett. Dette er et element som han mener ofte ble glemt, og at det ikke var vanlig å ha fokus på det da han var aktiv. Kanskje dette vitner om en tid preget av tabu knyttet til mental helse og det psykiske ved å være toppidrettsutøver. Pensgård (2001) viser jo også til vanlige misoppfatninger blant utøvere og trenere om at mental trening er for forstyrrede utøvere.

5.4.3 Utdanning – avbrudd og manglende tilrettelegging

I høringene som ledet opp til Prosjekt 88 ble det lagt frem en liste med det som skulle kunne tilbys i den nye toppidrettssatsingen. På denne listen stod blant annet «Tiden etter

utøvningsperioden sikres ved at utdanne- og arbeidssituasjon planlegges og følges opp i utøverperioden» (Henriksen, 2006, s. 47). Allerede her ble tilrettelegging for utdanning i utøverperioden nevnt.

Erfaringene til Kjetil og Ingrid i 90-tallkohorten i utvalget mitt viser at det var få utdanninger som lot seg kombinere med travle konkurranseplaner. Ingrid måtte velge mellom utdanningen hun hadde startet på og OL-satsingen. Hun uttrykte frustrasjon over at hun ikke fikk tatt utdanningen hun ville fordi det ikke kunne tilrettelegges.

Lise og Håkon i 2000-kohorten synes på sin side ikke å ha hatt noe særlig ønske om å ta utdanning i løpet av sin idrettskarriere, som kan ha noe å gjøre med at det fra 1990 var tillatt å være profesjonell idrettsutøver. Det gjorde at det var mulig å velge bort utdanning og arbeid. Lise sitt syn på utdanning som et «ikke-tema» skiller seg fra Ingrid sitt sterke ønske om å ville fullføre en utdanning. Kanskje yrkestillatelsen ble en slags underbyggelse for 100 % idrettssatsing for Håkon og Lise. Håkon opplevde å være toppidrettsutøver som å være ansatt i en bedrift.

Sindre i 2010-kohorten har studert mye i løpet av sin idrettskarriere. På starten av 2000-tallet opplevde han å måtte velge utdanning etter hva som gikk opp med konkurranse- og treningsplanen hans. Han forteller også om en utvikling i tilrettelagte tilbud, spesielt de siste 10 årene. Til slutt fullførte han en mastergrad gjennom en avtale mellom klubben hans og en utdanningsinstitusjon.

Alle utøverne i utvalget som har spilt på kontrakt, Sindre, Håkon og Mari har benyttet seg av tilbud der klubben de har spilt for har hatt avtale med en utdanningsinstitusjon. Ingrid, Kjetil og Lise har ikke hatt de mulighetene.

Som vist er det opp til universitets- og høyskolesektoren hvorvidt de vil gi særskilte tilbud til toppidrettsutøvere. Disse tilbudene har blitt flere og bedre med årene, og toppidrettsutøvere trenger i mindre grad å velge studie etter sin konkurranse- og treningsplan.

Fire av de seks utøverne jeg har snakket med har «hoppet av» en utdanning av forskjellige grunner:

Mari: «[...] De som krevde praksis for eksempel. For eksempel [navn på utdanning], det begynte jeg på, men jeg hadde ikke sjans til å fullføre første halvår engang, fordi da det var praksis, var jeg på mesterskap.»

Kjetil: «[...] også skulle jeg begynne på, jeg vet ikke hvorfor, noe som het [fag]. [...] så var det OL i 88 og jeg så at vår samlingsplan, det nytter ikke altså, så jeg hoppet av da på våren.»

Ingrid: «Begynte på [høgskole] og gikk først året der, så var jeg gravid det året der, fikk [barn]. I løpet av skoleåret fikk vi også tilbudet om å satse [idrett] 100%, meg og [lag]. Da var det ikke noe valg på en måte, for jeg spurte skolen, kan jeg få fryse det året og gå videre om et år eller to [...], men det opplevde jeg jo at ikke var mulig. Det var ikke mulig å ta den utdannelsen samtidig som du skulle være toppidrettsutøver. [...] du må velge.»

Håkon: «[...] det andre året gikk jeg på [høgskole] og tok [fag]. Også fikk jeg mye bedre kontrakt så jeg hoppet litt av. Da trengte jeg ikke gjøre noe annet. Også fikk vi en avtale med [utdanningsinstitusjon] så begynte jeg med [fag], gikk et år der, men fullførte ikke til master.»

For Ingrid og Mari handlet det at de hoppet av om at de startet på studier som ikke lot seg kombinere med idretten på grunn av praksis. Håkon hoppet av fordi han ikke trengte å gjøre noe annet, i den forstand at han hadde sine økonomiske behov dekket, og Kjetil hoppet av fordi han ikke klarte å henge med på studiet på grunn av hektisk samlingsplan.

Flere av utøverne har tatt utdanning etter at de la opp. Lise har tatt en bachelor, Sindre tok mastergrad som han startet på da han enda var aktiv, Mari har tatt autorisasjonskurs tilsvarende bachelor gjennom jobben hun fikk hos sponsor, Ingrid har tatt grunnfag, Kjetil tok en bachelor etter at han la opp og Håkon har tatt trenerkurs som gjør at han kan trene profesjonelle klubber i Norge.

Utøvernes erfaringer viser forskjellige ønsker knyttet til det å ville ta utdanning, men også en utvikling i tilrettelagte tilbud. Det kommer frem at praksisutdanninger som for eksempel sykepleie, barnehage eller lærerstudier var like vanskelige å kombinere for de som la opp på 90-tallet som for de som la opp etter 2010.

Kapittel 6: Veien ut av toppidretten

Å avslutte en idrettskarriere kan være utfordrende for toppidrettsutøvere. Taylor & Ogilvie (1994, s. 4) viser til fire hovedgrunner til at utøvere legger opp som er alder, oppsigelse, skade og fritt valg. Ved «utprøving» av disse fire hovedgrunnene på utøverne i utvalget, kom jeg frem til at den ikke dekker over de som har lagt opp av familierelaterte årsaker.

Dermed er det i denne sammenheng relevant å se til Moesch, Mayer & Elbe (2012) som i en studie gjort på 68 pensjonerte danske toppidrettsutøvere identifiserte ti forskjellige oppgitte grunner for karriereavbrudd. De ti grunnene som informantene deres oppga var: mangel på motivasjon, skade eller helseproblemer, familierelaterte årsaker, studie eller jobb, økonomiske grunner, idrettsmiljø, alder, ble ikke tatt ut til konkurranse, positiv dopingtest. Her var «familierelaterte grunner» blant de topp tre mest oppgitte grunnene. Studien viser også at kvinnelige utøvere oftere enn menn ender sine karrierer på grunn av familierelaterte årsaker (s.57). Disse tallene er kompatible med mitt utvalg hvor 3-4 la opp nettopp av familiære årsaker. Tre av disse var kvinner.

Det er vist at utøvere som planlegger for overgangen ut av idretten opplever en mindre stressende overgang (Young, Pearce, Kane & Pain, 2006, s. 477). North & Lavelle (2004, s.1) undersøkte britiske toppidrettsutøvere fordelt på 37 ulike idretter og fant at mange utøvere ikke engasjerer seg i planlegging av livet etter idretten, selv om de hadde tilgjengelige ressurser og programmer. Det er fort å tenke at det å ta utdanning eller å arbeide ved siden av idretten er distraherende for idrettsprestasjoner. Funnene til Lavalley (2019) viser at det heller er motsatt. I stedet for distraherende, er det å planlegge for neste karriere styrkende for idrettsprestasjoner. Han tok utgangspunkt i 632 australske rugbyspillere over tre sesonger for å undersøke sammenhengen mellom *pre-retirement planning* (studie- og karriereplanlegging) og idrettsprestasjoner. Han fant at de som planlegger for overgangen ut av idretten, som for eksempel tar utdanning samtidig med proffkarrieren, har lengre idrettskarrierer og er mer sannsynlig å bli tatt ut ved laguttak (s. 1-2). Også Jens Bundgaard (2018) som gjorde en undersøkelse av danske utøvere under RIO-OL, fant at de utøverne som også var studenter, presterte bedre.¹²

I dette delkapittelet er det utøvernes erfaringer knyttet til det å legge opp som toppidrettsutøver og starte en ny karriere som er i fokus. Som Elder (1985) poengterer må

¹² Denne studien ble presentert under en samling i Lillehammer med temaet «Talentutvikling i toppidretten» i 2018. Hentet fra: <https://www.dropbox.com/s/ggkb3cem8ge6ohx/Jens%20Bundgaard.pdf?dl=0#>

overganger i livsløpet ses i historisk kontekst hvor historiske hendelser og omgivelser tas i betraktning (s. 25). Som i kapittel 5 vil jeg derfor dele inn analysen etter kohort og undersøke hvilke likheter og forskjeller det er i erfaringene mellom utøverne som la opp på 90-tallet, 2000-tallet og etter 2010.

6.1 Å legge opp på 90-tallet – tilbake til idretten

90-tallet representerer, som vi har sett, starten på den profesjonelle idretten i Norge.¹³ For Kjetil og Ingrid, som la opp i denne perioden, var det flere strukturelle omstendigheter som har virket inn på deres erfaringer både i idrettskarrieren, men også i overgangen til livet etterpå. De hadde blant annet ikke noe støtteapparat rundt seg og idrettshverdagen deres var i stor grad basert på eget initiativ. Store deler av Kjetil sin karriere, der han drev med individuell idrett, var preget av egentrening og fravær av trenerteam. Det samme gjaldt for Ingrid hvis støtteapparat var noen familiemedlemmer. Begge var avhengig av gode resultater for å få støtte fra Olympiatoppen og for å få sponsorer.

Ingrid fikk ikke muligheten til å kombinere idrett og utdanning. Det ble etter hvert i tillegg vanskelig for Ingrid å kombinere det å være toppidrettsutøver med å være mamma. Det er når det er snakk om overgangen ut av idretten, og særlig grunnen til karriereavslutningen, at man kan peke på kjønnsulikhet i toppidretten.

6.1.1 Kjetil og Ingrid legger opp – fritt valg?

Overgangen til livet etter idretten var forventet av både Kjetil og Ingrid. Ingen av dem opplevde skader eller permittering. Kjetil la opp på grunn av manglende motivasjon, og Ingrid la opp av familierelaterte årsaker

Kjetil – direkte overgang fra idrett til jobb

Det er mens vi prater om utdanningsløpet at Kjetil legger ut om overgangsfasen fra idretten til livet etter:

«[...] jeg var ferdig med hovedfag høsten 95 og da visste jeg at jeg skulle satse inn mot OL og da visste jeg at det ble min siste, da var det slutt. Jeg hadde kjent litt på motivasjonsproblemer året før og jeg skul... i 95 skulle jeg [delta i] VM, jeg var valgt

¹³ Goksøyr (2008) mener at man skal være forsiktig med å stemple 90-tallet som toppidrettens opprinnelse, slik som et moderne globaliseringsperspektiv har en tendens til å gjøre (s. 146). Han trekker frem at spillere fra Norges første landslag i fotball allerede i 1908 reiste utenlands for å spille fotball. I denne sammenheng skal starten av toppidretten bety fra Prosjekt 88 ble opprettet, da dette var forløpet til at det ble lov å drive idrett profesjonelt.

ut til å kjøre VM, men da hoppet jeg av. Jeg hadde ikke motivasjon. Så kjente jeg at fader, jeg kan ikke slutte sånn her, så da bestemte jeg meg for å satse inn mot OL igjen. [...] kjørte OL og da var jeg helt sikker på at jeg var ferdig.»

Kjetil forteller om motivasjonsproblemer, men også et ønske om å avslutte karrieren på rett måte. Etter sitt siste OL reiste Kjetil rett hjem i jobb:

«[...] da fikk jeg vikariat faktisk i [særforbund], så jeg gikk rett fra OL, kom hjem fra OL, pakket flyttelasset og flyttet til [by] og begynte på jobb da to dager senere i [særforbund] som sånn [stilling]. Det var kanskje litt brått og hastig. Kjente det da jeg kom der at det, shit, dette var en veldig brå overgang altså, ja.»

Det kan virke som at selv om Kjetil la opp av egen vilje grunnet motivasjonsproblemer, var det ting ved overgangen som var utfordrende. Han startet raskt i en jobb med mye ansvar i eget særforbund. Denne jobbet krevde også at han flyttet, som ble et ekstra element av endring. Han husker flyttingen og det å starte rett i jobb som brått og hastig, men forteller senere at han ikke opplevde overgangen i sin helhet som særlig brå. På spørsmål hvordan det var å ta del i arbeidslivet svarer han:

«[...] jeg var ganske klar for å slutte. Med fasiten i hånden så skulle jeg kanskje sluttet et par år før. [...] jeg opplevde ikke den overgangen til, kall det det sivile, som veldig sånn slitsom. Det var litt slitsomt å komme hjem fra [OL] og pakke og reise til [by] neste dag og begynne å jobbe. Akkurat der kunne jeg kanskje hatt en måned der jeg liksom kunne lande litt. Det er en ting jeg merket, det at jeg gikk rett fra å være topputøver til å være fulltids, altså, på en måte ... også fikk vi barn ganske kjapt etter det igjen. Kanskje et år eller to der du ikke var topputøver og ikke hadde barn [...] Kanskje nyte litt det å ikke være utøver og sånt, ha litt frihet. [...] Det er mange som opplever den overgangen som brå, men jeg gjorde ikke det. Det var fordi jeg da bodde i [by] og hun bodde i [land] så vi drev og pendlet i helgene. Jeg var, etter arbeidstid hver dag, gikk ned på klubben og trente med de jeg hadde trent med tidligere sånt, så jeg var en del av miljøet.»

Kjetil hadde enda god kontakt i idrettsmiljøet sitt etter at han la opp, jobbet i særforbundet og brukte mye av tiden etter arbeid på idrettsklubben. Dette kan ha hjulpet ham i å takle overgangen ved at han enda hadde forankring i idrettsmiljøet. Når Kjetil forteller om andre utøvere som har slitt med overgangen er det det å *ha noe å gjøre* som er avgjørende for hvordan de takler det. I en tid med svært lite oppfølging fra støtteapparat, Olympiatoppen

eller andre veiledningstilbud var kanskje disse faktorene ekstra viktige. Oppsummerende kan man si at Kjetil mener at han taklet overgangen bra fordi han 1) sluttet av egen vilje, 2) gikk rett i jobb som fylte tomrommet for trening og konkurranser, 3) enda hadde kontakt med og brukte mye tid på idrettsklubben, 4) fikk barn ganske raskt etter at han la opp.

Kanskje kan det også ha noe å si at Kjetil har drevet med individuell idrett. Her forlater man ikke et lag og en garderobekultur. Som han selv sier:

«[...] som individuell utøver så, jeg var fortsatt en del av gjengen som trente, men du kan ikke som ... spiller du på Brann og du legger opp, kan du ikke komme på Brann-trening å være med de. Det går ikke. Så det kan jo være, og den, de snakker hele tiden om den garderobekulturen som man opplever, de mister ofte den, så jeg tror nok det kan være en brå overgang.»

Ingrid – overgang som prosess og manglende støtteapparat

Ingrid, som la opp i 1998 forteller om en overgangsprosess der hun prøvde å kombinere toppidrettsliv og morsrolle, og hvor det var lite som var lagt til rette for at dette skulle fungere. Hennes grunn for å legge opp var familierelaterte årsaker. Karriereavbruddet var forventet, men på ett vis uønsket. Hun forteller hva som gjorde at hun ikke fortsatte med idretten:

«[...] det var så mange omstendigheter rundt den gangen at ja, både at vi fikk unger og at ja, det var en litt sånn kamp den gangen om å få midler, egentlig litt sånn som det har vært i dag da, men. Hvert fall at det var ikke et apparat rundt oss som kunne hjelpe og løfte oss. Det måtte vi gjøre selv. Og som jenter, ja det er litt tøffere tror jeg. Vi hadde jo lyst på barn og jeg hadde jo [barn] på 2,5 år mens jeg satset 100%. Og når jeg fikk [barn] så ble det umulig å fortsette det type livet da [...]»

Det blir tydelig at Ingrid opplevde et skille mellom kvinner og menn og at hun opplevde det å ha barn samtidig med å være 100% toppidrettsutøver som utfordrende:

«[...] hadde vi fått fortsatt, hadde vi fått forholdene mer lagt til rette som det ble senere på 90-tallet så hadde vi kanskje fortsatt, jeg vet ikke. Umulig å si. Hadde ambisjoner helt til 1998, etter jeg fikk [barn], for da var vi med i et Olympiatoppenprogram som het Kvinneprosjektet. Der de ønsket å få kvinner til å være i idretten, bli i idretten til tross for at de velger å få familie. Det var helt i den spede starten på den æraen der, de prøvde å legge til rette for at jenter kunne få satse»

Her nevner Ingrid Kvinneprosjektet (1995-2000) som var det første av Olympiatoppens satsingsprosjekter som var rettet mot kvinner. Prosjektets formål var at 20% av ledere, trenere og støtteapparat i OL i Nagano i 1998 og Sydney i 2000 skulle være kvinner.

Kvinneprosjektet varte til 2000 og ifølge Olympiatoppen ble målet nådd, selv om ingen av landslagstrenerne under begge de olympiske lekene var kvinner (Tveito, 2017, s. 14).

Kvinneprosjektet skulle også øke andelen kvinnelige utøvere i toppidretten. Det ble ikke gjennomført noen evaluering av dette prosjektet, og frem til 2003 var det lite dokumentasjon på hvordan toppidretten gjennomførte kvinnerettet arbeid.

Jeg spør Ingrid om hun følte at noe manglet når hun var ferdig med idretten:

«[...] vi levde et ganske intenst liv de årene vi satset. 250 døgn med, egentlig fra [barn] var 4 måneder til h*n var 2,5 år så var vi, så reiste vi nesten konstant. Da var h*n med i bagasjen, h*n var med på turen eller så var h*n hjemme med [mann], mens jeg var og reiste. Så det var noen intense år med satsing. [...] når du lever kjempeintenst, men jeg var ferdig med OL i 96, så var jeg kanskje på en plass rent fysisk og psykisk der det var, ok, Ingrid, jeg vet ikke om dette er verdt det å farte rundt på denne måten. Også ble jeg jo gravid den høsten sant og da jeg fikk [barn] så var jeg egentlig ganske klar på at ok, dette kjennes feil for meg å la h*n på en måte bli med på det opplegget vi holdt på med da. Pluss at det var noen omstendigheter rundt det, altså med hele satsingen vår som gjorde at det ikke var så vanskelig å ta det valget. Men i ettertid [...].»

I det Ingrid sier «hadde vi fått forholdene mer lagt til rette [...] hadde vi kanskje fortsatt» kan man diskutere hvorvidt valget om å avslutte idrettskarrieren var av fri vilje. Hun beskriver en tid der man måtte velge bort ting hvis man ville satse på idretten. Etter oppfølgende kommentar fra intervjuer utdyper Ingrid hvordan det var å ha med barnet sitt på turneringer:

«Det er ganske merkelig når du ser tilbake på det. Men det er jo fordi vi på en måte de første ut, de første som gjorde det. Det var ikke noe mal på hvordan man skulle gjøre ting. Det var noen damer som jeg kjente på den tiden som hadde barn og drev med toppidrett, det kan ikke ha vært mange. [...] Så det var, og når vi reiste rundt på turneringer og de ser at jeg har med meg [barn] der så sperret alle opp øynene «hva i all verden?». Ha med seg en unge rundt på turneringer i hele verden, hva er det for noe? Det var bare en helt annen tid, det skjedde jo en veldig utvikling der [...].»

Etter at hun hadde fått sitt første barn gjorde Ingrid et forsøk på å fortsette med idretten.

Mangelen på støtteapparat gjorde det vanskelig å komme tilbake:

«Så prøvde jeg å komme tilbake, altså bidrag fra OLT til å ... prøvde alt jeg kunne å legge til rette og ville prøve å legge til rette, men jeg tror vi allerede var, at vi hadde kjent så mye på det stresset at vi var, eller hvert fall jeg var veldig sånn at jeg kan ikke gjøre dette her en gang til. Jeg kan ikke ha med meg to unger. Og da, på en måte, når støtteapparatet ikke er der så ble jo valget lett for meg og si at nei, jeg må stå av på denne stasjonen.»

I dag er Ingrid trener for et lag i verdenstoppen og hun har god innsikt i hvordan idrettshverdagen er for hennes utøvere hun forteller at det har skjedd en profesjonalisering av idretten hennes og at denne prosessen skjøyt fart etter at hun la opp. Dette kan speile den generelle profesjonaliseringen av idretten i Norge i tidsperioden. Hun nevner en milepæl som var viktig for utviklingen av hennes idrett og sier: «[...] det skjedde [opprettelsen av gymnaset] i [starten av 2000-tallet] og vi gav oss i 1998, så vi var akkurat på brinken der av to forskjellige æraer». Når det kommer til hvorvidt hun ble forberedt på livet etter idretten svarer hun i lignende ordlyd:

«Nei, igjen så var vi i den glipen med det nye som kom. Det vi var med på som jeg sier, vi var med på Kvinneprosjektet. Det var nok et forsøk på å hjelpe spesielt jenter da til å kunne drive toppidrettssatsing, samtidig som du kanskje ville ha familie og utdanning. Det var helt i den startgropen der. Ting har heldigvis endret seg til det bedre akkurat på det punktet der. Jeg synes det er kjempeviktig for alle utøvere, om du er jente eller gutt. Uansett om du er jente eller gutt, at du har muligheten til å kunne spille på to hester. Du må ha med deg det andre livet og ikke bare toppidrettslivet. For det er krevende og til dels ensomt. [...] Men jeg synes jeg ser en tendens, eller jeg håper det er en tendens som beveger seg mot at du kan velge begge deler.»

Ingrid og laget hennes ble altså ikke forberedt på livet som kom etter idretten. Etter at Ingrid la opp har det skjedd mye når det kommer til støtte for utøvere som ønsker å kombinere idrettskarrieren med utdanning eller arbeid, og for utøvere som vil gi seg med idrett og starte nye karrierer. Som nevnt har det siden 2011 vært nedfelt og satt på agendaen at toppidrettsutøvere skal få et helhetlig idretts- og utdanningstilbud (NIF, 2011-2015, s. 11). Det er siden 90-tallet kommet mer forskning og kunnskap om overgangen fra idrettskarriere til livet etter, og mulighetene for å kombinere idretten med utdanning/jobb har blitt bedre.

6.1.2 Livet etter – tilbake i idretten

Begge utøverne i 90-tallskohorten har endt opp tilbake i idretten. Ingrid sitt senere yrkesliv er preget av hennes brennende interesse for trenerrollen. For henne sitter det godt i minnet at hun ikke fikk muligheten til å kombinere utdanning og satsing. Ingrid har jobbet flere år med barn, og kan i dag kalle seg profftrener og gründer.

Kjetil fikk kombinert idrettskarrieren med utdanning, og var ferdig en hovedoppgave da han la opp. Han skiftet interessefelt etter ett år som ansatt i eget særforbund, og tok så en bachelor i et annet fag. Livet deres etter at idrettsutstyret var lagt på hylla viser flere karriereavbrudd og endrede retninger som har endt tilbake til idretten.

Kjetil – kontinuitet, men kortsiktighet og avbrudd

Etter at Kjetil la opp gikk han som sagt rett i jobb, bare et par dager etter sin siste internasjonale konkurranse. Etter ett år i denne jobben startet han på en ny utdanning som resulterte i en lukrativ jobb. Han forteller om veien videre:

«[...] det var et studium som var veldig attraktivt den gangen [...] Jeg fikk jobb før jeg var ferdig med studiet. Men IT-boblen sprakk som sagt 1,5 år etterpå og [...] også gikk det 1 år også mistet, tror jeg, nesten alle vi som jobbet IT altså konsultentselskapet, mistet jobben. [...] Vi fikk lønn i 3 måneder til, men vi hadde ingenting å gjøre så det var bare ... så det var kjipt, det var en dårlig følelse husker jeg.»

Etter å ha blitt rammet av den sprukne IT-boblen, ble Kjetil arbeidsledig. Han fikk noen landslagsoppdrag fra særforbundet sitt, og utenom disse oppdragene var han arbeidsledig i underkant av ett år. «Så begynte jeg da i [starten av 2000-tallet] i en 100 % stilling i [særforbund].»

Selv om Kjetil husker det å bli arbeidsledig som en kjip hendelse så er han glad for at det gikk som det gikk i dag: «Hadde jeg ikke mistet jobben i [år] så hadde jeg sikkert vært en eller annen utvikler i dag, og jeg er veldig glad for at jeg ikke er det».

På spørsmål om idrettskarrieren har vært en ressurs i arbeidslivet sier Kjetil:

«[...] det har jo gitt meg utrolig mye. Det er jo litt av min identitet i og med at jeg har jobbet med det i ettertid og mange av kontaktene jeg fikk som utøver har jeg brukt i mitt arbeidsliv etterpå. Når jeg var [stilling i særforbund] for eksempel, det er klart at jeg kjente mange av de internasjonale, trenere og utøvere fra andre nasjoner, det var

kjempenyttig for meg [...] det at jeg har vært utøver på høyt nivå og det er derfor jeg har fått min jobb i dag. Jeg er veldig glad for at jeg ikke sitter foran en pc, IT, programmerer, som det så ut til da jeg bodde i [by].»

Som for de andre utøverne som har endt opp i idrettsrelaterte yrker, har nettverket fra idrettskarrieren vært en ressurs for Kjetil. Etter perioden som arbeidsledig har Kjetil siden starten av 2000-tallet jobbet i idretten, enten i eget særforbund eller i andre stillinger tilknyttet toppidrett. Han er enda engasjert i idrettsmiljøet og alle barna hans har arvet interessen for samme idrett.

Ingrid – savn etter muligheter, gründervirksomhet og trenerrolle

Etter at Ingrid la opp har hun tatt noe utdanning, arbeidet med barn og startet eget selskap. På samme måte som Kjetil, så havnet også Ingrid tilbake i idretten. Hun er engasjert i idretten som trener for flere lag og som trener på internasjonalt nivå:

«[...] har jo aldri kommet oss ut av den [idretts]bobla og det ser ut som om vi kommer til å være der ganske lenge enda fordi alle våre unger har lyst til å holde på med [idretten], så, så lenge de er engasjerte i den idretten så er jo sannsynligheten stor for at vi og er det på et eller annet nivå.»

Ingrid eier også et firma som leverer utstyr relatert til idretten hun har drevet med. Hun er altså engasjert i barnas idrettsaktivitet, men også i idrett i forretningsammenheng. Trenerrollen hennes for profesjonelle utøvere gir henne fortsatt følelsen av å være toppidrettsutøver:

«[...] Så det, så der får du følelsen av å drive toppidrett igjen, sant, du får jo det der konkurransemomentet med inn i det og du er litt tilbake i den driven som du har når du konkurrerer på toppnivå. Så du kjenner igjen den følelsen av det det er å være i et sånt miljø. Bare på en annen side av det. Jeg synes jo det er like gøy i dag med [idretten], det er jo, kjempegøy.»

Ingrid la opp som 27-åring. På grunn av at hun fikk familie og at ting ikke ble tilrettelagt uttrykker hun at det var «lett å stoppe». Det var først senere at savnet dukket opp:

«[...] Det er vondt å gi seg som 27-åring når du driver med den idretten der. Men jeg kan ikke si at jeg angrer på det, det eneste jeg tenker er det her med ... som sitter best i minnet er det at jeg ikke fikk muligheten til å kunne kombinere utdanning og satsing den gangen. [...]»

Som hørt fra Ingrid ble hun veldig skuffet av at hun ikke fikk mulighet til å kombinere satsing og utdanning: «[...] jeg angret litt på at jeg ikke fullførte en utdanning slik at jeg ikke trengte å gjøre det etterpå.». Hun tok to års utdanning etter hun la opp. Dette var på eget initiativ og ikke på et universitet poengterer hun:

«[...] så jeg brukte det, jeg jobbet som [yrke] en del etter det, året frem til jeg fikk [barn]. Og har jobbet i skolen i mange, mange år. Både i assistentstillinger og i, ja ... men bare i prosentstillinger. Aldri jobbet i en 100 % stilling som ikke har vært mitt eget. Hadde jo butikk i noen år. Så jeg startet mitt eget lille firma.»

Etter perioden som butikkeier havnet Ingrid tilbake i idretten hvor hun har vært siden, som trener, som forretningskvinne og som idrettsforelder.

6.2 Å legge opp på 2000-tallet – gründerne

Plassert i idrettshistorisk kontekst var Lise og Håkon aktive og la opp i en senere fase i profesjonaliseringen av toppidretten. Å være toppidrettsutøver var for dem en yrkestittel etter 1990, da det var tillatt¹⁴. Med denne tillatelsen er det forståelig at utøverne satset alle sine kort på idrettskarrieren. Utøverne i 2000-tallskohorten har dette til felles, og de har i liten grad tatt utdanning eller jobbet parallelt med idretten. Begge to kan kalle seg gründere.

6.2.1 Håkon og Lise legger opp – 90-tallskohorten i ny drakt?

Lise og Håkon sine grunner for å legge opp var forskjellige. For Håkon var grunnen til at han la opp en blanding av at han følte at han «var på vei ned, kroppslig» og familieetablering. Lise la opp av samme årsaker som Ingrid; det var vanskelig å kombinere toppidrettslivet og morsrollen, og det var lite tilrettelagt for det.

Håkon legger opp – Sliten kropp og familieetablering

Håkon bekrefter at overgangen var planlagt, men sier at han egentlig hadde planlagt å legge opp et år før han gjorde det. Gjennom media ble han overtalt til å fortsette en sesong til. På oppfølgende spørsmål om det var familie som var hovedårsaken til hans karriereavbrudd svarer Håkon:

«Familie og at jeg følte det var rett. Jeg var på vei ned kroppslig, følte jeg. Hadde jeg visst det jeg vet i dag om yoga og andre typer sånne ting, så kunne jeg nok holdt på

¹⁴ Betaling av idrettsutøvere skjedde lenge «under bordet», og det var ikke før i 1984 at Fotballtinget åpnet for «non-amatører» i norsk fotball. En «non-amatør» kunne tjene så mye penger som forbundet synes var passende, men utøveren måtte fortsatt ha arbeid utenfor fotballen som sin hovedaktivitet (Goksøy, 2008, s. 150).

lengre. Men akkurat der følte jeg at kroppen var veldig sliten [...] så, det var vel for meg rett å slutte der, og da følte jeg at jeg gikk ut på topp og liksom folk huska meg for den jeg var og ikke den dårlige jeg var på slutten som skulle tyne ut de siste ... Jeg tror det var veldig rett av meg å gi meg da.»

Håkons overgang kan beskrives som en forventet og planlagt overgang av fri vilje og med familierelaterte grunner. Hovedgrunnen ser imidlertid ut til å være sliten kropp. Håkon gav seg da han var 34 år, over gjennomsnittet i utvalget på 31 år. Han er den eneste av mennene i utvalget som peker på foreldrerollen som delvis grunn for karriereavbruddet. Håkon forteller om hvordan han opplevde det å fysisk forlate klubben og idretten:

«Jeg hadde jo planlagt det, for jeg hadde jo startet firma og visste hvor jeg skulle jobbe. Visste at når jeg gikk ut av [lokalene] så gikk jeg inn på det kontoret. Så alt var jo planlagt, men jeg husker akkurat det der, siste dagen jeg gikk ifra [klubben], det var, da var det tårer i øynene og liksom da gikk det opp for meg at jeg ikke skulle være der. Det har jo liksom vært 13 år av livet ditt, så det ... Det var jo veldig spesielt.»

Det Håkon fant utfordrende med å legge opp handlet mye om fellesskap og at han var vant til å ha et stort støtteapparat rundt seg:

[...] du var en del av et fellesskap, nå var du plutselig alene. Du var alltid tatt vare på. Maten kom alltid, skulle du klippe deg så var det bare å gå der til ... skulle du reise var flybilletten bestilt sant, hotellet var booka, alt. Du gikk bare, fulgte strømmen og alt var lagt til rette for deg. Eh, nå var det plutselig, nå var du alene.»

Det er tydelig at Håkon, som flere av de andre utøverne, ikke fikk noe veiledning, forberedelse eller oppfølging knyttet til overgangen. Han erfarte å stå alene når han var ferdig som utøver og forteller:

«Nei, det er jo en veldig kynisk bransje [...] det er ingen, klubben har ingen ansvar eller nettverk til å ta vare på deg hvis karrieren blir ødelagt, da er du overlatt til deg selv. Det har kommet bedre etter NISO, alt dette opprettet. Så det har kommet bedre ordninger og helt på slutten av min karriere så var det begynt at du kunne sette av litt av bruttolønnen til pensjon, fremtidig pensjon til å ta ut senere. Det er en veldig god ordning som gjør at du ikke står på bar bakke når karrieren er ferdig.»

Siden Håkon la opp i 2003 og frem til i dag har NISO fremkjempet flere ordninger for toppidrettsutøvere, da spesielt for lagidrettene. Blant annet studieavtaler med ulike

utdanningsinstitusjoner, yrkesforsikring, endring i standardkontrakter, styrking av oppsigelsesvern, tilrettelegging for utdanning med mer. Mye har skjedd for lagetøvere siden NISO ble opprettet i 1995¹⁵ (NISO, 2020a; NISO, 2020b; NISO, 2020c).

Lise legger opp – presset ut av idretten

Lise, som drev med individuell idrett, forteller om et karriereavbrudd som ikke var planlagt. På samme måte som Ingrid i 90-tallskohorten skyldtes hennes avslutning på idretten at hun ikke fikk kombinert morsrollen med idretten. Det er tydelig at idrettsmiljøet hun var i ikke hadde noen ordninger eller tilbud for at dette skulle være mulig. Hennes overgang kan beskrives som uforventet og med grunn i familierelaterte forhold. På spørsmål om hun hadde planlagt å legge opp svarer Lise:

«Eh, nei jeg hadde vel egentlig ikke det. Det var vel, det er litt sånn veldig ... på min tid så var det veldig mannsdominert på ledersiden, uten at det er noe kjempenegativt i seg selv, men da jeg fikk [barn], så hadde jeg jo den aller beste sesongen min rett etterpå også gikk jeg på en kjempesmell fordi totalbelastningen ble for stor året etterpå. Jeg hadde, altså [barnet] var to år. Og da [deltok jeg i] VM også stoppet legen meg og sendte meg hjem igjen. Men så bestemte jeg meg da for å satse frem mot OL, og da var det mange som, i og med at jeg hadde hatt den smellen da, så mente de at jeg burde reise på konkurranser og OL og forberedelser til OL uten [barnet]. Og det betydde fem uker uten h*n. Jeg var jo ikke, var liksom OK, får gjøre det da for å bli best mulig til OL, jeg turte ikke annet. Og det var jo bare et ... jeg savnet h*n så fælt hele tiden, sånn at da jeg kom i mål på siste løpet, så bestemte jeg meg for aldri mer. Da fikk det på samvittigheten min ovenfor [barnet]. Så sånn sett var jeg ikke forberedt fordi at jeg bestemte meg etter at jeg gikk i mål på et løp liksom. [...] Det var ingen som hadde snakket med meg om hva jeg møtte, det var ingen som fortalte meg hvor tøft det var å legge opp.»

Dette intervjuutdraget gir et bilde på det også Ingrid følte på, manglende forståelse og manglende støtte knyttet til det å kombinere morsrollen og toppidrettsrollen. Lise nevner en mannsdominert ledelse, så kanskje man kan peke på et særforbund med lite fokus på likestilling. Dette var også på en tid der det - siden Kvinneprosjektet ble lagt ned i 1995 - hadde vært lite fokus på likestillingsarbeid som var innlemmet i NIFs alminnelige virksomhet.

¹⁵ Disse ordningene gjelder i hovedsak håndball, fotball og ishockey. De fleste individuelle utøvere nyter ikke godt av.

I tiden etter Lise la opp ble det satt i gang flere kvinneprosjekter, spesielt i regi av særforbundene ¹⁶.

6.2.2 Livet etter – sterk idrettsidentitet

Lise og Håkon har begge satt egne ideer i praksis og kan kalles gründere. Til felles hadde de at de trengte å erstatte spenning og action fra konkurranser med noe som ga tilsvarende «rush». Idrettene 2000-tallskohorten har drevet med er idretter som har vært svært populære og store publikumsmasser har fulgt med på deres prestasjoner.

Mens Lise har hatt en deltidsjobb ved siden av sin selvstendige næringsdrift, har Håkon ved siden av arbeidet blitt trener på divisjonsnivå. Nettverket fra idrettskarrieren har vært viktig for Håkon da det var gjennom nettverket sitt han fikk jobben som han startet i rett etter at han la opp. Videre ser han for seg en fremtid der han jobber lønnet med idretten igjen. Som 90-tallkohorten fikk ikke Lise og Håkon noe oppfølging etter at de la opp.

Lise – Å fylle et tomrom - «Jeg trengte litt spenning og action»

Dagene og ukene etter at Lise la opp var preget av mye oppmerksomhet og lite oppfølging. Hun forteller om hvordan hverdagen endret seg etter at medietrykket roet seg:

«I starten gikk det veldig fint. Som jeg sa så fikk jeg jo to [barn] til og da er du jo veldig opptatt og det var, hadde jo egentlig følelsen av at jeg hadde alt jeg hadde ønsket meg, sant. Og du har liksom ikke lov å klage, følte du selv, du må bare ... ja. Du føler deg egentlig heldig, samtidig som du har et enormt tomrom som du ikke får fylt.»

Det at hun fikk barn ser ut til å ha «lettet» overgangen for henne og har virket distraherende på tomrommet hun senere skulle kjenne på. Tomrommet fylte hun etter hvert da hun var med på å starte et selskap:

«Jeg var jo ikke alene om det, vi var mange flere, det var kanskje jeg som fremmet det lengst mulig, men så ble jeg med til slutt, egentlig når ungene var store. Jeg følte at jeg manglet, jeg visste ikke hva jeg skulle fylle det tomrommet med. Jeg trengte litt spenning og action. Så da ble jeg egentlig med på det prosjektet»

¹⁶ Se Fasting, K., Sand, T., Sisjord, M, K. & Borch, T. B. (2008) for eksempler på tiltak/prosjekter.

På oppfølgende kommentar om at det gjerne er spenningen fra idretten man søker etterpå, sammenligner Lise denne spenningen med rus:

«Ja, jeg tror det, det er en rus. Du, du kan sammenligne det med rus. Jeg tror det er vanskelig å, det er nesten litt vanskelig å sette ord på det fordi at når du er oppi den situasjonen og har det så er det det eneste du har lyst å bli kvitt, men når du ikke har det så er det det eneste du har lyst å ha. Så egentlig burde vi lagt inn på avvenning hele gjengen *latter*»

Lise startet i en kommunal jobb ved siden av selskapet hun var med å bygge opp. Hun tok ikke noe utdanning, men har «brukt den erfaringen jeg har, for jeg er i lag med fagfolk når jeg er på jobb, så jeg er jo del av et team.». Det er når vi snakker om idrettskarrieren som en ressurs i arbeidslivet at hun forteller om utdanningen hun har tatt i ettertid:

«[...] for meg tok det ekstra lang tid fordi at jeg fikk jo to unger som liksom måtte ... jeg måtte komme litt ovenpå før jeg kunne begynne å fokusere på andre ting enn de. Og, men når det skjedde ... så tok jeg jo [utdanning] på [utdanningsinstitusjon] i voksen alder, er vel 3 år siden. Og det var vel da jeg kjente hvor mye jeg egentlig kunne fra idretten og hvor mye jeg kjente meg igjen i. Og da fikk jeg litt teoretisk på det, og da blir du litt tryggere og tør å bruke det bedre.»

Mye forskning på atletisk pensjonering og dets konsekvenser har vist at utøvere som avslutter karrierene sine møter utfordringer knyttet til identitet, emosjonelle utfordringer, endring i selvtillit og tilfredshet (Moesch et al., 2012)¹⁷. Lise har erfaringer med noen av de nevnte utfordringene. Kanskje dette kan skyldes at hennes karriereavbrudd ikke var planlagt. Jeg spør henne om hun fikk bruk for nettverket sitt fra idrettskarrieren i arbeidslivet:

«Nei, det synes jeg egentlig ikke, men det er kanskje min egen feil fordi jeg egentlig er litt sånn falsk beskjeden. Jeg turte liksom ikke helt å bruke og vise hvem jeg var og hva jeg var god for, eh, fordi jeg var for usikker. Jeg visste ikke helt, jeg følte ikke at jeg kunne noe og det tror jeg har litt med denne, at du plutselig er vant med å få masse anerkjennelse og plutselig får du ingenting. Og da mister du litt det der selvbildet ditt. Kanskje ikke selvtilliten, men selvbildet detter litt.»

¹⁷ De viser til Brewer, Van Raalte & Linder (1993) sin studie hvor utøvere beskrev identitetskriser, Wyllemann, De Knop, Menkehorst, Theeboom & Annerel (1993) som fikk beskrivelser av tap av selververd, Alfermann & Gross (1997) som fikk beskrivelser av emosjonelle utfordringer og Werthner & Orlick (1986) med sine funn knyttet til selvtillit og selvtilfredshet.

Det som ble en tydelig ressurs for Lise, var hennes navn og profil som satte sitt preg på hennes gründervirksomhet.

Håkon – jobb gjennom sponsor, nettverk og et stadig idrettsengasjement

For Håkon var det planlagt at han skulle legge opp. Grunnen var en sliten kropp og familierelaterte forhold. Han nevner tapet av fellesskap som en utfordring med å slutte, og at han i sin karriere var vant til et stort støtteapparat som ordnet det meste.

Hans nye yrkeskarriere startet raskt etter at idrettskarrieren tok slutt. Gjennom nettverket han hadde fått som idrettsutøver fikk han jobb, og gikk dermed rett i arbeid når han la opp:

«[...] jeg kaller meg egentlig gründer da. Karrieren min i [idretten] varte til jeg var nesten 34 år, men det siste året før jeg var ferdig så kom jeg i kontakt med noen som driver innen [bransje]. [...] han var styreformann i [klubb]. Så de tok egentlig kontakt med meg om jeg kunne tenke meg å komme der [som idrettsutøver] på slutten av karrieren min. Men da hadde jeg allerede fått barn og etablert med familie så jeg, vi, det var det rette tidspunktet for meg å gi meg. Så da endte det opp med at jeg startet firma sammen med dem, og drev innenfor [bransje] da. [...] og blitt deleier og eier av mange andre forskjellige virksomheter underveis da.»

For Håkon gjorde den nye jobben hans overgangen lettere. Som Lise også nevnte etterlot idrettskarrieren seg et tomrom der hvor konkurranse, spenning og action hadde vært. På spørsmål om han fikk bruk for egenskapene sine fra idrettskarrieren i arbeidslivet, svarer Håkon:

«[...] jeg tror jeg brukte mye av konkurranseinstinktet mitt og den der passionen til å få til ting i arbeidslivet. Og jeg kjente jo at når jeg begynte i det firmaet så var det om å gjøre å selge ***** til kunder [...] og jeg kjente jo den tilfredsstillende av å skrive en [kontrakt] eller få solgt ***** eller sånn, den, det var litt av den samme som å vinne en [kamp]. Jeg jaktet jo på det hele tiden. Overgangen var egentlig ganske grei, sånn sett i forhold til det yrke jeg valgte å gå inn i.»

Håkon er enda engasjert i idretten og har et ønske om å skifte karrierespor i fremtiden og kanskje gå tilbake i idretten:

«[...] så nå har jeg liksom sagt at nå skal jeg prøve å komme tilbake igjen i profesjonell [idrett] og kanskje begynne å få lønn av det igjen ... i fremtiden da, at det kan være det jeg kan leve av. Fordi lidenskapen og lysten har alltid vært der, men

ansvar for å følge opp egne unger og den biten der har vært viktig for meg. At jeg ikke gikk rett fra profesjonell [idrett] selv og rett inn i et treneryrke. Da hadde liksom hele familien blitt satt på sidelinjen hele tiden.»

6.3 Å legge opp etter 2010 – bedre forberedt?

Det er tydelig at kunnskapen om det å være toppidrettsutøver har blitt bedre siden 90- og 2000-tallet. Allerede fra tidsperioden rundt Prosjekt 88 ble begrepet om *helhetsutøveren* innført,¹⁸ men norsk toppidrettshistorie og beretninger fra 90-talls- og 2000-tallskohorten vitner om at dette ikke har blitt satt på agendaen før i senere tid. Som vi har sett har både Sindre og Mari opplevd å måtte velge mellom utdanning og idrett på et tidspunkt i karrieren sin, men i forbindelse med at de la opp snakker de om spillerorganisasjoner, tilrettelegging og kurstilbud knyttet til det å kombinere idrettskarrieren med for eksempel utdanning eller arbeid.

6.3.1 Mari og Sindre legger opp – planlagt og ønsket

Overgangen til livet etter idretten var forventet og planlagt for både Sindre og Mari. Mari la opp da hun ble gravid og Sindre la opp på grunn av en skade. De var begge godt forberedt, og hadde jobber eller studier å gå til da de var ferdige.

Mari - «ringen var sluttet»

For Mari var det familierelaterte årsaker som gjorde at hun la opp, samme kategori som Ingrid, Lise og delvis Håkon. Til forskjell fra Lise og Ingrid kjente Mari seg ferdig med idretten, og hadde ikke et ønske om å fortsette. Hun forteller om hva som gjorde at hun gav seg:

«Jeg ble gravid og jeg ville flytte hjem til familien da, da det var første gang. Da var jeg 30 og følte at jeg var ganske ferdig, jeg hadde ikke noe særlig motivasjon. Ble gravid ganske tidlig i en sesong [...] så flyttet jeg tilbake til [by] fra [by] også fikk jeg vel litt motivasjon igjen etter at h*n var født, så når h*n var seks måneder så begynte jeg å trene igjen. Da spilte jeg der nesten til 2016. Da ble jeg gravid igjen, da var jeg ferdig. [...] Da var ikke planen å komme tilbake».

Oppfølgende spør jeg henne hvordan hun opplevde å legge opp:

¹⁸ Ifølge Rimeslåttén & Rimejorde (2019) ble begrepet om helhetsmennesket, eller 24-timersutøveren innført med Prosjekt 88. Dette er et begrep om å utvikle hele utøveren, og dermed ha fokus på flere aspekter ved utøverens liv enn utelukkende idretten.

«Jeg følte egentlig at det var veldig ... ringen var sluttet. Så flyttet jeg hjem og hadde ikke flere ambisjoner. Hadde vunnet ganske mye, oppnådd de målene jeg hadde, ja. Så jeg følte meg egentlig ganske ferdig.»

Mari sa seg altså ferdig med idretten da hun ble gravid for andre gang. Til forskjell fra Lise og Ingrid var det ikke uønsket å legge opp, og hun følte at hun hadde nådd målene sine. Hun snakker ikke noe om vanskeligheter med å kombinere toppidrett og morsrolle, som kanskje er en indikator på at det er lettere for dagens utøvere å komme tilbake til idretten etter et svangerskap. På spørsmål om hun synes noe har vært utfordrende etter idretten så svarer hun: «Nei, altså jeg angrer litt på at jeg ikke fullførte en utdanning slik at jeg ikke trengte å gjøre det etterpå.»

Sindre – «pilene pekte feil vei»

Sindre sitt karriereavbrudd var planlagt og et valg som ble tatt grunnet en skade:

«[...] når du bikker 30 og begynner å spille færre kamper ser du litt hvilken vei det går og skadene kommer litt hyppigere, men jeg tror alle toppidrettsutøvere er skrudd sammen sånn at man er liksom innstilt på å gjøre det bedre neste uke enn det man gjorde det denne uka her. [...] det å ta et steg tilbake og si at når bør jeg gi meg, det sitter veldig langt inne for alle toppidrettsutøvere. Det er jo derfor, tror jeg ofte, man holder på gjerne litt for lenge slik at det ofte er en skade som gjør at man gir seg. Det er jo ikke sunt i lengden og det kommer et langt liv etter idretten også. Så, og det var for så vidt mitt tilfelle også, en [skade] som gjorde at ja, eller i hvert fall som ble såpass pregende at pilene pekte feil vei. Da var det egentlig bare å trekke seg unna til slutt.»

Ut ifra det han forteller ser det ut til at Sindre var godt forberedt på livet som kom etter idretten. Jeg spør om han har snakket med andre utøvere som har lagt opp, og han nevner et tilbud han har benyttet seg av:

«Ja det har jeg. Det var litt sånn i det Idrettens Karrieresenter, det var jo litt en del av det som var fint med det da. Da husker jeg at vi samles 18-20 utøvere som holdt på eller akkurat hadde lagt opp og utvekslet litt erfaringer om dette her [...] Det var litt samme type utfordringer som jeg tror ofte er litt sånn, kan være litt vanskelig å få innblikk i da. For jeg tror det er lett å stå utenfor idretten å tenke at det er vel bare å søke en ny jobb også er du der. Men det er ikke så enkelt, det er det ikke.»

Sindre reflekterer over det å legge opp, og sammenligner det med å nå pensjonsalder:

«[...] klubben er vekke og dette er en sånn opplevelse som jeg tipper ... du er jo egentlig pensjonist, det er jo det som er litt spennende. Det mange opplever når de er 67 [...] da har du jobbet en plass i 20-30 år kanskje, også plutselig skal du levere inn nøkkelkortet ditt og jobbtelefonen din er borte og epostkontoen din er borte og på en måte alt det som hører med det livet ... da er det bare deg. Og det er en veldig stor overgang når du er 67 også tror jeg det er en akkurat like stor overgang når du er 35 fordi det er et yrkesliv som forsvinner og en veldig stor del av identiteten er knyttet opp mot yrkeslivet [...]»

6.3.2 Livet etter – forberedelser og nettverk

Livet etter idretten så noe annerledes ut for 2010-tallskohorten. Mari gikk rett i jobb og jobbet seg oppover i samme bedrift som hun startet i. Sindre har vært innom andre yrkesretninger men har endt opp i et idrettsrelatert yrke. Når det gjelder utdanning fullførte Sindre hovedfag etter at han la opp, mens Mari tok en internutdanning i regi av arbeidsplassen sin. Det som skiller Sindre og Mari fra de andre utøverne er at de opplevde en form for forberedelse eller oppfølging.

Sindre – en tilpasningsprosess

Sindre var forberedt på livet etter idrettskarrieren. Han har benyttet seg av tilbud hos Idrettens Karrieresenter og tok utdanning parallelt med idretten da han var aktiv. På spørsmål om hvordan det var å tilpasse seg en ny arbeidshverdag sier han:

«Jeg var ganske heldig [...] jeg havnet fort inni et sånt halvtidsstudium og halvtidsjobb. Jeg var heldig i den forstand at jeg kom meg fort over i et løp som gjorde at hverdagene [...] det var hektisk nok og nok å gjøre. Og stimulerende å holde på med da. Så i mitt tilfelle så var det sånn at jeg husker første halvåret som bare deilig liksom. Det å kunne ta helgefri, kunne gjøre akkurat det du vil, det trengte jeg da.»

Sindre beskriver altså tiden etter at han la opp som deilig og noe han trengte. Det var ikke før senere at han kjente på savnet:

«[...] også begynte på en måte savnet etter søndagene å komme da. Merka liksom at nå var det en ny tilværelse der det ikke, det rusket som kom hver kamp, det var borte. Så ja, det savner jeg jo, så ærlig skal jeg være. Det trøkket og det livet og den energien som var i de greiene der, det finner du ikke igjen så mange andre plasser nei.»

«Trøkket» han snakker om har vi hørt fra de andre utøverne også. Kanskje det er dette savnet som lokker utøvere tilbake i idrettssfæren. Som Håkon, Ingrid og Kjetil har Sindre endt opp tilbake i idretten. Han var innom en annen bransje før han snudde om og fikk jobb i en idrettsorganisasjon. I arbeidslivet har han fått bruk for sine erfaringer fra tiden som aktiv utøver og sier:

«Som lagutøver tror jeg det har gitt meg veldig mye. Du har lært deg å fungere i lag med folk fra alle hjørner av verden, alle kulturer og språk og alle holdninger og innstillinger og hva det måtte være, jeg tror det er en veldig styrke. Det å måtte prestere på et høyt nivå i et sånt miljø, det tror jeg er gull verdt. Har også fått med mye av det som går på disiplin. [...] Disiplinene er skyhøy i toppidretten. [...] og jeg tenker alle de tingene der gjør en til, eller er bra å ta med inn i arbeidslivet da. [...] om du har 5 år eller 15 år som toppidrettsutøver så tar du med deg mye av det samme tror jeg. Men, absolutt. Det tok meg to år å lære meg å sitte i ro ved en pult liksom.»

Sindre er ikke engasjert i idretten sin annet enn gjennom sin idrettsrelaterte jobb

Mari – Stabil arbeidssituasjon og nettverk som ressurs

Siden hun la opp i 2013 har Mari jobbet i samme bedrift og har steget i gradene. Noe som skiller Mari fra de andre er at hun ikke uttrykker et savn eller rastløshet, som de andre i utvalget har snakket om. På spørsmål om hun har fått noen nye interesser sier hun:

«Nei, egentlig ikke. De aller fleste som driver med idrett liker jo òg sånn jobb der de ikke sitter stille, men jeg er litt motsatt. Jeg elsker å sitte stille, trykke tall og sjekke at alt er etter lover og regler, men det tror jeg ikke så mange idrettsutøvere er [...]»

Håkon i 2000-tallskohorten nevner hvor verdifulle toppidrettsutøveres nettverk er, og at folk er misunnelig. For Mari har nettverket hennes betydd mye for jobben hun har i dag:

«Altså, det var nettverket som skaffet meg den jobben, så jeg har fått bruk for det på den måten, men ikke noe utenom det egentlig. Det kan være fordeler og ulemper med å ha et kjent navn, semi-kjent navn holdt jeg på å si. Sånn som siste, når jeg fikk den nye jobben så var det mye på bakgrunn av min idrettskarriere da, som gav meg den. [...]»

I likhet med Sindre nevner Mari spillerforeningen (NISO) og Idrettens Karrieresenter når hun blir spurt om hun fikk oppfølging. Hun nevner ikke noe om oppfølging fra Olympiatoppen,

særforbund eller klubb og sier at oppfølgingen fra spillerorganisasjonen var det eneste oppfølgingen hun fikk:

«[...] spillerforeningen, de synes jeg har vært flinke til å følge opp. Ikke sånn direkte på meg, med de sender ofte ut mailer om at «husk å tenk på karrieren din etterpå», de har et sånn nett ... karrieresenter til å hjelpe idrettsutøvere som synes at ting er vanskelig etter de har sluttet. Hadde jeg ikke hatt den jobben jeg har nå, eller fått den muligheten som jeg fikk, så hadde jeg nok tatt kontakt med de tenker jeg.»

Jeg spør henne hva hun tror andre utøvere kan se på som utfordrende med å legge opp:

«Jeg tror for eksempel de som ikke har tatt utdanning, de har jo og veldig ofte høy status som altså at de har en gang vært de mest profilerte spillerne som gjør at, og veldig mange er interessert i å ansette de gjennom en slags, ikke reklameplakat så, men de kan fort få jobber på den måten. Det gjelder jo ikke alle å ha noe å falle tilbake på. Du merker jo at hvis du står uten utdanning så må man på en måte gjøre, man føler på en måte at man må gjøre en ekstra innsats for å motbevise at ok, jeg er ikke utdannet, men jeg har hodet til å gjøre det.»

Mari peker her på at utøvere kan bruke sitt navn og sin profil som en ressurs, og at det kan være utfordrende å møte livet etter idretten uten utdanning. Dette gjelder også for henne selv. Jeg spør henne om det var noe hun synes var utfordrende med å slutte:

«Nei altså, jeg angrer litt på at jeg ikke fullførte en utdanning slik at jeg ikke trengte å gjøre det etterpå.»

6.4 Sammenligning

Denne delen av analysen har tatt for seg utøvernes erfaringer knyttet til det å legge opp og tiden etter. Erfaringene i de ulike kohortene har likheter, men er også svært forskjellige. Det som peker seg ut, er hvor tydelig toppidrettshistorien er befestet i utøvernes fortellinger.

Ettersom toppidretten har utviklet seg mer og mer har det blitt satt større fokus på helhetsutøveren, og det er tydelig at de som la opp på 90-tallet hadde langt færre ressurser i sammenligning med både 2000- og 2010-kohorten.

6.4.1 Karriereavbrudd som prosesser og brå hendelser

Forskning på overgangen ut av toppidrettskarrieren viser at utøverne med en forventet og planlagt overgang, takler overgangen bedre. I tillegg viste Lavalley (2019) at rugbyutøverne

som hadde en dual-career, altså kombinerer idretten med for eksempel studier eller jobb, ble lenger på laget, var mer sannsynlig å bli tatt ut til lag, og taklet overgangen til livet etter bedre.

For fire av utøverne kan overgangen til livet etter idretten ses på som prosesser. Mari, Sindre, Håkon og Ingrid forventet sine karriereavbrudd. Sindre, Mari og Håkon var i tillegg forberedt på livet etterpå ved at de hadde jobb eller studie å gå til.

For Ingrid var karriereavbruddet forventet, men på ett vis uønsket. Hun la opp fordi det ikke var mulig for henne å kombinere toppidrettsrollen og morsrollen, altså av familierelaterte årsaker, hvis man ser til Moesch et al. (2012). Det kjentes feil å ta med barnet rundt på konkurranser. «Og som jenter, ja det er litt tøffere tror jeg.». Valget om å gi seg var enkelt, men hun uttrykker at hun kanskje hadde fortsatt hvis forholdene hadde blitt lagt mer til rette. Hun prøvde å komme tilbake til idretten etter sitt andre barn, men mangel på støtteapparat gjorde det vanskelig.

Lise hadde den minst forventede overgangen og synes overgangen var tøff. Det var ikke noe hun hadde planlagt, men hun så, som Ingrid, at det å kombinere morsrolle og toppidrett ikke lot seg gjøre og mente at det var det riktige å gjøre. Hun bestemte seg for å legge opp når hun gikk i mål i sin siste konkurranse. Familierelaterte årsaker var grunnen for hennes karriereavbrudd, men man kan lure på om også hennes karriere kunne vært lengre dersom tilbud, ordninger og støtteapparat hadde lagt til rette for henne som mor.

Maris grunn for å legge opp var også av familierelaterte årsaker. Hun ble gravid for andre gang, og var klar til å avslutte idrettskarrieren. Hun følte at ringen var sluttet og nevner ingenting om vanskeligheter med å kombinere morsrolle og idretten. Dette kan skyldes en utvikling i kvinnerettet arbeid i idretten. Etter 2003 ble det gjennomført flere kvinnerettede prosjekter i idretten, spesielt i regi av særforbundene. Mari var i tillegg kontraktsutøver i en kommersiell idrett som kan ha påvirket hennes tilgjengelige ressurser i støtteapparat.

For Kjetil var det også forventet og planlagt at han skulle legge opp, men han opplevde overgangen, som isolert hendelse, som brå. Han kom hjem fra sin siste konkurranse, pakket flyttelass og startet rett i jobb. En kombinasjon av at han la opp av egen vilje, at han enda var en del av miljøet i idrettsklubben, at han fikk barn raskt etterpå og at han gikk raskt i jobb kan ha bidratt til at han ikke opplevde overgangen i sin helhet som utfordrende.

Når Håkon la opp, var det planlagt og forventet. Han la i hovedsak opp grunnet det han betegner som en sliten kropp. I tillegg ønsket han å være mer med familien sin, og la dermed delvis opp av familierelaterte årsaker.

Sindre la opp på grunn av skade, han var både forberedt og klar for å gi seg.

6.4.2 Kjønnsluke overganger

Moesch et al. (2012) peker på kjønnsforskjeller i grunner til å legge opp, som er treffende for mitt utvalg. Hun viser til en rekke studier med samme funn, at kvinner oftere legger opp av familierelaterte årsaker enn menn. Videre mener hun at menn i større grad fortsetter sine idrettskarrierer mens de har barn. Det blir så spurt om dette kan være av fysiske grunner, som at det er vanskelig å komme tilbake til samme fysiske nivå for kvinner etter en graviditet, eller om det kan ha sosiale grunner ved at det i mange land fortsatt er vanlig at kvinner tar mer ansvar for barna. Interessant nok lukker Moesch et al. denne diskusjonen med at det i fremtidig forskning hadde vært spennende å undersøke om kvinnelige utøvere ønsker å fortsette sin idrettskarriere, men at det ikke er mulig, fysisk eller organisatorisk - eller om at utøverne som starter familier ikke er interessert i idrettskarrieren sin lenger. Beretningene fra kvinnene i mitt utvalg kan til en viss grad belyse dette.

Totalt fire av utøverne la opp av familierelaterte grunner, og de to andre la opp på grunn av skade eller manglende motivasjon. Det som kan diskuteres er hvilket grunnlag de familierelaterte grunnene står på. Alle kvinnene i utvalget la opp på grunn av graviditet eller fordi de hadde småbarn. Rent overfladisk, fra Lise og Ingrid's fortellinger, kan det se ut som at norsk idrett led av et likestillingsproblem i deres aktive perioder.

Beretningene om manglende muligheter til å kombinere morsrolle med idrett kan også handle om samtidens kjønnsnormer. Da Ingrid reise rundt på konkurranser opplevde hun at folk sperret opp øynene når de så at hun hadde med seg barnet sitt. Lise forteller om en mannsdominert ledelse og at hun ble oppfordret til å reise på OL-forberedelser uten barnet sitt. Kanskje det å være kvinnelig toppidrettsutøver brøt med samtidens oppfatning av hvordan man skulle være mamma. Ingrid forteller også om manglende støtteapparat og at forholdene ikke var lagt til rette for at hun kunne fortsette samtidig som hun hadde to små barn. Vanskeligheter med å kombinere disse to rollene kan også handle om manglende likestillingsarbeid i det enkelte særforbund. Fasting et al. (2008) viser store variasjoner i særforbunds kvinnerettede arbeid.

Også gjennomsnittlig lengde på toppidrettskarriere i utvalget viser kjønnsforskjeller. Gjennomsnittet er 17 år for mennene og 12,6 år for kvinnene. Kanskje disse tallene hadde vært nærmere hverandre dersom, med Ingrids ord, «forholdene hadde vært mer lagt til rette». Når det kommer til alder var også mennene eldre da de la opp, i gjennomsnitt 32,3 år, mens kvinnene var i gjennomsnitt 29,6 da de la opp.

6.4.3 Fra ingen til noe oppfølging

Et annet fellestrekk som strekker seg over kohortene er mangelen på oppfølging. 2010-tallskohorten hadde riktignok ressurser gjennom sin spillerorganisasjon og fikk tilbud om karriereveiledning og samlinger for tidligere utøvere. Både Sindre og Mari var kontraktsutøvere, som har vist seg å komme best ut når det kommer til forutsigbarhet i arbeidsforhold og størrelse på støtteapparat. De har drevet med idretter som tidlig ble fagorganiserte og som har kunnet benytte seg av fordeler som toppidrettsutøvere i andre idretter ikke har hatt muligheten til. Heller ikke 2010-tallskohorten nevner at de fikk noe direkte oppfølging fra lag, særforbund eller Olympiatoppen, men begge har hatt en form for kontakt med Idrettens Karrieresenter etter at de la opp. Dermed ser det ut som at tilbudene for kontraktsutøvere som har lagt opp har blitt noe bedre.

Ingrid og Kjetil i 90-tallskohorten ble ikke forberedt på livet etter idretten. De var aktive både før og etter Prosjekt 88, og ble kanskje ikke lenge nok i idretten til å bære fruktene av prosjektet. Det kan også handle om dem som frilansutøvere og medlemmer av idretter uten store kommersielle interesser. De hadde i utgangspunktet ikke noe støtteapparat, og det synes ikke som de savnet eller ble overrasket over manglende oppfølging etter karrieren.

Håkon i 2000-tallskohorten kunne også fortelle om et stort støtteapparat og gode ressurser når han var aktiv. I tiden etter, derimot, fikk han lite oppfølging. Lise fikk heller ikke noe oppfølging etter idrettskarrieren. Etter at hun la opp var hun opptatt med å være småbarnsmor, og det var ikke før barna ble større at hun kjente på et tomrom. Dette fylte hun etter hvert med å bli med på et gründerprosjekt, og forteller at hun trengte litt spenning og action.

Alt i alt virker det som at ansvaret for oppfølging av pensjonerte toppidrettsutøvere er vanskelig å plassere. I et markedsperspektiv er ikke lenger utøveren av økonomisk interesse for særforbundene etter at de har lagt opp, og oppfølging vil da være en utgiftspost uten avkastning. Dette er noe Håkon nevner, og med hans ord er idretten hans en «kynisk bransje».

6.4.4 Den nye karrieren – fortsatt i idretten

Samtlige av utøverne betegner idrettskarrieren som en ressurs i sine senere karrierer. Enten ressurs i form av egenskaper og ferdigheter, eller i form av nettverk. Lise bygget opp sin merkevare basert på idrettsprofilen sin. Håkon og Mari fikk sine jobber gjennom nettverk ervervet gjennom idrettskarrieren. Ingrid, Kjetil og Sindre er i dag i idrettsrelaterte yrker som trenere, ledere eller fagpersonell.

I løpet av sin idrettskarriere tok Kjetil utdanning parallelt med idretten, som ble forberedende til livet etterpå. Etter en endret yrkesretning og et karriereavbrudd ved permittering, endte han tilbake i idretten som trener og andre stillinger på forbundsnivå. Sindre endte også opp i en idrettsrelatert jobb etter å ha vært innom andre yrkesretninger. Også Ingrid har vært innom andre yrkesretninger, men har endt opp tilbake i idretten som profftrener og som gründer.

Håkon gikk rett i arbeid som han hadde skaffet seg gjennom nettverket sitt. Dette var en jobb som ga ham samme tilfredsstillelse som å vinne en kamp. Her skinner Håkons sterke idrettsidentitet gjennom. I fremtiden ønsker han seg tilbake i idretten som betalt trener. Mari har blitt i jobben hun fikk gjennom en sponsor da hun var aktiv, og har steget i gradene i bedriften.

6.4.5 Individuell/lagidrett – forskjell i forutsigbarhet

De individuelle utøverne, Kjetil og Lise, uttrykker lite savn for sitt idrettsmiljø sett i sammenligning med lagutøverne Sindre og Håkon. Både Sindre og Håkon snakker om en garderobekultur som de savner, som også Kjetil mener skiller ham fra en lagutøver. Han kontrasterer garderobekulturen med sin stadige tilhørighet i idrettsmiljøet og at det kan være lettere for individuelle utøvere å legge opp, da de er vant til å være alene.

En annen forskjell mellom de individuelle utøverne og lagutøverne er forutsigbarheten i arbeidsforholdene deres. Lagutøverne jeg har snakket med har tjent på sine respektive idretters fagforening og fremkjemping av rettigheter som standardkontrakter, pensjonsordninger og yrkesskadeforsikring. De individuelle utøverne ligger litt bak når det kommer til rettigheter som utøver. De lener seg fortsatt på stipend fra Olympiatoppen, premiepenger og sponsorer. Individuelle toppidrettsutøvere har vanligvis ikke kontrakter som beskytter dem, og er i større grad avhengig av prestasjoner.

Kapittel 7: Avslutning

Denne studien har undersøkt erfaringene til seks tidligere toppidrettsutøvere fra deres idrettskarrierer, med henblikk på den historiske konteksten de var del av som aktive utøvere. I tillegg har overgangen ut av idretten og livet etter idrettskarrieren blitt undersøkt og sammenlignet, på tvers av tre forskjellige kohorter, og på tvers av kjønn.

Starten av analysen tok for seg *veien inn i idretten*, både hvordan utøverne ble introdusert for idretten og når de bestemte seg for å satse. Her viste det seg at de fleste utøverne hadde veldig like motiver for å starte med idretten. Samtlige utøvere ble introdusert gjennom familie eller venner. Dette samsvarte med tall fra undersøkelser fra Gilberg & Breivik i 1998, og fra Persson et al. i 2019. Det kommer frem at det å *satse* forutsetter en indre motivasjon. Dette var det bred konsensus om i utvalget. Utøverne startet satsingen sin når de var mellom 14 og 19 år. For noen av utøverne var satsingen en naturlig fortsettelse, mens for andre var satsingen et valg som ble tatt på et tidspunkt som de husker. Tydelige kjønnsforskjeller kommer ikke til uttrykk i informantenes beretninger om veien inn i idretten.

Andre analysekapittel tok for seg og sammenlignet utøverens *erfaringer fra idrettskarrieren*. Her ble det lagt vekt på deres erfaringer knyttet til det å *leve av idretten, støtteapparat og utdanning*. Det ble trukket et skille mellom kontraktsutøvere og frilansutøvere. Mitt materiale tyder på at kontraktsutøvere var de som kunne leve «best» som toppidrettsutøver. Dette kan ha sammenheng med at kontraktsutøvere i utvalget drev med idretter med store kommersielle interesser, og at det dermed er større økonomiske ressurser som tilfaller disse særforbundene og dermed utøverne. Disse utøverne hadde mer økonomisk forutsigbare karrierer. På den annen side fortalte frilansutøverne om en resultatbasert toppidrettstilværelse der de i stor grad var avhengig av premiepenger, sponsorer og utøverstipend fra Olympiatoppen. Frilansutøvere i både 90- og 2000-tallskohorten gir uttrykk for at de overlevde heller enn levde av idretten.

Videre ble utøvernes støtteapparat sammenlignet. Mye tyder på at størrelse på støtteapparat bestemmes av to ting. Først og fremst handler det om idrettens frivillighet og som Ingrid vektlegger, ildsjeler og ressurspersoner som går litt lenger for å skape gode idrettsmiljø. Eller så handler det om markedsverdi, som i Håkon og Sindres tilfeller. De fortalte at klubbene deres var som bedrifter, og støtteapparat var ansatte. Idrettene som står svakt i sponsormarkedet og som har begrensede økonomiske midler, er mer avhengig av frivillig arbeid, og frivillig støtteapparat. På tross av dette viser det seg at støtteapparat generelt har

blitt bedre over kohortene. 90-tallskohorten hadde ingen støtteapparat og Kjetil trente helt på egenhånd.

Analysen, samt undersøkelse av toppidrettens historie, viser at det generelt har blitt lettere å leve som toppidrettsutøver. Dette skyldes økt kunnskap om det å være toppidrettsutøver og flere støtteordninger. Fra 90-tallskohorten var aktive til 2010-tallskohorten, skjedde det mye i norsk toppidrett. Olympiatoppen ble opprettet i 1988 som en forlengelse av Prosjekt 88, fagforening for toppidrettsutøvere ble opprettet i 1995, Olympiatoppens regionale avdelinger ble utviklet fra 1998, forskningssamarbeid med universiteter bidro til økt forskning på toppidrett, begrepet om helhetsutøveren ble tatt mer seriøst på Idrettstinget i 2011 og Idrettens Karrieresenter ble opprettet i 2015.

Denne utviklingen har dratt med seg en utvikling i tilrettelagt utdanning. Forskning, og retningslinjer fra EU¹⁹, sier at det å kombinere idrett og studier virker styrkende på idrettsprestasjoner, og gjør at overgangen til livet etter idretten blir lettere. Flere av utøverne forteller at de måtte velge utdanning etter hva som passet med timeplanen deres. I senere tid har dette blitt lettere. Olympiatoppen har i dag for eksempel samarbeid med 18 universiteter/høgskoler om tilrettelagt utdanning for toppidrettsutøvere.

De informantene som ikke har hatt tilknytning til Olympiatoppen (kontraktsutøverne), har fått tilbud om sponset utdanning av klubben sin i løpet av karrieren. Sindres beretninger er illustrerende og vitner om at tilbudet om tilrettelagt utdanning har blitt bedre. I starten av sin idrettskarriere opplevde han å måtte velge utdanning etter konkurranse- og treningsplan. Mot slutten av hans idrettskarriere fikk han tilrettelagt utdanningen sin. Han mener at tilretteleggingen har blitt bedre de siste 10 årene. To av utøverne, Ingrid i 90-talls og Mari i 2010-tallskohorten fikk ikke kombinert idrett og studier da studiene de begynte på krevde praksis. Dette tyder på at praksisutdanninger er vanskeligere å tilpasse enn teoretiske utdanninger

Jeg har også vist at *ønsket* om å ta utdanning varierer mellom utøverne, og mellom kohortene. Her peker jeg særlig på året 1990 da det ble lov å ha idrett som yrke, og at de som var aktive før dette derfor i større grad følte at de måtte ta utdanning ved siden. De senere utøverne i 2000-kohorten uttrykket ikke et ønske om å ta utdanning, som kan være på grunn av tillatelsen fra 1990. Du kunne nå ha fullt fokus på en ensporet idrettskarriere. Enda senere

¹⁹ Lavalley (2019), Bundgaard (2018), European Commission (2012)

forteller 2010-kohorten om ønske om å ta utdanning, som kan knyttes sammen med økt kunnskap om «dual-career».

I analysekapittelet som handler om *veien ut av idretten og livet etter*, ble overgangen til utøverne diskutert og sammenlignet. Hvorfor de la opp er et sentralt spørsmål som også er grunnlag for en diskusjon om kjønnsulikhet i toppidretten. Alle kvinnene la opp på grunn av familierelaterte årsaker. Dette samsvarte med Moesch et al. (2012) sin studie som fant at flere kvinner enn menn la opp på grunn av familie. Det åpnet for diskusjon, da to av kvinnene i utvalget hadde et ønske om å fortsette, men at forholdene ikke var lagt til rette for at de kunne det samtidig som de hadde små barn. Handler disse manglende mulighetene om at særforbundene ikke klarer å tilrettelegge godt nok for sine utøvere, handler det om kjønnsrollemønstre i samtiden og at kvinner tok/tar mer ansvar for barna, eller er det strukturelt i idretten som institusjon?

Mennene la opp på grunn av manglende motivasjon, skade og «kroppslig nedgang»/familie. Alle mennenes overgang var forventede og planlagte, og de hadde jobb klar da de la opp. I tillegg til kjønnsforskjeller i grunner til å legge opp, har jeg tidligere i studien vist at det er forskjell i lengde på idrettskarriere mellom kjønn. Mennene i utvalget var aktive i snitt 17 år, mens kvinnene var aktive 12,6 år i snitt. Mennene var i gjennomsnitt 32,3 år, mens kvinnene var 29,6 år da de la opp. Imidlertid er det vanskelig å trekke slutninger på basis av gjennomsnittsalder, da dette er noe som vil variere fra idrett til idrett. Moesch et al. (2012) fant ingen signifikans når det kom til kjønnsforskjeller i gjennomsnittsalder for karriereavbrudd, og sier at man må ta i betraktning at utøvere driver med forskjellige idretter. I tillegg kan gjennomsnittet i denne studien trekkes opp eller ned av historisk kontekstuelle forhold, som for eksempel kjønnsrollemønstre på 90-tallet, eller utviklede støtteordninger. Dermed er jeg forsiktig med å konstatere kjønnsulikhet i lengde på idrettskarriere. For å kunne si noe om kjønnsforskjeller i lengde på idrettskarrieren anbefales undersøkelser på spesifikke idretter.

Opplevelsen av overgangen ut av idretten var forskjellig for utøverne, men har også fellestrekk. De fleste møtte en travel hverdag etter idretten, som synes å ha hjulpet dem i å takle overgangen. Kjetil, Håkon og Mari gikk rett i arbeid, Sindre var opptatt med studier og barn, og Ingrid og Lise var opptatt som småbarnsforeldre. Lise nevner for eksempel at hun ikke merket tomrommet før barna var blitt større. Hun hadde likevel en overgang som ikke var planlagt. Hennes fortelling gjør at man også kan diskutere om hun ble «presset ut» av idretten på grunn av morsrollen.

Det å enda være engasjert i idrettsmiljøet virker avdramatiserende for overgangen ut av idretten. Kjetil fortsatte å trene med klubben sin og Ingrid var engasjert som trener. Dette var noe som var vanskeligere for kontraktsutøverne som uttrykte et savn etter «garderobekulturen» eller samholdet i laget. Det fortelles ellers om forventede overganger, uforventede overganger, planlagt og ikke-planlagte, brå overganger og overganger som gikk «helt greit».

Videre viser materialet at samtlige utøvere lite oppfølging etter idrettskarrieren. 2010-tallskohorten forteller om enten bruk av, eller informasjon fra Idrettens Karrieresenter. Idrettens Karrieresenter ble opprettet i 2015, som forklarer hvorfor ingen av de andre utøverne fikk tatt i bruk dette tilbudet. Hverken 90-talls eller 2000-tallskohorten fikk oppfølging. Håkon beskriver sin idrett som en kynisk bransje som bryr seg om utøveren når han er aktiv, men ikke etter. Dette går igjen hos flere. De beskriver en oppfatning av at idretten er ferdig med deg når du slutter. Hvem andre enn individer skal bære dette ansvaret? Dette er en veldig kompleks problemstilling og det er mange forhold involvert. Skal for eksempel Ishockeyforbundet ha ansvar for en utenlandsk spiller når hun har lagt opp og reist hjem igjen? Bør ansvaret ligge hos uavhengige organisasjoner? Jeg vurderer det slik at mer ansvar kan legges på individet *etter* karrieren dersom det er blitt tilstrekkelig lagt til rette for utøvere *under* idrettskarrieren. Lagt til rette ved rådgivning, oppmuntring til «dual-career», og at støtteapparat har et ansvar i utøverens aktive periode, slik høringene før Prosjekt 88 formulerte ²⁰.

Arbeidssituasjonen til utøverne etter at de la opp er tydelig preget av idrettskarrieren deres. Datamaterialet viser at flere prøvde seg i andre bransjer enn i idretten, men endte etter hvert opp tilbake i idretten. Ingrid, Kjetil og Sindre er i direkte idrettsrelaterte yrker, som trenere, ledere eller fagpersonell. For Håkon, Lise og Mari har idrettskarrieren vært en døråpner for dem til jobbene de har i dag. Håkon fikk brukt sin idrettspersonlighet i jobben sin som gründer, og sammenligner jobben sin med å vinne kamper. Det samme gjorde Lise, som gjennom sin utøverprofil bygget opp en merkevare og bedrift og som «trengte litt spenning og action». Mari fikk jobb gjennom en sponsor og har klatret i gradene siden hun la idrettsutstyret på hyllen.

²⁰ NIF, 2011-2015, s. 11

7.1 Tema for videre forskning

Avslutningsvis har jeg identifisert temaer som er verdt å forske videre på. Det er spesielt ved forskning på *veien ut av idretten* at jeg har identifisert noen hvite felter på kunnskapskartet.

Først følger jeg opp Moesch et al. (2012) og deres refleksjoner om hva som kan forklare hvorfor kvinner i større grad legger opp av familierelaterte årsaker. Menn fortsetter i større grad idrettskarrierene sine etter at de har fått barn, som også viser seg i mitt utvalg. Slike problemstillinger fortjener mer oppmerksomhet i forskningen. Undersøkelser av toppidrettsutøveres opplevelse av kombinasjonen foreldrerolle/toppidrettsutøver kan være et godt utgangspunkt for å få mer kunnskap om roten til de opplevde kjønnsforskjellene som man kan se tendenser til i denne studien.

Videre kan denne studien være til inspirasjon til større og mer omfattende studier om hvor toppidrettsutøvere ender opp i arbeidslivet. Størstedelen av utvalget endte som sagt opp i idrettsrelaterte yrker eller hadde fremtidige ønsker om å tre inn igjen i idretten. Som vist har praksisutdanninger vært noe utilgjengelige for utøverne i utvalget uavhengig av kohort, som kan tyde på at toppidrettsutøvere er underrepresentert i yrker som lærer, sykepleier, fysioterapi med mer. En problemstilling kan være hvilke egenskaper toppidrettsutøvere får brukt i det konvensjonelle arbeidsmarkedet etter endt idrettskarriere.

En tredje observasjon fra materialet som kan problematiseres er geografiske forskjeller når det kommer til veien inn i idretten. Hvilken betydning har det for toppidrettsutøvere å komme fra bygda versus fra større tettsteder eller byer? Bakken (2019) sin analyse viser som sagt små geografiske forskjeller i deltakelse i ungdomsidretten. Her diskuteres ikke dimensjonen av *utvalget* av idretter. En kan på basis av dette undersøke om det er en fordel eller en ulempe å ha få idretter å velge mellom når det kommer til å bli best.

Det har blitt mulig å kombinere yrkesfag og toppidrett ved flere videregående skoler de siste par årene. Dette vil åpne opp for at toppidrettsutøvere også kan kalle seg tømrere, servicemedarbeidere, elektrikere og helsefagarbeidere. Fremtidens pensjonerte toppidrettsutøvere kan kanskje se tilbake på en idrettskarriere som mer systematisk forberedte dem til yrkeslivet.

Til slutt skal det nevnes at parautøvere ikke har vært en del av denne studien, av tilfeldige årsaker i rekrutteringsprosessen. En komparativ studie mellom utøvere med funksjonsnedsettelse og funksjonsfriske utøvere kunne åpnet for interessante diskusjoner.

Toppidrettshistorien, og dermed den historiske konteksten ser svært annerledes ut for parautøvere, og er et felt som fortjener oppmerksomhet i sosiologisk forskning.

Litteraturliste

- Anderson, M., Goodman, J., & Schlossberg, N. K. (2011). *Counseling adults in transition, fourth edition : Linking schlossberg's theory with practice in a diverse world*. ProQuest Ebook Central <https://ebookcentral-proquest-com.pva.uib.no>
- Bakken, A. (2019). Idrettens posisjon i ungdomstiden. Hvem deltar og hvem slutter i ungdomsidretten? (NOVA 2/19) Hentet fra <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/20.500.12199/1298>
- Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism : perspective and method*. Englewood Cliffs, N. J: Prentice-Hall.
- Brannen, J. & Nilsen, A. (2011). Comparative Biographies in Case-based Cross-national Research: Methodological. *Sociology*, 45(4), 603-618. Hentet fra <https://www.jstor.org/stable/pdf/42857557.pdf?refreqid=excelsior%3Aade4e43d71039e727e06f8f741523db2>
- Bugge, M. (2016, 7.desember). Norske idrettsstjerner har angst for fremtiden: - Jeg kunne sitte med tårer i øynene utenfor jobben og skjelve. Adressa. Hentet 29.april 2020 fra <https://www.adressa.no/100Sport/idrettspolitik/Norske-idrettsstjerner-har-angst-for-fremtiden---Jeg-kunne-sitte-med-tarer-i-oynene-utenfor-jobben-og-skjelve-227080b.html>
- Bugge, M. (2020, 18.august). Hun hjelper utøvere å mestre livet etter toppidretten:- Ikke undervurder effekten av adrenalinkick. Aftenposten. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/sport/i/9vjz4q/hun-hjelper-utoevere-aa-mestre-livet-etter-toppidretten-ikke-undervur>
- Christiansen, S. S, Rognerud, A., Bløndal, T. & Saude, K. A. (2021, 18.mars). Enorme forskjeller i premiepenger: - Trist at kvinnene ikke blir verdsatt høyere. NRK. Hentet fra <https://www.nrk.no/sport/enorme-forskjeller-i-premiepenger - -trist-at-kvinnene-ikke-blir-verdsatt-hoyere-1.15419612>
- Det kongelige kulturdepartement (2000). *Idrettslivet i endring. Om statens forhold til idrett og fysisk aktivitet* (Meld. St. 14(1999-2000)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/>
- Det kongelige kulturdepartement (2012). *Den norske idrettsmodellen*. (Meld. St. 26 (2011-2012)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

- Eriksen, I., M. & Seland, I. (2018). *Ungdom, kjønn og fritid*. (NOVA 6/19). Oslo: OsloMet.
- European Commission (2012). *EU Guidelines on Dual Careers of Athletes*. Hentet fra https://ec.europa.eu/assets/eac/sport/library/documents/dual-career-guidelines-final_en.pdf
- Fasting, K., Sand, T., Sisjord, M, K. & Borch, T. B. (2008). *Likestilling og mangfold i norsk idrett: Bedre med flere på banen!* Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/267447051_Likestilling_og_mangfold_i_norsk_idrett_-_bedre_med_flere_pa_banen
- Fasting, K., & Sand, T. S. (2009). *Kjønn i endring – en tilstandsrapport om norsk idrett*. Hentet fra <https://www.idrettsforbundet.no/siteassets/idrettsforbundet/tema/om-nif/kjonnendring.pdf>
- Fløttum, P. (2016, 25. desember). Det skumle livet etter idretten. *NRK*. Hentet fra <https://www.nrk.no/sport/xl/det-skumle-livet-etter-idretten-1.13250343>
- Gilberg, R. & Breivik, G. (1998). *Hvorfor ble de beste best? Barndom, oppvekst og idrettslig utvikling hos 18 av Norges mestvinnende idrettsutøvere*. Hentet fra <https://www.olympiatoppen.no/fagstoff/treningsplanlegging/fagartikler/hvorforbledebeste/best/forord/media65730.media>
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory : Strategies for qualitative research*. Hentet fra <https://ebookcentral-proquest-com.pva.uib.no>
- Goksøyr, M. (2008). *Historien om norsk idrett*. Oslo: Abstrakt forlag
- Grønmo, S. (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget
- Henriksen, A. (2006). En studie av omstruktureringen av norsk toppidrett (Hovedoppgave). Universitetet i Oslo. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/14331/48468.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- NESH (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Hentet fra <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-humaniora-juss-og-teologi/>
- Kulturdepartementet (2020, 28. februar). Merverdiavgiftskompensasjon for frivillige organisasjoner. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/kultur-idrett-og->

[frivillighet/frivillighet/innsiktsartikler/momskompensasjon-til-frivillige-organisa/id674455/](https://www.regjeringen.no/no/dep/kud/tilskudd/Tilskudd-til-Norges-idrettsforbund-og-olympiske-og-paralympiske-komite-NIF/id764865/)

Kulturdepartementet (2020). *Tilskudd til Norges idrettsforbund og olympiske paralympiske komité (NIF)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dep/kud/tilskudd/Tilskudd-til-Norges-idrettsforbund-og-olympiske-og-paralympiske-komite-NIF/id764865/>

Lavallee, D. (2019). Engagement in Sport Career Transition Planning Enhances Performance. *Journal of Loss and Trauma*, 24(1), 1-8. <https://doi.org/10.1080/15325024.2018.1516916>

Lie, S. L. (2015, 7.mai). OL-gullvinneren:- Jeg fikk studentlivssjokk. VG. Hentet fra <https://www.vg.no/sport/i/vmKgXB/ol-gullvinneren-jeg-fikk-studentlivssjokk>

Lie, S. L. (2017, 10.desember). Enorme kjønnsforskjeller i toppidretten: Norske menn tjente 100 millioner mer enn norske kvinner. NRK. Hentet fra <https://www.nrk.no/sport/enorme-kjonnsforskjeller-i-toppidretten-norske-menn-tjente-100-millioner-mer-enn-norske-kvinner-1.13806390>

Mills, C. W. (1959). *The sociological imagination*. New York: Oxford University Press.

Moesch, K., Mayer, C., & Elbe, A. (2012). Reasons for Career Termination in Danish Elite Athletes: Investigating Gender Differences and the Time-point as Potential Correlates. *Sport Science Review*, 21(5-6), 49-68. DOI: 10.2478/v10237-012-0018-2

Nilsen, A. (2008). From questions of methods to epistemological issues: the case of biographical research. I Alasuutari, P., Bickman, L., & Brannen, J. *The SAGE handbook of social research methods* (s. 81-94). Hentet fra <https://methods.sagepub.com/book/the-sage-handbook-of-social-research-methods/n7.xml>

NIF (2009). *Historikk*. Hentet fra <https://www.idrettsforbundet.no/om-nif/historikk/>

NIF (2013). *Den norske toppidrettsmodellen – norsk toppidrett fram mot 2022*. Oslo: Norges Idrettsforbund og Olympiske komité. Hentet fra https://www.idrettsforbundet.no/siteassets/idrettsforbundet/tema/om-nif/toppidrettsrapporten_2022.pdf

NIF (2011-2015). *Idrettspolitisk dokument 2011-2015*. Oslo: Norges Idrettsforbund og Olympiske komité. Hentet fra https://www.idrettsforbundet.no/siteassets/idrettsforbundet/tema/om-nif/idrettspolitisk_dokument2011_2015.pdf

- NIF (2019). *Årsrapport 2019*. Hentet fra https://www.idrettsforbundet.no/contentassets/3fa4c97bbabf4446b3867eb04fc8e102/23_20_nif-arsrapport-2019.pdf
- NISO (2020a). *Årene 2000-2004*. Hentet fra <https://www.niso.no/post/%C3%A5rene-2000-2004>
- NISO (2020b). *Årene 2005-2009*. Hentet fra <https://www.niso.no/post/%C3%A5rene-2005-2009>
- NISO (2020c). *Årene 2010-2014*. Hentet fra <https://www.niso.no/post/%C3%A5rene-2010-2014>
- Norsk Tipping (2019). *Overskudd*. Hentet fra <https://2019.norsk-tipping.no/overskudd/>
- North, J. & Lavalley, D. (2004). An investigation of potential users of career transition services in the United Kingdom. *Psychology of Sport and Exercise*, 5(2004), 77-84.
[https://doi.org/10.1016/S1469-0292\(02\)00051-1](https://doi.org/10.1016/S1469-0292(02)00051-1)
- Olympiatoppen (2019a). *Historikk*. Hentet 3.september fra https://www.olympiatoppen.no/om_olympiatoppen/historikk
- Olympiatoppen (2019b). *Regionale avdelinger*. Hentet fra <https://www.olympiatoppen.no>
- Olympiatoppen (2019c). *Stipendtildelinger*. Hentet fra https://www.olympiatoppen.no/forutovere/for_stipendut%C3%B8vere/stipendtildelinger/media70199.media
- Pensgård, M. A. & Hollingen, E. (2001). *Idrettens mentale treningslære*. (2. utg.) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Persson, M., Espedalen, L. E., Stefansen, K., & Strandbu, Å. (2019). Opting out of youth sports: how can we understand the social processes involved? *Sport, Education and Society*. 25(2): 1-13. <http://dx.doi.org/10.1080/13573322.2019.1663811>
- Ragin, C. C. (1992). Introduction: Cases of «What is a case?». I Ragin, C. C. & Becker, H. S. (Red.). *What Is a Case? : Exploring the Foundations of Social Inquiry*. (s. 1-17). Hentet fra <https://ebookcentral.proquest.com/>
- Rimeslåttén, E. & Rimejorde, T. O. (2019). *Helhetsmennesket 24-timersutøveren*. Hentet fra https://www.olympiatoppen.no/avdelinger/utvikling/talentutvikling/utviklingsfilosofi/utviklingsfilosofi_gammel/page524.html
- Ryder, N. B. (1965). The Cohort as a Concept in the Study of Social Change, *American Sociological Review*, 30(6). 843-861. <https://doi.org/10.2307/2090964>

- Saltvedt, J. P. (2021). Hva skal vi egentlig med kvinnehopp? *NRK*. Hentet fra https://www.nrk.no/sport/hva-skal-vi-egentlig-med-kvinnehopp_-1.15371788
- Silverman, D. (2014). *Interpreting qualitative data*. California, Los Angeles: SAGE.
- Stambulova, N., Alfermann, D., Statler, T. A., & Côté (2009). ISSP Postition stand: Career developement and transitions of athletes. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 7(4). 395-412. <http://dx.doi.org/10.1080/1612197X.2009.9671916>
- Stortinget (2017-2018). *Representantforslag om bedre tilrettelegging for toppidrettsutøvere og utdanning*. Dokument 8:234 S (2017-2018). Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Representantforslag/2017-2018/dok8-201718-234s/>
- Strandbu, Bakken & Stefansen (2019). The continued importance for sport participation during the teenage years. *Sport, Education and Society* 25(8). Hentet fra <https://doi.org/10.1080/13573322.2019.1676221>
- Strategiutvalget for idrett (8.juni 2016). *Statlig idrettspolitik inn i en ny tid*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/rapport-statlig-idrettspolitik-inn-i-en-ny-tid/id2503382/>
- Surdal, T. (2006). *Toppidrett på regionalt nivå – Krefter som har virket sentraliserende og desentraliserende på organisering av norsk toppidrett*. (Masteroppgave, Høgskolen i Telemark). Hentet fra <https://openarchive.usn.no/usn-xmlui/bitstream/handle/11250/2438751/Masteroppgaven.pdf?sequence=1>
- Taylor, J., & Ogilvie, B. C. (1994). A conceptual model of adaption to retirement among athletes. *Journal of Applied Sport Psychology*, 6(1), 1-20. DOI: 10.1080/10413209408406462
- Tveito, G. (2017). *Mangelen på kvinnelige topptrenere i langrenn. Erfaringer fra fire profesjonelle kvinnelige trenere*. (Masteroppgave, Norges Idrettshøgskole) Hentet fra https://nih.brage.unit.no/nih-xmlui/bitstream/handle/11250/2450751/Master%202017%20Guro%20Tveito_PP.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Universitets- og høyskoleloven (2005). Lov om universiteter og høyskoler (LOV-2005-04-01-15). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-04-01-15>

- Lippe, G. (2005). Klesdiskursen i sandvolleyball i OL – 04. *Norsk medietidsskrift* 3(12), 234-255. Hentet fra [https://www.idunn.no/nmt/2005/03/klesdiskursen_i_sandvolleyballi-ol - 4](https://www.idunn.no/nmt/2005/03/klesdiskursen_i_sandvolleyballi-ol_-_4)
- Young, J. A., Pearce, A. J., Kane, R., & Pain, M. (2006). Leaving the professional tennis circuit: Exploratory study of experiences and reactions from elite female athletes. *British Journal of Sports Medicine*, 40(5), 477-482. Hentet fra <http://dx.doi.org/10.1136/bjism.2005.023341>
- Øderud, T. A. (2009). *Sponsorforhold i idretten og konsekvenser av doping. Samarbeidsrelasjoner og avhengighetsforhold mellom særforbund og sponsorer, og hvordan dette kan påvirke konsekvenser av en dopingavsløring.* (Masteroppgave, Norges Idrettshøgskole). Hentet fra <https://nih.brage.unit.no/nih-xmlui/bitstream/handle/11250/171392/%C3%98derud%2C%20Tore%20Aasen%20v2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Øvrebø, T. (2018, 7.oktober). Fattigdom står i veien for toppidrettsutøveres utvikling. Hentet fra <https://www.olympiatoppen.no/fagstoff/kronikker/page9431.html>

Vedlegg

Vedlegg 1. Informasjonsskriv.

Vil du delta i forskningsprosjektet «Fra toppidrettsliv til arbeidsliv»?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å finne ut noe om toppidrettsutøveres erfaringer med overgangen til arbeidslivet. I dette skrivet vil du få informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med dette mastergradsprosjektet er å finne ut av hvilke utfordringer toppidrettsutøvere møter på når idrettskarrieren legges på hyllen og de skal trå inn i det ordinære arbeidslivet.

Jeg ønsker å gjøre personlige intervjuer som dreier seg om idrettskarrieren, veien inn i idretten, og veien ut av den.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Dette er et masterprosjekt ved sosiologisk institutt ved Universitetet i Bergen som skal utføres av undertegnede som er mastergradsstudent under veiledning av professor Ann Nilsen.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg har fått dine kontaktopplysninger gjennom Randi Marie Berntsen som er daglig leder ved Idrettscampus Bergen eller gjennom som har hjulpet meg å komme i kontakt med deg basert på de kriteriene jeg har satt. Jeg ønsker å snakke med deg fordi du har hatt en lønnet idrettskarriere. Du har pensjonert deg på 90-tallet, 00-tallet eller etter 2010. I tillegg har du drevet med enten lagidrett eller individuell idrett.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet vil din deltakelse være i form av et personlig intervju på 30 til 60 minutter. På forhånd har jeg forberedt noen spørsmål og temaer. Du vil ikke bli oppfordret til å snakke om noe du ikke ønsker å snakke om. Intervjuet vil foregå på en stille plass, og det vil ikke være mulig for andre å høre hva det snakkes om. Jeg vil ta lydopptak og notater av intervjuet, som vil lagres på en sikker måte. Konkret tid og sted for intervjuet avtaler vi over email eller telefon.

Gjeldende smittevernregler vil bli tatt i betraktning i intervjusituasjonen.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Det er kun masterstudent Johanne M. Tjemsland og veileder Professor Ann Nilsen som har tilgang til opplysningene.
- Navn og kontaktopplysninger vil erstattes med en kode og du vil ikke kunne gjenkjennes i en publikasjon.
- Lydopptak fra intervjuet og transkribert intervju vil lagres på en forskningsserver for Universitetet i Bergen og slettes etter prosjektets slutt.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er juni 2021. Lydopptak og personopplysninger vil destrueres etter prosjektets slutt.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra *Universitetet i Bergen* har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- *Min veileder professor Ann Nilsen ved Sosiologisk institutt ved Universitetet i Bergen*, på email ann.nilsen@uib.no
- Personvernombud ved UiB: Janecke Helene Veim, på email janecke.veim@uib.no

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personvertjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Johanne Monsen Tjemsland

Vedlegg 2. Intervjuguide.

Intervjuguide

Tusen takk for at du ville stille til intervju. Jeg er interessert i å snakke med deg om din tid som toppidrettsutøver og overgangen til arbeidslivet. Jeg er interessert i å vite noe om dine erfaringer knyttet til da du la opp idrettskarrieren din. Spørsmålene kommer altså til å handle om veien inn i idretten, selve karrieren din, og veien ut av idretten. Du vil ikke bli oppfordret til å snakke om noe du ikke ønsker å snakke om, og du kan gjerne legge til ting som du mener kan være relevant underveis.

Intervjuet blir tatt opp på båndopptaker som vil behandles på en trygg måte og slettes når det er transkribert. I løpet av intervjuet vil jeg også ta litt notater, og hvis vi får tid så vil jeg gjerne lage en tidslinje sammen med deg.

Innledende

Vil du starte med å fortelle litt om deg selv?

- Hva jobber du med nå?
- Hvilken idrett var du aktiv i?

Er du fortsatt engasjert i idretten?

- Er du fortsatt opptatt av trening?

Veien inn i idretten

Hvordan ble du introdusert for den idretten du har drevet med?

- Familie, venner?

Når startet du satsingen?

- Hvor gammel var du da du startet karrieren?
- Hvordan visste du at du ville satse på idretten?
- Ytre eller indre motivasjon?
- Måtte du ofre noe?

Karrieren

Når i din karriere kunne du leve av idretten?

Pensjonert på 90-tallet: Fra 1990 ble det mulig å leve av idretten. Hvordan opplevde du det?

Kan du fortelle litt om den tiden, med henblikk på laget du var en del av?

Var det viktig med samhold, var dere venner?

- Tok du utdanning i løpet av karrieren?

- Hvis ja, ble det tilrettelagt?

Hvilke inntektskilder har en toppidrettsutøver?

Har det vært nødvendig/avgjørende med sponsorer?

Kan du fortelle litt om støtteapparatet du hadde rundt deg? Trenerne, leger, rådgivere, mentaltrener?

Idrettskarrieren kan ende brått ved skade, eller andre uforutsette hendelser. Er dette noe du ble forberedt på?

- Var det noe fokus på livet etter idrettskarrieren?
- Fantes det noe tilbud for dere?

Overgangen

Hva fikk deg til å legge opp som idrettsutøver?

Var det planlagt å legge opp da du gjorde det?

Hvordan opplevde du å legge idrettskarrieren på hylla? (Hvordan opplevde familien din det?)

- Var det noe som var utfordrende ved å pensjonere seg?

Hvordan endret hverdagen seg?

Har du fått noen nye hobbyer?

Når du la opp, fikk du noe oppfølging fra Olympiatoppen, klubben din eller særforbundet?

- Fikk du noe hjelp i form av rådgivning?
- Hva tror du andre utøvere kan oppleve som vanskelig i overgangen?

Tror du overgangen fra toppidrettslivet til arbeidslivet oppleves forskjellig for utøvere innen lagidretter og individuelle idretter?

Arbeidslivet

Hvordan opplevde du det å ta del i arbeidslivet?

Ser du på nettverket ditt fra idretten som en ressurs i overgangen til arbeidslivet?

Vil du beskrive overgangen som «brå» eller som en prosess?

Hvordan var det å tilpasse seg en ny arbeidshverdag?

På hvilken måte endret hverdagen seg?

Har du fått bruk for dine idrettskunnskaper og evner i arbeidslivet?

Har idrettskarrieren vært en fordel på veien inn på arbeidsmarkedet?

Tidslinje

Hvilket år er du født?

Når startet du på skolen?

Når sluttet du på grunnskolen?

Hva gjorde du etter grunnskolen?

Når startet du med idretten din?

Når startet du satsingen?

Når la du opp?

Arbeid parallelt med idretten?

Når startet du i din nåværende jobb?

